

321.289

1/2004

Nemzeti évfordulóink

2004

a Balogh Balázs

1
2004

321 289

Nemzeti évfordulóink 2004

2004. I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A szerkesztőbizottság tagjai:

Béke László, az MTA Művészettörténeti Intézetének igazgatója,
Gazda István, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója,
Szász Zoltán, az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa,
Szőrényi László, az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója,
Zettner Tamás, a MTESZ elnöke

Főszerkesztő: Estók János

A képeket válogatta: Basics Beatrix

A képeket a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnoka és Fotótára,
az esztergomi Keresztény Múzeum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár,
a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria,
a Magyar Testnevelési- és Sportmúzeum, a Néprajzi Múzeum,
a Szépművészeti Múzeum bocsátotta rendelkezésre.

Borítókép: Balassi Bálint – Ismeretlen művész arcképe.
17. század. Keresztény Múzeum, Esztergom

© NKÖM Nemzeti Évfordulók Titkársága

Kiadja a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: Dér Dezső

Telefonszám: +36 1 413 25 70

Faxszám: +36 1 413 28 17

E-mail cím: net.hirlevel@nkom.gov.hu

Korrektor: Eperjessy László

Grafikai munkák: Renkó Marcsi, WOW Graphic

Nyomdai munkák: Nonpareille Plus Kiadó és Nyomdaipari Kft.

Megjelent: 58,5 (B/5) ív terjedelemben

HU ISSN 1785-6167

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Előszó

A politika Közép-Európában és itt a mi hazánkban is gyakran nem tisztelni és értékelni, hanem használni kívánta a történelmet. Szereptévesztésbe esett és historizált. Úgy gondolta, hogy a történelem olyan, mint egy jó szakácskönyv – csak fel kell ütni és a megfelelő receptet megtalálva máris orvosolni lehet a mindenkori jelen kérdéseit és gondjait. Bántóan fájó tévedés ez. A história nem erre való, a múlt, a közös múltunk, hagyományaink és kultúránk tisztelete nem ez. Valós és méltó megemlékezésre viszont szükség van, és szükség van a példaképekre.

2003-ban a haza bölcse, Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából emlékévet tartott az ország. A Köztársaság kormányát a nemzeti múlt iránti tisztelet vezette, amikor meghirdette az emlékévet, amelyet állami, társadalmi és civil megemlékezések egész sora tett egésszé. Az emlékezés pedig életre hívta a Nemzeti Emlékezet Programot, amely évről évre felelevenítve egy személyt, egy eseményt, módot és lehetőséget ad a jelennek, hogy erősítse büszkeségét a múlttal kapcsolatban és hogy a jövőnek valóban érdemi dolgot mondjon még a jelenben.

Ebben az évben a 16. században élt költő, Balassi Bálint életének és tevékenységének felidézésével büszkén, határozottan és hitelesen adunk példát a felnövekvő nemzedéknek. Hiszen hazánk uniós csatlakozásának évében keresve sem találhatnánk jobb példát a reneszánsz költőnél, aki költészetében a vitézségről és a szerelemről vallott nézeteinek magyar szavakat adott. Költészetében és felfogásában egyesült a magyar hagyomány és az európaiság. Ez hozza őt a jelenben is emberközelivé, megmutatva az Európai Unióhoz hivatalosan csatlakozó magyarságnak azt, hogy nem csak alkalmazkodni kell, nem csak idomulni kell, hanem közép-európai gondolkodással eredeti fordulatokkal gazdagítani és alakítani annak sokszínűségét.

Balassi életműve jól példázza, hogy egy rendkívüli történelmi korszakban hogyan lehet megtalálni azokat az értékeket, amelyek a megmaradást, a túlélést biztosítják. Ezek az értékek nem csupán a helytállás „emberségről példát, vitézségről formát” adó férfias értékei, hanem az anyanyelv ápolásának és a tudásnak az értékei is. Balassi értékrendszere az iszlám világtól a keresztény kultúráig, az itáliai reneszánsz irodalom és humanizmus értékeitől a lengyel, szlovák, román, török énekekig terjedt. Humanista műveltséggel, magyar költészetet és dallamokkal terjesztette jó hírünket és nevünket a korabeli világban.

Dr. Hiller István

Balassi Bálint

(Zólyom, 1554. október 20.–Esztergom, 1594. május 30.)

Balassi Bálint az első olyan magyar nyelven alkotó költő, író és drámaíró, aki életművet hagyott az utókorra: jobbadán szerelmes verseket tartalmazó versciklust, egyéni vallásosságú istenes énekeket, szerelmi témájú komédiát és két vallásos iratot. Protestáns főnemesi családban született. Apja Balassa János felsőbányavidéki főkapitány, anyja Sulyok Anna. Szülei révén Balassi a kor vezető főuraival van rokonságban. 1564-től Bornemisza Péter a nevelője, 1565-től Nürnbergben tanul. 1569 októberében apját összeesküvés vádjával fogságba vetik, ahonnan 1570-ben megszökik, és családjával együtt Lengyelországba menekül. Balassi itt fordítja le németből „Az ő szerelmes szüleinek háborúságokban való vigasztalására” Michael Bock lutheránus prédikátor művét (*Beteg lelkeknek való füves kertecske*. Krakó, Viectoris, 1572), teológiailag a helvét irányú vallásossághoz közelítve az iratot. Életében ez az egyetlen nyomtatásban megjelent munkája. 1572-ben Balassa János kegyelmet kap. 1575-ben Balassi Bálint részt vesz a Bekes Gáspár indította Erdély elleni hadjáratban, megsebesül és fogságba esik. Báthory István erdélyi fejedelem nem fogolyként, hanem rokonként kezeli, a török haragját a fejére vonva sem teljesíti a Balassi kiadatását követelő parancsot. Báthory lengyel királlyá választása (1576) után magával viszi Balassit Krakóba. A gyulafehérvári és a krakkói udvarban ismerkedik meg az olaszos udvari élettel. 1577-ben meghal apja (anyja már 1573-ban elhunyt). A lengyel kapcsolatai miatt a Habsburgok szemében politikailag gyanús Balassi, egyrészt hogy magát tisztázza, másrészt hogy az örökségi ügyeket intézze, hazatér Magyarországra. Örökségét unokabátyja, Balassi András kezeli, ami a későbbiekben számos vita és per forrása lesz.

Balassi valamikor 1578 előtt megismerkedik Ungnád Kristófné Losonczy Annával, számos versének ihletőjével. 1579–82 között, megszakításokkal, Eger várában szolgál, 50 lovassal. 1583 tájt szerzi be Marullus, Angerianus és Joannes Secundus neolatin humanista költők Párizsban, 1582-ben kiadott antológiáját (*Poetae tres elegantissimi*), amely nagymértékben hat költészetére. 1584. december 25-én Sárospatakon feleségül veszi unokatestvérét, Várdai Mihály özvegyét, Dobó Krisztinát. Az esküvő színhelyét, a királyi zálogbirtok Patakot katonai erővel foglalja el; a botrányossá sikeredett házasságkötés és a vérfertőzőnek tekinthető házasság fej- és jószágvesztéssel fenyegeti. 1585-ben megszületik fia, János; Balassi igen beteg, 1585 októberében végrendelkezik. 1586-ban katolikus hitre tér. 1587-ben felesége ügyében pereskedik, ősszel a nagyszombati egyházi bíróság érvényteleníti házasságát. 1588-ban Balassi ismét az időközben megözvegyült Losonczy Annának udvarol (Julia-versek), immár házassági szándékkal, ám sikertelenül. Ersekújvárott szolgálva szerelmi kalandba keveredik kapitánya feleségével. 1588–89 táján írja ösz-

Balassi Bálint – Ismeretlen művész arcképe.
17. század. Keresztény Múzeum, Esztergom

sze a *Balassa-kódex* megőrizte versgyűjteményét (*Maga kezével írt könyv*), ekkor fordítja olaszból a *Szép magyar komédiát*, amelynek eredetije (Cristoforo Castelletti *L'Amarilli...* című pásztorjátéka) verseire is igen nagy hatással van. A darab teljes szövegét a *Fancsali Jób-kódex* őrizte meg, a 17. században két nyomtatott kiadásáról tudunk. A forrásában is meglévő kettősséget Balassi megőrzi és kitűnően kiaknázza, műve egyrészt tassói mintakon haladó érzelmes szerelmi történet, önéletrajzi utalásokkal, másrészt a vaskos tréfától sem visszariadó, vérbeli komédia. Új egzisztencia teremtesének szándékával 1589 őszén ismét Lengyelországba megy. 1591-ben Krakkóban, Báthory András bíboros környezetében, illetve a braunsbergi jezsuitáknál tartózkodik. 1591-ben jön vissza Magyarországra. Részt vesz a régi családi birtokok töröktől való visszafoglalásában. 1594. május 19-én, Esztergom ostrománál combját puskagolyó járja át, a seb elmérgesedik, a költő május 30-án vérmérgezésben belehal sérülésébe. Élete végén fordítja le Edmund Campian angol jezsuita vitairatát, a röviden *Tíz okok* címen emlegetett munkát, amelyből az első hét okkal, fejezettel készül el. A mű majd csak 1606-ban, Bécsben jelenik meg, Forgách Zsigmond, az egykori szerelmi vetélytárs költéségén, az utolsó három ok Dobokay Sándor jezsuita – Balassi gyóntatója a halálos ágyon – fordításában. A munka előszavában Dobokay szépítő túlzásokkal írja le Balassi halálának körülményeit.

Balassi nyelvhasználata, főleg korai verseiben, a kódexirodalom verseinek nyelvezetéhez van közel, képeinek, stílusfordulatainak egy részét pedig a liturgikus-graduál-gyülekezeti énekekből, a 16. századra rögzült magyar udvariassági és levélformulákból, továbbá a korábbi, jórészt csak a szóbeliségben élő szerelmes-udvarló énekekből meríti, azaz egy megelőző fejlődési szakasz betetőzője. Ugyanakkor újító és kezdeményező: „új forma” (Balassi szavai) gyanánt honosította meg a szerelmi komédiát, költészete már a boccaccioi típusú humanista poétikákban gyökerezik, mint ezt az *inventio poetica* – Balassi magyarításában: versszerző találmány – terminus használata, továbbá a komédia ajánlásában és prologusában kifejtett nézetek bizonyítják. Elsőként szerkeszti verseit ciklusokba, s megújítja a magyar verselési technikát. Verseit két gyűjteménybe rendezte. Az egyikben, az ún. *Maga kezével írt könyv*ben főképp világi versek: az „ékes énekek” és a szerelmében megtörtént dolgokról szóló „szerelmes levelek” találhatók (amelyek nagy része gyakorlati udvarlási célt szolgáló, a szeretett nőnek valóban elküldött levél). E rendkívüli tudatossággal megszerkesztett versciklusban, szerelmi önéletrajzban a kutatók többsége kétszer harminc-három verset rekonstruál. A másik versgyűjteménybe istenes énekeit írta. Nem helytelen azonban e két ciklust egynek, egy nagyciklusnak tekinteni, ahol is az e világi szerelmet mintegy ascensióval követi az istenszerelm. Balassinál az istenes és világi versek között nincs feltétlenül éles határ. Némelyik vallásos versét ő maga helyezte a *Maga kezével írt könyv* világi versekből álló ciklusainak a végére, s így a ciklus kontextusában ezek nem csak istenes énekek, nála e három érték, verseinek három fő témája: az Isten, a szerelem, a vitézség egységet alkot. E középkori eredetű és teológiai vonatkozású felfogás szép példája a Szentháromsághoz írt himnuszszorozata. Amiképpen csak egy Isten van, de három személyben, azonképpen az egy legfőbb érték is a fentebb említett hármasságban valósul meg. Ez egyben eszmei magyarázata annak, hogy miért használja fel Balassi a vallásos költészet frazeológiáját szerelmes verseiben: nála is, akárcsak a lovagi lírában, azonos az Istenhez és a szeretett nőhöz való viszony; csak a *szeretet* érdemel verset, amelynek része az Isten-szeretet, a nőszeretet, hazaszeretet (a vitézség), következésképpen a hétköznapi élet teljességgel kiszorul költészetéből. Irodalmi mintája elsődlegesen a korabeli neolatin költészet (Marullus, Angerianus, Joannes Secundus), de hat rá a petrarkizáló olasz és német, valamint a török irodalom is. Poétikájának legfőbb sajátossága, hogy a neolatin minták magyarul szólnak meg (miközben ismert, hogy a korban a neolatin és a nemzeti nyelvű költészet más-más szabályokat követett), és hogy a kegyelemteológia nála ciklusszerkesztő és versszerző erő. Verseit kezdetben dallamra írja, s gyakorta alkalmaz akrosztichonokat. Késői versei már mentesek eme – inkább a korábbi, illetve a populáris jellegű irodalmat jellemző – kötöttségektől. Az élete utolsó fél évtizedében írottak pedig (Célia-versek, *Saját kezű versfűzér*) már egészen másfajta poétikát és másfajta jelentésszerkezetet követnek: megszűnik az epikus konnotáció, jelentőségét veszti a mitológiai apparátus, zártabbá válik a forma, a dallamot felváltja a verszene. Az alkalmi vers helyett megszületik az alkalmtól független, a költészetért művelt költészet.

A Balassi kialakította szerelmi líra mint magas műköltészet lényegében folytathatatlanak bizonyult. Voltak szép számmal epigonjai, s olyanok, akikre szövetszerűen is hatott, az általa használt képek, stílusfordulatok elárasztják a 17–18. század magyar szerelmi költészetét, de magyar hagyományt ily módon egyeztetni európaisággal Balassi után még sokáig nem sikerült. Sokkal folytathatóbbnak és közvetlen hatásúnak bizonyultak istenes énekei, amelyek mind a katolikus, mind a protestáns hagyományba belegyökereztek. Balassi nemcsak az első magyar nyelven író jelentős költő, hanem az első, aki az irodalomnak mint folyamatnak és intézményrendszernek a jelentőségével és mibenlétével is tisztában van. Megszervezi és tanítványaival, írói körével megszervezeti önnön hírnevét: az elsőseget (mind kronológiai, mind hierarchikus értelemben) tudatosítani akarja kortársaiban és az utókorban.

Kőszeghy Péter,
Balassi Kiadó, MTA Irodalomtudományi Intézet

Ismeretlen művész: Esztergom látképe. 16. század. Rézmetszet. MNMTKCS

Ajánlott irodalom: Eckhardt Sándor: *Az ismeretlen Balassi Bálint*. Bp., 1943.; Eckhardt Sándor: *Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből*. Bp., 1957.; Klaniczay Tibor: *A szerelem költője*. In uő: *Reneszánsz és barokk*. Bp., 1961.; Gerőzdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig*. Bp., 1968.; Komlovcszki Tibor: *A Balassi-vers jellegéhez*. Amedeo Di Francesco: *A pázsztorjarek szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében*. Bp., 1979. (Irodalomtörténeti füzetek, 95.); Horváth Iván: *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*. Bp., 1982.; Pírnát Antal: *Balassi Bálint poétikája*. Bp., 1996.

Bajza József

(Szücsi, 1804. január 31.–Pest, 1858. március 3.)

Bajza József – Cserna Károly (1854–1944)
tuszraja, 1880-as évek. MNMFKCS

Bajza József középbirtokos nemesi család sarja. Iskoláit Gyöngyösön kezdi, majd a pesti piaristáknál folytatja, ahol életre szóló barátságot köt Toldy Ferencsel. 1822-től jogot hallgat. 1823–24-ben egy évet Pozsonyban tölt, németül tanul, színházba jár, dramaturgiával foglalkozik. Tanulmányai végeztével a hevesi főszolgabíró joggyakornoka, akit követte választása után 1825-ben elkísér az országgyűlésre. 1828-ban a Királyi Tábla jegyzője. 1829-ben Pestre költözik, ahol Kisfaludy Károly 1830-ban bekövetkezett halála után átveszi az *Aurora* szerkesztését. Megindítja a *Kritikai Lapokat* (1831–36), majd Vörösmarty Mihály és Toldy társaságában az *Arbenaenumot* (1837–43). A Pesti Magyar Színház első igazgatója (1837–38). A Nemzeti, majd az Ellenzéki Kör tagjaként az 1840-es évek végén részt vesz a politikai életben. Utóbbi megbízásából 1847-ben összeállítja az *Ellenőr* című évkönyvet. 1848-ban *Kossuth Hírlapjának* szerkesztője. A világosi fegyverletétel után bujdosik. 1851-től Pesten él. Anyagi körülményei ziláltak, egészségi állapota megromlik, elborult elmével ragadja magával a halál.

Költőként indul, de igazán maradandót tanulmányíróként (*Az epigramma teóriája*, 1828; *A románköltésről*, 1833), irodalmi és színházi kritikusként alkot. Az írói tevékenységet színvonalától függetlenül hazafias cselekedetnek tekintő könyvismertetésekkel szemben a kemény, polemikus hangú bírálat megteremtője. A *Kritikai Lapok* szerkesztőjeként több elhíresült vitát folytat idősebb írotársaival (Pyrker-pör, Lexikoni- és Aurora-pör stb.), melyek hozzájárulnak a modern irodalmi élet viszonyainak tisztázásához. A magyar dramaturgiai irodalom egyik úttörője. Vörösmartyval felváltva írja az *Arbenaenum Magyar Játékszíni Krónikáját*, a színi hatásról folytatott vitában a francia romantikus dráma mellett foglal állást. A 1840-es évek közepén visszavonul az irodalmi és színházi kérdések vitatásától, érdeklődését a történetírás és a politikai publicisztika köti le.

Szajbély Mihály,
Szegedi Tudományegyetem

Ajánlott irodalom: Szücsi József: *Bajza József*. Bp., 1914.; Fenyő István: *Valóságábrázolás és eszményítés. Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1830–1832*. Bp., 1990.; Korompay II. János: *A „jellemzetes” irodalom jegyében. Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása*. Bp., 1998.

Berze Nagy János

(Bessenyő, 1879. augusztus 23.–Pécs, 1946. április 6.)

Berze Nagy János paraszti-pásztori családban született. A budapesti egyetemen Katona Lajos tanítványa volt, ennek köszönhetően egész életét a népmesék tudományos kutatásának, feldolgozásának, kiadásának, széles körben való megismertetésének szentelte. Gyűjtőmódszerének korszerűségére jellemző, hogy mindenütt feltűntette a hiteles és pontos fonetikus lejegyzésű népmesék adatközlőinek nevét, életkorát és foglalkozását. Két legnagyobb jelentőségű munkáján, a meseszótáron és a mesetípusokon kezdte el fogva dolgozni. Az előbbi az I. világháború idején elveszett.

A *Magyar népmesetípusok* I–II. (Pécs, 1957) posthumus jelent meg, amely klasszifikáció a finn mesekutató, Antti Aarne meseelrendezési elvein, Katona Lajos típusmeghatározási tanácsain keresztül a néphagyomány ismeretében kialakított típusosztályozás volt. Ebben Berze Nagy az 1933-ig megjelent magyar meseanyag minden meséjének, a minimális esztétikai igényt kielégítő, népköltészetinek tartott, motívumokra, elemekre bontott, s az általa megállapított típusképpel pontról pontra összevetett verziójának

elemzését végzi el (az állatmesék, ostoba ördög mesék, egyes egyetlen elemű tréfás mesék kivételével). Két vagy több mesetípus összetétele esetén mindenütt a megfelelő típushoz tartozó részt elemzi a verzióból, típusösszetétellel utalva a többi, oda nem tartozó típusra. Legtöbb nem elemzett mese típusvázlata helyett az egyes mesék időrendben első feljegyzett verziója szerepel. Berze Nagy a motívumot tartotta a mese állandó elemének, így az archetípusnak vélt típusképet motívumokból alkotta meg. Ennek köszönhető, hogy egységes alapúnak tartott tipizálásában keverednek a mesék állandó és változó elemei, például a szereplők attribútumai, egy-egy funkció teljesítésének eltérő módja mint változó komponensek részét képezik sémáinak. A motívumok állandó komponensként való feltételezése, a történetben elfoglalt helyüktől független vizsgálatukhoz vezette, magával hozva, hogy elmaradt a művészi elbeszélés megszerkesztése törvényeinek vizsgálata. Az általa számba vett 612 mesetípus ugyanakkor a magyar népmesék első nagyobb, korszerű rendszerezése.

Szakirodalmi munkássága, a monda és a mese, a mese és a néphit viszonyaival, a népköltészetnek a műköltészetre gyakorolt hatásával foglalkozik, de írt tanulmányokat a hiedelmekről, temetkezési szokásokról is. Jóval halála után jelent meg sajátos felfogású mitológiai munkája, az *Égigérő fa. Magyar mitológiai tanulmányok* (Pécs, 1958).

Berze Nagy János – Fotó,
Néprajzi Múzeum

Benedek Katalin,
MTA Néprajzi Intézet

Ajánlott irodalom: Banó István: Berze Nagy János (1879–1946). *Ethnographia*, 1948.; Dömötör Sándor: *Hevestől Baranyáig*. Pécs, 1983.

Capa, Robert

(Budapest, 1913. október 22.–Thai-Binh, Vietnam, 1954. május 24.)

Robert Capa – Fotó,
MMN Fotótár,

Robert Capa (született Friedmann Endre Ernő) fényképész, a szintén fotográfus Cornell Capa (Friedmann Kornél) testvére. A budapesti Madách Imre Gimnázium elvégzése után újságírást tanult a Hochschule für Politik Berlinben 1931–1933. között. 1932-ben Simon Guttman a Dephot fotóügynökségnél alkalmazta. 1933-ban rövidebb ideig Bécsben és Budapesten tartózkodott, majd Párizsba ment, ahol André Kertésszel, David Szimynnel (Chim) és Henri Cartier-Bressonnal kötött barátságot.

Párizsban találkozott Gerda Taroval, akivel együtt ment Spanyolországba, hogy a Dephot ügynökségnek fotózzon. Ekkortól kezdi képeit Robert Capa néven eladni. 1936 őszén, a polgárháború kezdetén készítette el híres képsorozatát a milicista haláláról. A kép alapján az angol *Picture Post* magazin Capát a világ legjobb háborús fotósának kiáltotta ki („The Greatest War Photographer in the World”). Capa a harmincas évek végén elhagyta Európát, és az USA-ban telepedett le.

Haditudósítóként a spanyol polgárháborún kívül részt vett a japán–kínai háborúban (1938), a II. világháborúban, a vietnami háborúban. A második világháború idején a *Life* magazin tudósítójaként bejárta az afrikai, az olaszországi és a németországi hadszíntereket. Háborús riportfotóival beírta nevét a világ fotótörténetébe. A róla szóló történetek, de legkivált mondása: „ha nem elég jók a képeid, az az oka, hogy nem vagy elég közel”, legendás személyiséggé tették. 1945-ben megismerkedett Ingrid Bergmannel. Hollywoodban írta meg háborús emlékiratait (*Slightly Out of Focus*, 1947). Henri Cartier-Bresson, Chim és mások társaságában megalapította a Magnum Photos nevű céget New Yorkban, a szabadúszó fotósok első ügynökségét 1947-ben. Ugyanebben az évben John Steinbeckkel a Szovjetunióba utazott, élményeik alapján közösen készítették az *A Russian Journal* című könyvet. Ott volt Izrael állam megalakulásakor 1948-ban. 1954-ben, mint a *Life* tudósítója, az indokínai harctéren aknára lépve vesztette életét.

Robert Capa, bár elsősorban háborús fotográfusként ismert, ám életműve ennél sokkalta összetettebb: ugyanúgy sajátja a lágyabb, lírai hatásokra törő érzékeny figyelem, mint a „döntő pillanatok” rögzítésének vágya.

Aknai Katalin,
MTA Művészettörténeti Kutatóintézet

Ajánlott irodalom: Richard Whelan: *Robert Capa*. New York, 1985. (magyarul: Bp., 1990.); Capa & Capa: *Brothers in Photography*. New York, 1990.; *Kortárs magyar művészeti lexikon*. I. Bp., 1999.

Damjanich János

(Staža, 1804. december 8.–Arad, 1849. október 6.)

1804. december 8-án született a 2. báni határőrezredhez tartozó Staža községben (Horvátország). Damjanich János bár szerb határőr-családból származott, mégis a magyar nemzeti ügy és a polgári átalakulás odaadó híve volt. Alig 16 évesen, közvitézként kezdte meg katonai szolgálatát a 61. gyalogezrednél, ahol 1848. február 16-án már főszázadosként léptették elő. 1847-ben kötött házasságot Csernovics Emíliával.

1848. március végén még hadosztályparancsnokával, Haynau altábornaggyal is összekülönbözött a magyar forradalom védelmében, ezért büntetésképpen az itáliai hadszíntérre vezényelték.

1848 nyarán a Batthyány-kormány követelésére hazavezényelték, majd június 20-án kinevezték a szegedi 3. honvédszázalaj parancsnokává őrnagyi rangban. Októbertől alezredesi rangban dandár-, majd novembertől – immár ezredesként – hadosztályparancsnok a bánsági hadtestben. Vajda János is megemlékezik róla, hogy kezdetben „nagy katonai szigora miatt rossz hírben állott” legénysége előtt, hamarosan azonban a legnépszerűbb parancsnokok egyike lett.

1848. december 28-án (december 20-tól számított ranggal) tábornokká léptették elő, 1849 elejétől Kiss Ernő utóda a bánsági csapatok élén. Március 5-i szolnoki győzelme után a Bácskából és a Bánságból kivont egységekből alakult III. hadtest parancsnokává nevezték ki, és egyben kitüntették a Magyar Katonai Érdemrend 2. osztályával. (1849 nyarán a szolnoki körzetben országgyűlési képviselővé is megválasztották.) Sikeres délvidéki harcai után a „dicsőséges tavaszi hadjáratban” is kitüntette magát: a tápióbszkei, az isaszegi, a váci, a nagysallói és a komáromi győzelmek éppúgy dicsérik Damjanich személyes hősiességét, mint híres vörössipkásai bátorságát.

1849. április végén ideiglenes hadügyminiszterré nevezték ki, ám új feladatkörét egy súlyos baleset miatt már nem vehette át: Komáromból kikocsizva a sánc árkába borult, és a bokáját törte. A szabadságharc végéig szolgálatképtelen maradt. Komáromban, majd Szegeden lábadozott, s még betegen, július 11-én nevezték ki az aradi vár főfelügyelőjévé, 27-én pedig átvette az erőd parancsnokságát. Augusztus 17-én Görgei felhívására kapitulált az orosz csapatok előtt.

1849. szeptember 26-án Aradon kötél általi halálra ítélték, és október 6-án kivégezték. Holttestét Csernovics Péter temesi főispán mácsai birtokán temették el.

Mészáros Kálmán,
Hadtörténeti Intézet

Ajánlott irodalom: Hamvay Ödön: *Damjanich János élete története és szemelvények nevéhez intézett leveleiből.* Bp., 1904.; *Az aradi vértanúk.* 1–2. Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Katona Tamás. (Magyar Századok) Bp., 1979.; Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* 3., átdolg., jav. kiad. Bp., 2000.

Dávid Ferenc

(Kolozsvár, 1520 k.–Déva, 1579. november 15.)

Ismeretlen művész: Kolozsvár látképe.
17. század. Rézmetszet.²MNMTKCS

Dávid Ferenc a magyar reformáció 16. századi történetének egyik legjelentősebb alakja. Kolozsvári német család sarjaként (eredeti családneve: Hertel) lett az erdélyi magyarok hitéletének irányítója. Eredetileg katolikus pap volt. A nyitott szellemű gyulafehérvári káptalan kanonokjainak támogatásával indult wittenbergi és frankfurti (Frankfurt am Oder) tanulmányútjára. Hazatérve csatlakozott a reformáció lutheri irányzatához, és 1557-ben ő lett az erdélyi magyar lutheránusok püspöke. Ekkortájt sokat vitakozott a megerősödő reformátusokkal, ám 1559-ben már maga is a helvét irányú hitvallást fogadta el, s lemondott püspöki tisztéről. Ez a bátor elhatározás volt életének első fordulópontja, ekkor lépett rá az ellentmondást nem ismerő, következetes vallási reformok útjára. 1562-ben került közelebbi kapcsolatba Giorgio Biandratával, a Kálvin vitapartnereként hírnevet szerzett olasz eretnekkal, aki hivatalosan János Zsigmond fejedelem orvosaként nyert menedéket a radikális protestáns gondolkodók mentsváraként ismert Erdélyben. Ez a találkozás volt a második sorsdöntő esemény Dávid Ferenc életében. Biandrata révén ismerkedett

meg Dávid azoknak a protestáns eretnekeknek az írásaival, akik racionális megfontolások alapján kétségbe vonták a Szentháromság hagyományos dogmáját (antitrinitáriusok), hangsúlyozva, hogy ennek nincsenek bibliai alapjai. Dávid 1566-tól kezdve csatlakozott a szentháromságtagadó (unitárius) irányzathoz, melyet több hitvitában is eredményesen védelmezett püspöktársra, a református Melius Péter ellenében. 1569-re magát is az unitarizmus pártjára állította.

A magyar unitárius egyház alapítóját tiszteli Dávid Ferencben – bár ő aligha gondolt új felekezet létrehozására. A 16. század vallási forradalmának sodrában Dávid a reformáció eredeti célkitűzését hirdette: „emberi találmányoktól” mentes, a Biblia szaván és az apostolok hitén alapuló tiszta kereszténységet akart. Saját mozgalmát a reformáció betetőzéseként látta.

Dávid Ferenc 1570-től fogva a legkövetkezetesebben gondolkodó szentháromságtagadók szellemi társaságát kereste, mivel nem elégedett meg a Jézus istenségébe vetett hithez továbbra is ragaszkodó mérsékelt unitárius felfogással. Az immár ellenségévé vált mérsékelt unitáriusok összefogtak ellene, és megbuktatták. Az 1579-ben lefolytatott perben az elvei mellett végsőkéig kitartó beteg püspököt megfosztották tisztétől, és bebörtönözték. Dávid Ferenc a dévai várbörtönben halt meg 1579-ben. Mind az unitáriusok, mind a szombatosok a „hit mártíriaként” emlékeznek rá.

Ács Pál,

MTA Irodalomtudományi Intézet

Ajánlott irodalom: Balázs Mihály: *Dávid Ferenc válaszol Fausto Sozzininak.* Irodalomtörténeti Közlemények, 87. (1983); Pirnát Antal: A kelet-közép-európai antitrinitarizmus fejlődésének vázlata az 1570-es évek elejéig. In *Irodalom és ideológia a 16–17. században.* Szerk. Varjas Béla. Bp., 1987. (Memoria Saeculorum Hungariae, 5.); Balázs Mihály, *Az erdélyi antitrinitarizmus az 1560-as évek végén.* Bp., 1988. (Humanizmus és reformáció, 14.); *Földi és égi hírviták. Válogatás Jacobus Palaeologus munkáiból.* Ford. Nagyillés János. Szerk. Balázs Mihály. Budapest–Kolozsvár, 2003.

Déri Miksa

(Bács, 1854. október 27.–Merano, Olaszország, 1938. március 3.)

Déri Miksa a budapesti Műegyetemen kezdte felsőfokú tanulmányait, majd a bécsi Műegyetemen szerzett vízmérnöki oklevelet 1877-ben. 1878–82 között folyammérnöki hivatalokban a Duna és a Tisza szabályozási munkáinak tervezésével foglalkozott, majd érdeklődése az elektrotechnika felé fordult. Zipernowsky Károly, a Ganz-gyár villamos osztályának vezetője vette maga mellé Dérít. Közösén dolgozták ki és szabadalmaztatták az öngerjesztésű váltakozó áramú generátort (1883), amely motorként is felhasználható volt. Az 1883-as bécsi nemzetközi elektrotechnikai kiállításon Déri képviselte a Ganz-gyárat, és ismertette annak újszerű váltakozó áramú készülékeit. Ezután Bécsben ő lett a Ganz-gyár villamos osztályának ausztriai képviselője. 1885-ben megvalósult a Zipernowsky–Déri–Bláthy-féle párhuzamos kapcsolású, tetszőleges áttételű, váltakozó áramú induktorok alkalmazásán alapuló áramelosztó rendszerük.

Déri döntő szerepet játszott a zárt vasmagú transzformátor sikerében, és az új rendszerrel épült első erőművek (Róma, Milánó, Frankfurt) létrehozásában. 1889-ben az akkor alakult bécsi Internationale Elektrizitäts-Gesellschaft kötelékébe lépett, és igazgatóként ő szervezte meg és rendezte be a bécsi villamos erőművet. 1898-ban egyfázisú repulziós motorként induló felvonómotort dolgozott ki, kétféle pólusszámú tekercseléssel. Az 1903–1904. években hozta létre azt a kétkefe-rendszerű egyfázisú repulziós motort, amelyet Déri-motor néven ismerünk. Az első motortípust az osztrák Union E. G. és a német Helios A. G. gyártotta, míg a Déri-motor gyártási jogát a svájci Brown-Boveri Co. (BBC) vásárolta meg, de a német Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG) is alkalmazta az egyfázisú vasutaknál. 1898 és 1902 között fejlesztette ki a róla elnevezett kompenzált egyenáramú gépet. Ennek lemezelt állórészében, hornyokban helyezkedett el az elosztott kompenzáló tekercselés, amellyel akkor a legtokéletesebb kompenzációt lehetett elérni. A rendszert sok helyen alkalmazták nagy teljesítményű reverzáló hengersorhajtásokhoz.

Déri Miksa – Fotó, 1930 körül.
MNM Fotótár

Kiss Csongor,
Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége

Ajánlott irodalom: Gohér Mihály: Déri Miksa. In *Műszaki nagyjaink*. Szerk. Szőke Béla. 2. köt. Bp., 1967.; Asztalos Péter: Déri Miksa. In *Magyar tudóslexikon*. Főszerk. Nagy Ferenc. Bp., 1997.

Faludi Ferenc

(Németújvár, 1704. március 25.–Rohonc, 1779. december 18.)

Ismeretlen művész: Pozsony látképe.
Rézmetszet, 18. század. MNMTKCS

Faludi Ferenc a 18. századi magyar irodalom egyik legjelentősebb képviselője a felvilágosodás és Csokonai Vitéz Mihály költői fellépése előtt. Életpályáját meghatározta fiatalkori döntése: kőszegi és soproni középiskolai tanulmányait követően belépett a jezsuita rendbe. 1740 és 1745 között Rómában a Szent Péter-bazilika magyar gyóntatójaként szolgált. Hazatérve a nagyszombati egyetemen tanított, illetve vezette az egyetem nyomdáját, ahol megjelentette saját, Rómában írt műveit is. 1753 és 1773 között a pozsonyi jezsuita gimnázium és a kollégiumi könyvtár igazgatója volt. A jezsuita rend feloszlata után 1773-tól haláláig visszavonultan élt a rohonci szegényházban, és kiadatlan művein dolgozott.

Faludi Ferenc mindenekelőtt a szerzetes-tanárok életét élte. Ahogy verseinek kiadója, Toldy Ferenc írta, „az olasz ég csalta elő” belőle az író, a költőt. Valóban Rómában készítette el első könyveit, William Darrel angol és Balthasar Gracián spanyol jezsuiták barokk moralista műveinek szabad fordításait, az *Istenes jószággra, és szerentsés boldog életre oktatót nemes embert*, majd ennek folytatásaként a *Nemes*

Asszonyt (1748) és *Nemes úrfi*t (1771), illetve a *Bölcs, és figyelmetes udvari embert* (1750), melyeket a nagyszombati nyomdában jelentetett meg olaszból fordított iskoladrámájával, a *Caesar Aegyptus földjén Alexandriában* cíművel egyetemben. Faludi első verseit is Rómában írta latin és korabeli olasz, francia és német költői minták alapján élete végéig vezetett jegyzőkönyvébe, az *Omniárium*-ba. Költeményeit kéziratban maradt másik iskoladrámájával (*Constantinus Porphyrogenitus*) és a spanyol Antonio Eslava *Téli éjszakák* című elbeszélésgyűjteményének magyarításával együtt halála után volt tanítványa, majd szerzetestársa, Révai Miklós adta ki 1787-ben, ám már 1743-ban, Rómában az olasz nemzeti Árkadia költő-akadémia tagjai sorába fogadta a „Kárpátok Dindemeio”-ja pásztorköltői néven.

Verseit korabeli költői példák alapján írta, és épp ezen új formák és költői stílus magyarra ültetése miatt számít a modern magyar költői nyelv, az új irodalmi népiesség egyik megteremtőjének, előfutárának. Faludi idegen költői minták alapján írta verseit, mégis a kor egyik első „eredeti” költőjének számít, hasonlóképp prózai művei, bár bevallottan fordítások, a tudatos stílusformálás és nyelvi alakítás alapján Mikes Kelemen *Törökországi levelei* mellett a 18. századi magyar próza legkiemelkedőbb irodalmi szövegeit jelentik.

Sárközy Péter,
MTA Irodalomtudományi Intézet

Ajánlott irodalom: *Fortuna szekerén okosan ül.* Szerk. Vargha Balázs. Bp., 1985; *Faludi Ferenc prózai művei.* Szerk. Uray Piroska és Vörös Imre. Bp., 1991.; Szauder József: *Olasz irodalom – magyar irodalom.* Bp., 1963.; Vörös Imre: *Természetszemlélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban.* Bp., 1991.; Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma.* Bp., 1994.

Fedák Sári

(Beregszász, 1879. október 26.–Budapest, 1955. május 5.)

Fedák Sári 1898-ban Rákosi Szidi színiiskolájában végzett. Először a Magyar Színházban lépett föl a *Gésák* című operettben. A legjobb budapesti színházak (1901–1902, 1921, 1926–1927, 1932–1933, 1936, 1939–1941: Vígszínház, 1902–1906 és 1909–1914, 1929–1930: Király Színház, 1915–1919, 1940–1941: Magyar Színház, 1942–1944: Új Magyar Színház) évtizedekig versengtek érte. Saját bevallása szerint hat nyelven beszélt, így sikerrel lépett föl külföldön is (1908: Berlin, 1909: Bécs, 1910: London, Párizs). Közéleti szereplése meglehetősen ellentmondásos volt. 1919-ben a Tanácsköztársaság lelkes híve, emiatt Bécsújhelyen börtönben is ült, 1920–1921-ben csak Bécsben játszhatott. 1922-ben Molnár Ferenc drámaíró vette feleségül. Viharos házasságuk 1925-ben bomlott föl. A húszas évek közepétől többször lépett föl az USA magyarlakta városaiban. A II. világháború idején a nemzetiszocializmus eszméivel rokonszenvezett. 1944-ben a bécsi Collegium Hungaricumban székelő Donauser Rádióban való szereplése miatt a Népbíróóság két év, majd 1946-ban nyolc hónapos börtönbüntetésre ítélte, a vagyonelkobzást visszavonta. Színpadra nem léphetett többé. Visszavonultan élt Nyáregyházán haláláig.

A színpadon új típusú, merész lány- és asszonyalakokat, igazi démoni jelenségeket ábrázolt és összetett jellemeket jelenített meg (Kacsóh Pongrác: *János vitéz*ének nadrágszerepe, Hübscher Kata *A szókimondó asszony*ságban, a *Madame Pompadour* címszerepe). Remekül táncolt, színészi képességeivel új szint képviselt az operett műfajában. Káprázatos temperamantuma, sajátos, szókimondó színpadi egyénisége feledtette gyengébb énekhangját, igazi primadonnaként ünnepelte a közönség. *A kétszáz éves magyar dal* című dalciklus énekklésével – mellyel végigjárta az országot és bejárta a magyarlakta külföldi városokat – valódi missziót teljesített. 1917-től prózai alakításokra is vállalkozott, a drámai szerepekben csodálatosan érvényesült kitűnő emberábrázoló képessége, közvetlen humora. „En világeletemben a nép színésznője voltam. A tömegé. [...] A tömeg volt az én legjobb barátom” – mondogatta és nyilatkozta gyakran.

A húszas évektől egyre jobban izgatta a film világa, több filmben is szerepelt. Első filmszerepei: *A tánc* főszerepe (1901), majd – íróként is – az *Iza néni*, amelyben dalait Szilágyi Imre kísérte.

Fedák Sári – Strelisky József fotójának
fénynyomata. MNM TKCS

Császavay Tünde,
MTA Irodalomtudományi Intézet

Ajánlott irodalom: Szyl Géza: *Fedák-album*. Bp., 1903.; Bános Tibor: *Újabb regény a pesti színházakról*. Bp., 1983.; Bános Tibor: *Aki szelet vet...* Bp., 1986.; Vörös Tibor: *A Fedák*. Bp., 1990.

Gyöngyösi István

(Ungvár, 1629. [?]–Rozsnyó, 1704. július 24.)

Gyöngyösi István – Franz Assner (1742–1810)
rézmetszete. MNMTKCS

Gyöngyösi István Zrínyi Miklós mellett a 17. század legkiemelkedőbb, legtudatosabb, legnagyobb nyelvi tehetségű barokk költője. Eperjesi és sárospataki iskolái végeztével füleki seregbíró, majd Wesselényi Ferenc nádor komornyikja. Ura halála, illetve a róla elnevezett összeesküvés bukása után ügyvéd, e minőségében védi Wesselényiné Széchy Máriát. Élete vége felé az Andrássyak pártfogása alatt áll, Krasznahorkaváralján, majd Csetneken él. Állt a Habsburg-oldalon, később támogatta Thököly felvidéki protesztáns-védő, török-párti mozgalmait, közben katolizált, majd Esterházy Pálhoz volt lojális, s élete végén pedig II. Rákóczi Ferenc rendeleteinek próbált érvényt szerezni. Mégsem tekinthető köpönyegforgatónak, nem annyira saját maga, hanem szűkebb hazája érdekeit szem előtt tartva igyekezett a *modus vivendi*, a lehetséges legjobb politikai-katonai-vallási megoldást az országrész számára megtalálni.

Saját korában és a 18. században óriási népszerűségnek örvendett, őt tartották a „magyar Ovidius”-nak, „magyar Vergilius”-nak, „magyar Ciceró”-nak, versei kéziratban terjedtek. Hosszúversei az eposzok, a hístó-

riás énekek és a humanista lakodalmi üdvözlőversek kellékeit vegyítik, a klasszikus antik hagyományt a magyar versszerzés – egyházi költészet, virágének, Balassi, Rimay János, Zrínyi Miklós műveinek – elemeivel frissítik fel. Legfontosabb alkotásaiban egy nádor, Wesselényi Ferenc, és két erdélyi fejedelem, Kemény János és Thököly Imre házasságát énekl meg úgy, hogy a verseket a kor regényes olvasmányává teszi, élénk költői fantáziával és mitológiai apparátus felléptetésével színesíti a valós történeti eseményeket (*Márssal társalkodó Murányi Vénus, Porábul megelégedett Főnix, Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága*), állít ércnél maradandóbb emléket hőseinek. E művein kívül szerzett még Esterházy Pál nádort, a sorsa felett kesergő haza védelmére buzdító allegorikus éneket (*Kesergő Nymppha–Palinódia*), illetve Jézus és Szűz Mária szenvedéseit és megdicsőülését rózsafüzérbe kötő fordítást készített (*Rózsakoszorú*). Ovidius- és Claudianus-fordításai és -átdolgozásai meghatározó antik poétikai élményein túl annak is ékes bizonyítékai, hogy szerelmi tematikájú költészete a kortársi magyar társadalom és emberi lélek problémáit, kora „ördögi kísérteteit” is alaposan ismerte. (*Csalárd Cupido, Proserpina elragadtatása, Cuma várasában építettett Dédalus temploma, Heroida*-fordítások).

Legfőbb művészi érdemének a bravúros nyelvi leleményeket, finom humort, az egyhangúságában is változatos rimelést, a megejtően szép táj- és természetábrázolását, pontosan részletező leírásait tartották. A romantikán iskolázott ízlés azonban később éppen a saját kora által méltányolt költői erényei miatt marasztalta el és fordult el tőle. Toldy Ferencnek és Arany Jánosnak sikerült csak őt rehabilitálni.

Jankovics József,
MTA Irodalomtudományi Intézet

Ajánlott irodalom: Gyöngyösi István életműve 1998 és 2004 között ötkötetes, új kiadásban jelent meg a budapesti Balassi Kiadónál, Jankovics József és Nyerges Judit sajtó alá rendezésében. Tanulmányt mindegyik kötethez Jankovics József írt.

Herczeg Ferenc

(Versec, 1863. szeptember 22.–Budapest, 1954. február 24.)

Herczeg Ferenc jómódú bánsági német polgárcsaládból származott. Budapesten végzett jogot. Politikai karrierje 1896-ban kezdődött, amikor kormánypárti képviselő lett. Tisza István híve és befolyásos barátja volt. A század elejétől jobboldali újságokat írt és szerkesztett, hevesen bírálta a polgári radikális és a szocialista eszméket. 1922-től az MTA igazgatótanácsának tagja, másodelnöke. 1927-től felsőházi tag. A húszas évek végétől a Revíziós Liga elnöke, de szemben állt a német nácizmussal. Horthyt igyekezett rávenni a háborúból való kimaradásra, majd a kiválásra. 1949-ben törölték az Írószövetség tagjainak sorából. Az 1980-as években tilos volt kiadni műveit.

Első írásai a *Pesti Hírlap*ban jelentek meg, első regénye (*Fenn és lenn*) a vidéki kastélyok és kaszinók világába vezette el az olvasókat. Csattanós, ironikus, ugyanakkor érzelmes novelláival egy csapásra közkedvelt író lett. Rákosi Jenő munkatársnak hívta a *Budapesti Hírlaphoz*, és *A Hét* állandó írója volt. Számos művében rajzolta meg a dzsentri pusztulását, élhetlenségét (*Simon Zsuzsa*, *Szabolcs házassága*). A valódi közönségsikert *A Gyurkovics leányok* című, később trilógiává (*A Gyurkovics fiúk*, *Gyurka és Sándor*) fejlesztett regénye hozta meg. A 20. század első évtizedében történeti témákhoz nyúlt: a *Pogányokban* a Szent István halála utáni idők pogánylázadásának idejébe vitt, a *Bizáncban* a cinikusan züllött császárváros képét rajzolta meg. A *Hét sváb* a cselekményt az 1848-as időkbe helyezve a magyarok és a nemzetiségek megbékélését hirdeti. 1894-ben elvállalta a legnépszerűbb polgári családi-szépirodalmi lappá növekvő *Uj Idők* szerkesztését, melyet 1944-ig vezetett. A két háború közti publicisztikájának fő gondolata a széthúzás eleni harc, a nemzeti összetartás szükségessége.

Előre kiszámított, könnyen áttekinthető szerkezetű műveiben minden adott volt a sikerhez: szereplői rutinosan és – a francia társalgási dráma receptje szerint – csillogó riposztokban beszélnek, történeteiben mindig a főleg középosztálybeli olvasóközönséget izgató, napi témák, divatos eszmék kerültek elő. Óriási, határainkon túlszárnyaló sikereit leginkább prózai műveinek dramatizálásával érte el (*A dolovai nábob leánya*, *Gyurkovics leányok*). *A kék róka* című fanyar ironiájú vígjátéka igazi világszenzáció lett.

Herczeg Ferenc – Fotó, 1930 körül.
MNM Fotótár

Császtvay Tünde,
MTA Irodalomtudományi Intézet

Ajánlott irodalom: Horváth János: *Herczeg Ferenc*. Bp., 1925.; Surányi Miklós: *Herczeg Ferenc*. Bp., 1925.; *Herczeg Ferenc*. Írták a Petőfi Társaság tagjai. Bp., 1941.; *Herczeg Ferenc emlékkönyv*. Bp., 1943.; Barta János: *Herczeg Ferenc mai szemmel*. *Alföld*, 1955.; *Herczeg Ferenc emlékezései*. A bev. írta és a szöveget gondozta: Németh G. Béla. Bp., 1985.

Jendrassik György

(Budapest, 1898. május 13.–London, 1954. február 8.)

Jendrassik György – Fotó. MIESZ

Jendrassik György gépészmérnök, feltaláló, a hazai motorgyártás és -fejlesztés nemzetközileg elismert szaktekintélye volt. A középiskolát Budapesten, a mai Vörösmarty Mihály Gimnáziumban végezte. 1916-ban első helyezést ért el a Matematikai és Fizikai Társulat fizikai versenyén. Érettségi után a budapesti József Műegyetemen gépészmérnök-hallgatóként folytatta tanulmányait. Az 1919–20-as tanévben Kármán Tódor segítségével a berlin–charlottenburgi Technische Hochschule hallgatója volt, ahol M. Planck, A. Einstein, W. H. Nernst és mások előadásait hallgathatta. 1922-től a Ganz–Danubius Gép-, Waggon- és Hajógyárban a dízelmotorok fejlesztésébe kapcsolódott be. Első szabadalmát 1924-ben nyújtotta be *Belsőégésű hőerőgép és ehhez való üzemeltetés* címen. Az első, 1928-ra megépült sínautóba hathengeres Ganz–Jendrassik motort építettek be. 1934-ben próbaszerelvényt állítottak elő, amely a később foglommá váló Árpád-sínautóbusz nevet kapta.

Gázturbinák tervezésével is foglalkozott, első két szabadalmát 1929-ben nyújtotta be. Az elméleti előkészítés után 1937-ben megindultak a kísérletek,

amelyek 1938 végére páratlan sikert hoztak. Elkészült a világ első önálló tűzterű, kis teljesítményű (73 kW-os) gázturbinája, 21,2 százalékos effektív hatásfokkal. Gázturbinájának jelentősége abban állt, hogy addig még senkinek sem sikerült ennyire kedvező hatásfokot ilyen kis teljesítményű gázturbinával megvalósítani. Ezzel a gázturbina felhasználásának új területeit nyitotta meg. Legismertebb dolgozata is e témában született *Egy új gázturbina és gyakorlati eredményeinek ismertetése* címmel (Budapest, 1939).

Harmadik nagy találmánya az 1939-ben szabadalmaztatott nyomáscserélő volt, ez azonban a későbbi erőfeszítések ellenére sem valósulhatott meg. 1942-ben a Ganz-gyár vezérigazgatójává nevezték ki, 1943-ban az MTA levelező tagjai közé választotta. A háború után fejlesztő tevékenységét nem tudta folytatni, személyét bizalmatlanság vette körül, ezért 1947 májusában egy nyugati üzleti útról nem tért vissza. Angliában letelepedve megalakította a Jendrassik Developments Ltd. nevű céget. Ennek keretében dolgozta ki utolsó nagy jelentőségű találmányát, a nyomáscserélőt.

Zettner Tamás,
Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége

Ajánlott irodalom: Gombás Tibor: Jendrassik György. In *Műszaki nagyjaink*. Szerk. Szőke Béla. 1. köt. Bp., 1967.; Pásztor Endre: Jendrassik György. In *Magyar tudóslexikon*. Főszerk. Nagy Ferenc. Bp., 1997.

Jókai Mór

(Komárom, 1825. február 18.–Budapest, 1904. május 5.)

Jókai Mór fiatalon került a közfigyelem középpontjába. Neve örökre egybeforrt 1848. március 15. történelmi dátumával: ma is a forradalom első napjának főszereplője, s a szabad sajtó nagy hatású munkatársai között tartjuk számon. Írói pályája a szabadságharc után ívelt magasra, regényei, elbeszélései valósággal meghódították az olvasóközönséget. Mindent elért, amit író Magyarországon elérhetett: a közönség szeretetét, anyagi megbecsülést, saját lapokat, képviselői mandátumot, felsőházi tagságot, nagy emberek kitérgető barátságát. Könyveit számos nyelvre lefordították, ismert és kedvelt szerző volt külföldön is. Szigorú időbeosztással hasznosított élete szakadatlan munkában telt el. Csaknem mindhalálig írt: lenyűgöző életművet hagyott maga után. Legnagyobb sikereit *Egy magyar nábob* (1853–1854), *Kárpáthy Zoltán* (1854), *Az új földesúr* (1862) *A köszívű ember fiai* (1869), *Fekete gyémántok* (1870), *Az arany ember* (1872) és *Sárga rózsza* (1893) című regényeivel aratta.

Hatalmas és szerteágazó irodalmi munkásságával ő teremtette meg Magyarországon a modern értelemben vett olvasóközönséget, s mindenki mást felülmúló hatással volt elbeszélő irodalmunk alakulására. Népszerűségének tetőpontján is, később is akadtak szigorú kritikusai, akik – elismerve tüneményes humorának erejét, árnyalt és sokszínű elbeszélői hangjának könnyedségét – éppen páratlan népszerűsége miatt kárhoztatták szertelen cselekménybonyolítását, hőseinek egysíkú, „angyal-ördög” jellemeit. Azt állították, hogy a tetszeni vágyás, nem pedig az igazmondás vezérli tollát; hogy nem sokat törődik a való élet tényeivel, ellenben mítoszokat gyárt a hazáról, a nemzetről, a családról, a szerelemről, a becsületről, a múlt-ról és a jövőről. Nem vették észre, hogy éppen ő, „a nagy mesemondó” volt az, aki a kiegyezés utáni, átalakuló, polgárosodó Magyarország sorskérdéseit is megjelenítette, amikor újra meg újra a megtartó hagyomány vagy a tőle való elszakadás, az illeszkedés vagy az elkülönülés, az egyéni vagy a közösségi érdek követésének nemegyszer csak súlyos erkölcsi és anyagi veszteségek árán megoldható dilemmái elé állította hőseit. Miközben a régi világ átalakulásának konfliktusait változó, és gyakran egymásba játszó (patetikus, ironikus, humoros vagy szarkasztikus) előadásmóddal értelmezte műveiben, valójában a hagyományos közösségek felszámolásának fájdalmas történetét is az olvasó elé tárta.

Jókai Mór – Barabás Miklós (1810–1898)
litográfiaja. 1854. MNMTKCS

Fábrí Anna,
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Ajánlott irodalom: Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. Bp., 1906.; Zsigmond Ferenc: *Jókai*. Bp., 1924.; Nagy Miklós: *Jókai Mór*. Bp., 1999.

Károlyi Gáspár

(Nagykároly, 1529–1530 k.–Gönc, 1591. [?])

Morelli Gusztáv (1848–1900): Károlyi Gáspár szobra
Göncön. Fámetszet. 19. század vége. MNM1KCS

Károlyi [Károli; Radicsics] Gáspár református egyházi író, bibliafordító 1549-től valószínűleg Brassóban tanult, 1556-tól Wittenbergben járt egyetemre. Bod Péter szerint Strassburgban és Svájcban is megfordult. 1563-tól Göncön volt elsőpap, s legkésőbb 1566-tól a Kassa-völgyi (abaúji) önálló esperesség vezetője. 1584-ben Tállyára ment elsőpapnak, de 1587-ben visszatért Göncre.

A *Két könyv* (Debrecen, 1563) című műve a magyar reformáció lutheri–melanchthoni eredetű történelemszemléletének egyik első és legjobb prózai összefoglalása. Első részében arról beszél, hogy bűneink (elsősorban a „bálványimádás”, azaz a katolicizmus) miatt büntet minket a török hódítással az Isten, s ebből a történelmi helyzetből az egyetlen kiutat a megtérés jelenti. A második részben pedig annak előjeleit sorolja fel, hogy Isten utolsó ítélete közel van. Részt vett a Tiszáninnen Református Egyház megszervezésében, 1566-ból fennmaradtak tételei az antitrinitárius Egri Lukács elleni vitában. 1568-ban levelet írt két társával Genfben Théodore de Bèze-nek (Kálvin utódjának); 1569-ben jelen volt a nagyváradi hitvitán,

melynek jegyzőkönyve két fölszólalását örökíti meg. Föltehetően már az 1570-es években elkezdte ismeretlen segítőtársaival bibliafordítását, ezt másfél éves munkával Mantskovit Bálint nyomtatta ki Vizsolyban, 1589–1590-ben. A nagy (ún. fólió) alakú, tartalmi kivonatokkal és magyarázó jegyzetekkel ellátott vizsolyi *Biblia* a 16. század legnagyobb magyarországi nyomdai teljesítménye.

Károlyi Gáspár életműve, elsősorban bibliafordítása – amelyet azóta számos alkalommal revideáltak – századokra meghatározta gondolkodásunkat és nyelvünket, javított kiadásaival együtt ez a legtöbbször kiadott magyar könyv.

Szabó András,
MTA Irodalomtudományi Intézet

Kempelen Farkas

(Pozsony, 1734. január 23.–Bécs, 1804. március 26.)

Kempelen Farkas pozsonyi és győri iskolái elvégzése után Bécsben folytatott jogtudományi tanulmányokat. Itt indult Mária Terézia szolgálatában gyorsan emelkedő hivatalnoki pályája is: 21 évesen fogalmazó, majd kamarai titkár, tanácsos, és mindössze 25 évesen a magyarországi sóbányák igazgatója lett. 1767-ben Bácska telepítési kormánybiztosaként irányította az elnéptelenedett területek betelepítését. Közigazgatási megbízatásaival párhuzamosan tudományos, műszaki és művészeti kérdésekkel foglalkozott. 1769-ben szerkesztett játékos sakkgépe Európa-szerte híressé tette. Kitűnt szülővárosa hajóhidjának építésénél. A pozsonyi várban vízvezetékét létesített. Felismerte a gőzerő jelentőségét, több gőzgép-modellt tervezett és épített. Terveket készített az Adriacsatornához is. 1772-ben írógépet talált fel Paradis Teréz, a vak bécsi zongoraművész nő részére. Megtervezte a schönbrunni kastély szökőkútjait. Mozgatható betegágyat épített a himlőben megbetegedett Mária Teréziának. 1777-ben megszervezte a nagyszombati egyetem Budára telepítését, melynek könyvtárát rendezte és korszerű természettudományos, nyelvészeti, valamint technikai jellegű művekkel egészítette ki. Részt vett a budai vár építkezésében, elkészítette a Várszínház terveit. Verseket, epigrammákat, színdarabokat, sőt zenés játékot is írt, melynek zenéjét maga szerezte. Színpadi műveiből többet előadtak. Festett, rajzolt, rézmet-szetteket készített. 1789-ben a bécsi művészeti akadémia tagja lett.

Legjelentősebb tudományos munkája *Az emberi beszéd mechanizmusáról* írt könyve, amely a modern fonetika egyik úttörő vállalkozása. Műve 1791-ben, Bécsben németül és franciául jelent meg. Munkája megírásához alapos nyelvtudományi, fizikai, fiziológiai és anatómiai ismereteket szerzett. Elméletének gyakorlati igazolására beszélőgépet szerkesztett, amely a beszélőszervek működésének utánzásán alapult – megvolt a tudónek megfelelő fújtató, a hangszalagokat helyettesítő síp, az orrüreget pótló nyílások és a szájüreget utánzó tölcser. Könyvének sok fonetikai eredménye a beszélőgép megszerkesztésének tapasztalataiból adódott. Megállapította pl. a magán- és a mássalhangzók képzése közti különbséget, felismerte a kemény és lágy mássalhangzók eltérését. Ezekkel a kutatásokkal az is célja volt, hogy süketnémák, illetve beszédhibások gyógyítását elősegítse.

Fő műve: *Mechanismus der menschlichen Sprache nebst der Beschreibung seiner sprechenden Maschine*. Wien, 1791. (Magyar kiadása: *Az emberi beszéd mechanizmusa, valamint a szerző beszélőgépének leírása*. Ford. Mollay Károly. Bev. és jegyz. Tarnóczy Tamás. Bp., 1989.)

Nagy Ferenc,
Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége

Kempelen Farkas: Önarckép. Akvarell.
Szépművészeti Múzeum

Ajánlott irodalom: Vajda Pál: *Nagy magyar feltalálók*. Bp., 1958.; Pap János: Kempelen Farkas. In *Magyar tudóslexikon*. Főszerk. Nagy Ferenc. Bp., 1997.

Lossonczy Tamás

(Budapest, 1904. augusztus 12.)

Lossonczy Tamás – Féner Tamás fotója, 1994. MFI

Lossonczy Tamás festő, a magyar nonfiguratív művészet kiemelkedő képviselője. A Képzőművészeti Főiskolán (1923–1926) Vaszary János tanítványa. Amszterdami és párizsi tanulmányútjai után a Magyar Iparművészeti Főiskolán belsőépítészet tanult. 1934-től a Szocialista Képzőművészek Csoportjának tagja, 1945–1946-ban az Európai Iskola, 1946–1948-ban az Elvont művészek magyarországi csoportjának tagja. 1994-ben Kossuth-díjat kapott. A húszas évek végén konstruktív térkonstrukciókat alkotott, majd egy időre felhagyott a képzőművészettel, s Molnár Farkas építészeti irodájában dolgozott. 1939-től, szobrász felesége, Lossonczy Ibolya hatására kezdett újra alkotni, s művészete 1945–48 körül teljesedett ki.

Organikus erővel töltekező konstruktív képi építményeit a korszak legfontosabb kritikusa, Kállai Ernő a bioromantika „áramába” kapcsolta. 1941-ben, otthonukban rendezték meg első műterem-kiállításukat. Az itt kiállított anyagot a második világháború végén egy bombatalálat semmisítette meg. 1949-től készített néhány szocreál képet, majd újra szüneteltette a művészi munkát. 1962-ben fejezte be tematikusan és

stilárisan összefoglaló, monumentális művét, a *Tisztító nagy vihart*, amely az 1956-os forradalomnak is emléket állít. A hatvanas évektől kezdve különböző képsorozatokban járja körül a nonfiguratív festészetet foglalkoztató kérdéseket. Festészeti tevékenységével szorosan összeforrtak grafikai és plasztikai kísérletei.

A századik évét idén betöltő mester ma is tevékeny. Saját írásai: Pszichologikumtól mentes művészet. In *Az új magyar művészet önképe*. Bp., 1947.; A képzőművészet helyzete és állapota, *Holmi*, 1993/7.

Aknai Katalin,
MTA Művészettörténeti Kutatóintézet

Lotz Károly

(Homburg vor der Höhe, 1833. december 16.–Budapest, 1904. október 13.)

Lotz Károly német apja halála után magyar anyjával költözött Magyarországra 1842-ben. Már korán kibontakozott rajztehetsége. Marastoni Jakabnál és Weber Henriknél tanult festeni. 1852-től Bécsben Karl Rahl magániskoláját látogatta, akinek egyik kedvenc tanítványa, majd kartonjainak kivitelezője lett. Lotz 1853-tól rendszeresen részt vett a pesti kiállításokon. 1864-ben nagy sikert ért el a pesti Vigadó lépcsőházának freskóival, ennek hatására elhalmozták főúri, állami és egyházi megrendelésekkel. 1883-tól a budapesti Mintarajziskola tanára, 1897-től a második festészeti mesteriskola vezetője lett. Dicsősége csúcán, 1896-ban a mester a Szent István-rend kiskeresztjét vette át a királytól.

Lotz korai képeit az Alföld romantikája ihlette, a gondos komponálásra Rahl nevelte, de természetelvűsége mégis átütött. Az olajképekkel Lotz itthon sok sikert aratott, ám életművének javát a monumentális falképek teszik ki, noha mindvégig készített táblaképeket is. Freskói az architektúra szerves részeivé váltak, a festő követte az építészet stílusfejlődését.

A *Vigadó Tündér Ilona-ciklusában* a német meseromantika alakjai magyar irodalmi alakokat személyesítenek meg. A Nemzeti Múzeum klasszicista épületének fal- és mennyezetképeiben (1874) Lotz stílusa is lehiggad, statikus, idealizált figurák sugározzák a harmóniát.

Neoreneszánsz munkáinak csúcspontja az Operaház nézőterének mennyezete (1884), mely az *Olimposzt* ábrázolja, ahol ragyogó színekkel idealizált figurák sokaságát festette meg. Készített történelmi és egyházi témákat is közintézményekbe, templomokba, ezek eklektikusabb stílust mutatnak. Különösen meggyerőek a mester nőkről festett portréi, aktképei. Naturalisztikus oldalát a festő tájképeiben, lóábrázolásaiban bontakoztatja ki, melyek szintén végigkísérik művészetét. Lotz nem követte a legújabb stílusokat, de nagy mesterségbeli tudással, esztétikai igényességgel alkotott képei a magyar festészet legnagyobb alakjai közé emelik.

Lotz Károly: Önarckép.
Olaj, vászon. MNMTKCS

Hollósi Eva,
művészettörténész

Ajánlott irodalom: Ybl Ervin: *Lotz Károly élete és művészete*. Bp., 1938. (Rövidített, átdolgozott kiadása: Bp., 1981. Zádor Anna utószavával); Szabó Júlia: *A XIX. század festészete Magyarországon*. Bp., 1985.

Löw Immánuel

(Szeged, 1854. január 21.–Budapest, 1944. július 19.)

Ismeretlen művész:
Szeged, a zsinagóga épülete. 20. század eleje.
Nyomat. MNMTKCS

Löw Immánuel rabbi, orientalista, művelődéstörténeti író a híres prágai R. Löw Jehuda ben Becálél (16. század) kései leszármazottja. A nagy hírű reformer rabbinak, Löw Lipótnak a fia és egyben utóda a szegedi rabbiszékben (1878-tól). A gimnáziumot Szegeden, az egyetemet Lipcsében, a teológiát Berlinben végezte.

A magyar nyelvű zsinagógai szónoklat mestere, négy kötetben megjelent beszédei a magyar prédikációs irodalom legjavához tartoznak. Magyar nyelvű női imakönyvet jelentetett meg 1883-ban. Magyarra fordította az *Énekek Énekét* és néhány zsoltárt. Kezdeményezésére és irányításával építették fel Szegeden az új zsinagógát 1903-ban, amely az egyik legszebb zsidó templom Magyarországon. Rabbiként nagy súlyt helyezett arra, hogy Szeged polgárosodását, kulturális és társadalmi fejlődését előmozdítsa. Tudományos értekezéseit magyar, német és francia nyelven publikálta, sémi filológiai dolgozataival és botanikai munkásságával nemzetközi hírnévre tett szert. Főművében, a *Die Flora der Juden*ben (1924–34), négy kötetben tárja fel a régészet, a filológia és a botanika eszközeivel a bibliai és talmudi korok héber növényvilágát. (Megjelent műveinek száma 400 fölött van.)

1920 elején a különítményesek brutalitását elítélő nyilatkozata miatt letartóztatták, kormányzósértés és nemzetgyalázás címén vádat emeltek ellene. 13 hónapig volt őrizetben, végül ejtették a vádat. Löw a Jewish Agency for Palestine tagja volt, és egyike lett a zsidóságot képviselő két felsőházi tagnak (1927-től). 1932-ben a törvényhatóság közgyűlése örökös taggá választotta (1939-ben, a 2. zsidótörvény következtében a közgyűlés kizárta a tagok sorából). 1944 júniusában a téglagyári gettóba hurcolták, majd őt is bevonaglózták, de befolyásos ismerősei közbenjárására Budapesten lekaptak az őt a vagon, amelyben családjával együtt tartózkodott. A már nagybeteg Löw Immánuel előbb az Aréna úti gyűjtőtáborba vitték, majd a Wesselényi utcai zsidó szükségkórházba szállították. Itt érte a halál. A Farkasréti temetőben Scheiber Sándor búcsúztatta július 21-én. 1947-ben exhumálták, hogy földi maradványai visszatérjenek a család százéves lakóhelyére. Síremléke a szegedi zsidó temetőben látható.

Haraszi György,
MTA Történettudományi Intézet

Ajánlott irodalom: Scheiber Sándor: Löw Immánuel. In *Semitic Studies in Memory of Immanuel Loew*. Bp., 1947.; Scheiber Sándor: *Kálmány Lajos leveleiből Löw Immánuelhez*. Bp., 1947.; Scheiber Sándor: Löw Immánuel és a magyar folklór. In *Folklór és tárgytörténet*. I. Bp., 1977.

Móra Ferenc

(Kiskunfélegyháza, 1879. július 19.–Szeged, 1934. február 8.)

Móra Ferenc 1897-ben beiratkozott a budapesti egyetemre, de nem szerzett diplomát, tanítani kezdett. 1902-től újságíró, később könyvtáros és múzeumi munkatárs. 1913-tól a *Szegedi Napló* főszerkesztője. 1907–1914 között Szeged környéki ásatásokat vezetett, számos értékes lelettel gazdagította a szegedi múzeumot. 1917-től Tömörkény István utódként könyvtár- és múzeumigazgató. 1918 novemberében a népköztársaság kikiáltása mellett állt ki. 1919 májusában távoznia kellett a főszerkesztői posztról. A húszas években hosszabb nyugat-európai utazásokat tett, 1922-ben kezdett újra publikálni. Többször élesen bírálta a Horthy-korszak nyomasztó szellemi légkörét. 1929-ben szülővárosa díszpolgárrá, 1932-ben a szegedi egyetem díszdoktorává avatta. 1933-tól betegeskedett, hasnyálmirigyrákban halt meg.

Írói munkásságát költőként kezdte, verseskötete megjelenése után azonban abbahagyta a versírást. 1905–1923 között Pósa Lajos gyermeklapjának, *Az Én Újságom*-nak a munkatársa, ahová főleg álneven írt. Ifjúsági regényei máig kedvelt olvasmányok (*Rab ember fiai*, *Csilicsali Csalavári Csalavér*, *Kincskereső kis ködmön*). Tárcáiróként (*Világ*, *Magyar Hírlap*) főleg a szegedi tanyavilágot és lakóinak életét eleve-nítette meg. Több kötetében Szeged és a falusi-kisvárosi szegénység életét mutatta be (*Szegedi tulipános láda*, *Parasztjaim*, *Göröngykeresés – Ének a búzamezőkről*). Hírlapi írásai példátlan művelődéstörténeti tájékozottságról tanúskodnak. Köteteit tematikus egységek szerint szerkesztette. Ön-életrajzi írásait a *Daru utcától a Móra Ferenc utcáig* című kötetében adta közre.

Regényíróként 1922-ben a *Négy apának egy leánya* című regényével jelentkezett. Az izgalmas cselekményszövevű történet gazdag önéletrajzi elemekben, élvezetesen keveredik benne a tragédia és az ironia. A *Hannibál föltámasztása* a Horthy-korszak keserű szatírája, az orosz fogságból hazatért tanár kálváriáján keresztül ábrázolja, hogy a kor hogyan fojtja meg az ember szabad gondolkodását. *Az aranykoporsó* Diocletianus császár korában játszódó történelmi regény, melyben – egy szerelmi tragédián keresztül – az üldözött kereszténység győzelmének példáját mutatja be a pogányság fölött. Gyönyörű magyarságú írói nyelve az élőbeszéd közvetlenségét adja vissza, jellegzetes sajátos, önironikus humora.

Móra Ferenc – Rónai József fotója 1925 körül.
MMN Fotótár

Császtvay Tünde,
MTA Irodalomtudományi Intézet

Ajánlott irodalom: Földes Anna: *Móra Ferenc*. Bp., 1958.; Gyuris György–Vajda Lászlóné: *Írások Móra Ferencről*. (Bibliográfia.) Szeged, 1981.; Vészits Andrea: *Apapa regénye*. 1989.; Péter László: *Móra Ferenc*. Kiskunfélegyháza, 1989.

Móricz Zsigmond

(Tiszacsécse, 1879. június 29.–Budapest, 1942. szeptember 5.)

Móricz Zsigmond – Bérczi László fotója
1940 körül. MNM-fotótár

Móricz Zsigmond fiatalkorának szinte minden állomása végigkísérhető műveiben: debreceni éveit a *Légy jó mindhaláligban* (1922), sárospataki korszakát a *Kamaszokban*, kisújszállási diákéletét a *Forr a borban* és a *Bálban* örökítette meg. Első elbeszélése a debreceni *Ellenőrben* jelent meg. 1908-ban tűnt fel a *Nyugat* folyóiratban a *Hét krajcár* című elbeszéléssel és egy állatmesegyűjteménnyel. A *Nyugat* munkatársa (1930–33) volt. Novelláiban a századforduló magyar falujának életét ábrázolta. Elbeszéléseiben egyedi alakteremtéseivel, pontos lélekrajz-ábrázolással és a drámai cselekményszerkesztéssel újította meg a hagyományos novellaformát. Az I. világháború idején megdöbbentő képet rajzolt a katonák háborús szenvedéseiről (*Vérben, vasban*, 1918). A polgári forradalom lelkes híve, a Tanácsköztársaság idején írt riportjaiban (*Népszavazás a földreformról, A földtörvény kiskatéja*) üdvözölte a földreformot és a paraszti szövetkezeteket. 1919-ben az írói direktórium tagja, ezért a Horthy-korszakban kizárták az irodalmi társaságokból, műveit sokáig csak a *Nyugat*, majd az *Esti lapok* közölték. 1930-ban megkapta a Rothermere-díjat. 1939-től haláláig szerkesztette a *Kelet Népet*.

A 19. századi realista prózaírói hagyomány megújítója. Korai regényei (*Sárvárny*, 1910, *Az Isten háta mögött*, 1911) naturalista eszközökkel ábrázolják a falu, a kisváros hierarchikus, zárt világát. Prózájában a drámaiságot a nagyra törő hősök és a kisszerű környezet közötti ellentét adja, s rendre az utóbbi győz. Faluábrázolása egészen újszerű: mentes az idealizálástól. Az 1920-as években írt három regényében (*Kivilágos kivilradtig*, 1926; *Úri muri*, 1928; *Rokonok*, 1932) a dzsentri réteg múltját és jelenét ábrázolja, leszámolva a hozzájuk fűzött illúziókkal. *Erdély* című történelmi regénytrilógiája (*Tündérkert*, 1922; *A nagy fejedelem, A nap árnyéka*, 1935) a 17. századi Erdélybe vezeti az olvasót, de saját korának gondjaira keresi a választ.

A népi mozgalom kibontakozásával figyelme újra a falusi élet, a parasztság felé fordult (*Barbárok*, 1932). A társadalom kitaszítottjainak sorsáról betyárregényeiben elmélkedik (*Rózsa Sándor-regények*). Élete végén *Árvácska* című művében (1941) teljes kiábrándultsággal mutatja meg a társadalmi szolidaritás hiányát. Jelentős tanulmányírói munkássága, tépett ritmikájú, mély fájdalomról valló szabadversei irodalmi különlegességgnek számítanak.

Császtrvay Tünde,
MTA Irodalomtudományi Intézete

Ajánlott irodalom: Ady Endre: Móricz Zsigmond. *Nyugat*, 1909. augusztus 16. (*Ady Endre publicisztikai írásai*. 3. köt. Bp., 1977.); Németh László: *Móricz Zsigmond*. Bp., 1943.; *Móricz Zsigmond ébresztése*. Emlékkönyv. Bp., 1945.; Móricz Virág: *Apám regénye. Móricz Zsigmond életregénye*. Bp., 1953.; Czine Mihály: *Móricz Zsigmond útja a forradalmukig*. Bp., 1960., 1968.; M. Vargha Kálmán: *Móricz Zsigmond alkotásai és vallomásai tükrében*. Bp., 1967.

Orbán Balázs báró

(Lengyelfalva, 1829. február 3.–Budapest, 1890. április 19.)

Orbán Balázs a székelyudvarhelyi középiskolai tanulmányok után családjá révén 1846-ban Konstantinápolyba, majd Kis-Ázsiába, Palesztinába, Szíriába, Egyiptomba, Görögországba utazott. 1849-ben szabadsapatot szervezett a magyar haza támogatására. El is jutott Vidinig, ahol a már levert szabadságharc emigránsaival találkozott. 1849-től 1852-ig Kossuth Lajos környezetében élt Kiutahiában. 1852-ben Londonban barátságot kötött Giuseppe Mazzinivel, Louis Blanckal. Olvasott és kutatott a British Museumban. 1853-tól Jersey, majd Guernesey szigetén három évet töltött Victor Hugo társaságában. Az ő gyerekeitől tanult meg fényképezni. 1859-ben visszatért Erdélybe. 1887-ben az MTA levelező tagjának választotta. Székfoglaló beszédét *A székelyek származásáról és intézményeiről* címmel tartotta. Családi birtokán, Szejkefürdön temették el. A síremlékét 1921-ben készítették. (1969-ben új síremléket állítottak neki.) A sírja felé vezető utat hét hatalmas székely kapu őrzi.

1862-től 1868-ig mintegy ötszáz székely községet járt be, jegyzeteket, fényképeket készítve élete főművéhez, az 1868-tól 1873-ig hat kötetben megjelentetett *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból* című munkájához. Mint a fényképezés hőskorának szereplője Orbán amatőr fotósként műhelynyi fotófelszerelést a hátán cipelve gyalogszerrel járta be Udvarhely, Csík, Háromszék hegyeit-völgyeit, falvait és városait. A *Székelyföld leírása...* 356 illusztrációjából kb. 150–170 eredeti felvétel maradt fenn. A csoportképek természetes környezetben vannak felvéve. Így elmondható, hogy úttörő szerepe volt Erdélyben a tudományos és irodalmi célokat szolgáló fotódokumentációk készítésében. Nemcsak a Székelyföld természeti, geológiai körülményeit rögzíti, hanem megírja történetét (gazdaság-, politika-, közművelődés-, egyház-, közigazgatás- és hadtörténetét is), népeinek életmódját, és kifejti fejlesztési javaslatait.

Így alkotta meg, az interdiszciplináris kutatási módszer sok elemét először és egyedül alkalmazva, a Székelyföld valóságos enciklopédiáját. Munkája az államismereti-statisztikai irodalom hagyományain nevelkedett enciklopédikus mű, a magyar romantika kései nagy alkotása. Könyve hozzájárult a székelyek történeti tudatának erősödéséhez, és máig nélkülözhetetlen, értékes, tudományos forrás.

Orbán Balázs – Fotó, Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár, Budapest Gyűjtemény

Benedek Katalin,
MTA Néprajzi Intézet

Ajánlott művei: *Utazás keleten.* I–VI. köt. Kolozsvár, 1861.; *Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népismereti szempontból.* I–VI. köt. Bp., 1868–1873.; *Torda város és környéke.* Bp., 1889.

Paál László

(Zám, 1846. július 30.–Charenton, Franciaország, 1879. március 4.)

Paál László – Munkácsy Mihály: Paál László arcképe. 1877. Magyar Nemzeti Galéria

Paál László Aradon a minoriták gimnáziumában végezte tanulmányait, közben Böhm Páltól tanult festeni. Barátaival bejárta a Székelyföldet, és több tájképet készített, melyek már tájszeretetről tanúskodtak. 1864-ben apja kívánságára ugyan Bécsbe utazott, de a jogi fakultás helyett a Képzőművészeti Akadémiára készült, amelynek két év múlva hallgatója is lett. Mestere Albert Zimmermann volt, akitől az aprólékos természetmáslást sajátította el. A nyári hónapokat Paál a természetben töltötte és szorgalmasan rajzolt, de festményeit ekkor még a rajzok nyomán műteremben készítette el. 1869 őszén Münchenben megtekintette Courbet és a barbizoni festők kiállítását. Az új stílus, a romantikus realizmus rendkívül nagy hatást gyakorolt Paálra. A következő évben Hollandiában tanulmányozta a 17. századi holland tájfestészetet, majd rövid erdélyi látogatás után Munkácsy hívására Düsseldorfba költözött. A két művészt mély barátság fűzte egymáshoz. Együtt mentek Londonba, ahol Constable és az angol akvarellfestők művészete hatott Paálra inspirálóan, maga is készített ekkor néhány vízfestményt. Ezt követően már csak rövid ideig tar-

tózkodott Düsseldorfban. 1872 májusában Párizsba érkezett, tavasztól ősziig azonban Barbizonban lakott, ahol részese lett a művészkolónia termékenyítő szellemi légkörének. A párizsi Salonban bár évről évre kiállítja egy-egy művét, de csak 1875-ben figyelnek fel képére a kritikusok. Művészi elszigeteltsége és anyagi gondjai felőrölték egészségét, szanatóriumban halt meg.

Bécsi munkáit a szigorú rajzosság jellemezte, fontos szerep jutott az erős kontúroknak. Düsseldorfban már szabadabb ecsetkezelés, a kontúrok oldódása jellemzi képeit. Színei Londonban világosodtak ki. Barbizonba kifarrott mesterként érkezett, munkáit ott a szabadban festette. Széles foltokból épített képein a fény a fák lombjain átszűrődve finom foltokban vibrál. Művészete a magyar közönséghez csak 1902-ben megrendezett gyűjteményes kiállításával jutott el.

Hollósi Éva,
művészettörténész

Petschauer Attila

(Budapest, 1904. december. 14.–Davidovka, Ukrán SZSZSZK, 1943. január. 20.)

Petschauer Attila a Nemzeti Vívó Club vívója volt 1924–32 között. Legjelentősebb sportsikerei: kardvívásban az amszterdami és a Los Angeles-i olimpia bajnoka (1928, 1932: csapat), az amszterdami olimpia 2. helyezettje (1928: egyéni), a liege-i és a bécsi Európa-bajnokság győztese (1930, 1931: csapat), a budapesti és a liege-i Európa-bajnokságon 2. (1926, 1930: egyéni), az ostendei, a nápolyi és a bécsi Európa-bajnokságon 3. (1925, 1929, 1931: egyéni), országos bajnok (1930: csapat).

Petschauer Attila – Fotó, Magyar Testnevelési és Sportmúzeum

Nyolcévesen, 1912-ben kezdett el vívni, 1921-től a legendás Santelli Italo tanítványa volt. Első versenynén, 1924-ben a Nemzeti Vívó Club ún. kizárásos kardviadalán győzelemmel mutatkozott be. Legemlékezetesebb teljesítményét az 1928. évi amszterdami olimpia kardcsapatversenyén nyújtotta. A legnagyobb rivális, az olasz válogatott valamennyi tagját legyőzte, sőt az olimpián az öt nemzet ellen vívott húsz mérkőzéséből mindet megnyerte. Mozgását párduszerű könnyedség, klasszikus szépség és tökéletesség jellemezte. Támadó, kiismerhetetlen stílusú vívó volt, a váratlan lerohanás (fless) továbbfejlesztője, legkiválóbb képviselője. Igazi csapatember volt: 1928–32 között összesen 25 válogatott mérkőzésen indult, és szinte valamennyi mérkőzését megnyerte. Egyéni versenyeken azonban általában csak a 2., 3. helyen végzett. Petschauer tartották a korabeli kardversenyek csillagának, vívása mindig látványos, közönségszalagató volt.

A budapesti jogakadémián tanult (1923–25), majd banktisztviselőként dolgozott (1925–32). A Los Angeles-i olimpia (1932) után rövid ideig Amerikában, a filmiparban próbált szerencsét. Vállalkozása kudarcba fulladt, nemsokára hazatért, és az *Est-lap*knál sportújságíróként helyezkedett el. A „cingáros ficsúr” a Fészek, az Otthon és a régi New York kávéházban írta „sportapróságait”, tárcáit és humoreszkjeit. Karinthy Frigyes azt mondta, hogy a „halandzsát” ugyan ő találta ki, de „akusztikailag” Petschauer tökéletesítette. Mint olimpiai bajnok a zsidótörvények idején kormányzói mentességet élvezett. 1942-ben mégis behívták munkaszolgálatra. Emberi voltában mélységesen megalázva, kegyetlenül halálra gyötörték egy ukrainai munkaszolgálatos táborban. Emlékét idézi Szabó István filmje, *A napfény íze* (1999).

Kozák Péter,
Tarsoly Kiadó

Schoepf-Merei [Schöpf-Mérei] Ágoston

(Győr, 1804. szeptember 24.–Manchester, Anglia, 1858. március 12.)

Schoepf-Merei Ágoston – Ismeretlen művész
litográfiája után készült fotó. MNM Fotótár

Schoepf-Merei [Schöpf-Mérei] Ágoston tehető győri kereskedőcsalád sarja, középiskoláit Sopronban és Bécsben végezte. Az orvosi fakultást a császárvárosban kezdte, Prága és Pádova egyetemén folytatta, végül Páviában fejezte be 1832-ben. Előbb Bécsben praktizált, 1834-ben a reformkor szele hozta Pestre, 1836-ban megnyitotta a Pesti Orthopaediai Privát Intézetet, amit az 1838-as árvíz elpusztított. Egy évvel később Fáy András és társai segítségével megalapította a Pesti Szegény Gyermekkorház Egyesületet. 1836-ban lett az MTA levelező tagja, 1836–1843 között az orvostörténet, 1845-től a gyermekgyógyászat rk. tanára. Jelentős korai műve az *Orvosi rendszerek-gyógymódok* (Pest, 1835).

Mint orvostörténész, a mediterrán iskola elveit követte, s e tárgyat 1836 és 1843 között adta elő az egyetemen. Sebészként és szemészként is működött, gyógyító munkájában pedig elsők között honosította meg hazánkban vizsgálati módszerként a hallgatózás és kopogtatás eljárását, ehhez kötődik *A mellbetegségek biztosabb megismerése* (Buda, 1842) című szakkönyve.

Világviszonylatban is elsőként végzett gyermekén fájdalomcsillapításként altatást alkalmazó műtétet. Ő vezette be Magyarországon először a rendszeres kórtörténetírást, és statisztikai kimutatást készített a kórház működéséről. Háromkötetesre tervezett tankönyvének első részét az észlelt kóresetek alapján írta meg. Ő az első magyar nyelvű gyermekgyógyászati tankönyv szerzője: *A gyermekgyógyászat tankönyve* (Buda, 1847). Végzett légszűrőmetaszt, kancsalságot és végtaghibákat korrigáló műtéteket, vízfűjő gyermekeknél agycsapolást.

A szabadságharc idején vette fel a Merei nevet, orvosként belépett a Monti-féle olasz légiónba (élettársa is itáliai lett). A gyermekkorházat, mely 1845-től a saját házában működött, Bókai Jánosra bízta. Világos után török földre, majd Párizson keresztül Angliába emigrált, ahol Manchester városában Whitehead szülésszel közösen gyermekkorházat létesített. Angliában megjelent fontosabb munkái: *Lectures on temperaments and their proper diet* (Manchester, 1852), *Children's diseases* (Manchester, 1856–1857, szerzőtársa: Whitehead). Hazaköltözési gondolatok közepette halt meg váratlanul, március 15-ének a tizedik évfordulója előtt három nappal. Életét-munkásságát az *Orvosi Hetilap* és a *Medical Times and Gazette* egyaránt méltatta.

Szállási Árpád,
Debreceni Egyetem

Ajánlott irodalom: Jáki Gyula: *Schoepf Merei Ágost életrajza*. Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei, 5. Bp., 1957.; Daday András: Schoepf Ágost a pesti egyetemen. In uő: *Kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből*. Szerk. Gazda István. Bp., 2002.

Segner János András

(Pozsony, 1704. október 9.–Halle, Németország, 1777. október 5.)

Segner János András középiskoláit Pozsonyban és Győrben végezte. Jénában folytatta tanulmányait, az egyetemen 1725–1730 között matematikát, fizikát és orvostudományt tanult. 1730-ban doktorrá avatták. Orvosi pályafutását Pozsonyban, majd Debrecenben folytatta, ide egykori tanára, Bél Mátyás ajánlásával jutott el. Hamarosan, 1732-ben Jénába került magántanárként, majd 1733-tól rendkívüli tanárként, itt matematikát tanított. 1735-ben nyilvános rendes tanár lett Göttingában, ahol matematikát, fizikát tanított, de megszervezte a csillagászati obszervatóriumot is. Halléban Leonhard Euler ajánlásával az egyetem tanára lett 1755-ben.

Tudományos pályafutása a Descartes-féle előjel-szabály bizonyításával kezdődött hallgató korában, 1728-ban. Matematikai eredménye még a valós együtthatójú polinomok helyettesítési értékének grafikus meghatározása 1761-ből. 1747-ben kiadta az *Előadások a számítás művészetéről és a geometriáról* című művét, háromkötetes latin nyelvű matematikai analíziskönyvét (1761–1763) és németül a *Végtelenek analízisének elemei* című művét (1761–1763), melyek népszerű tankönyveknek bizonyultak. A kezdetben orvosi témájú műve, a latin nyelvű *Az orvostudomány természetéről és elveiről* (1728) című után a matematika mellett jelentős fizikai kutatásokat végzett. Ezekről szól *A folyadékok felületének alakjáról* írt latin nyelvű könyve 1752-ből, amelyben a felületi feszültség fogalmát vezeti be.

Jelentős munkája a *Specimen theoriae turbinum* (A forgó testek – más szóval talán turbinák – elméletének alapjai), ami 1755-ben jelent meg, és a forgó testek mozgástörvényeit tárgyalja és bevezeti a tehetetlenségi és deviációs nyomatókat. Később ezek alapján alkotja meg az ún. Segner-kereket, amit vízimalmok építésében is kipróbált. Eredményei korát messze megelőző módon tárgyalhatóvá tették a pörgettyűket. Az általa felismert törvényszerűségek megfelelőbb, modernebb alakja L. Euler műveiben szerepel. Csillagászatban az alapismereteket összefoglaló műve 1775–76-ban jelent meg. Fontos lépéseket tett a matematikai módszerek meteorológiai alkalmazása terén is. Idős korában a perspektíva alapvető törvényeivel foglalkozott.

Ismeretlen művész: Debrecen, a református kollégium épületének részlete.
19. század eleje. Rézmetszet.

Abonyi Iván,
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Ajánlott irodalom: Károlyi Zsigmond–László György: Segner János András. In *Műszaki nagyjaink*. Szerk. Szőke Béla. 1. köt. Bp., 1967.; Jakucs István: Segner János András. In *A magyarországi fizika klasszikus századai*. Szerk. Gazda István. Bp., 2000.

Sylvester János

(Szinyérváralja, 1504 k.–[?], 1522. május 6. előtt)

Matthias Greischer (?–1712): Sárvár látképe.
17. század. Rézmezzet. MNMTKCS

Sylvester János 1526-tól Krakkóban, 1529-től Wittenbergben járt egyetemre. Itt a kor híres tudósa, Melanchthon tanítványa volt. 1534-től pártfogója, Nádasdy Tamás birtokán, Sárváron az elemi iskolában tanított, elkészítette Újszövetség-fordítását. 1543-tól a bécsi egyetemen hébert, görögöt és históriát adott elő.

Krakkóban egy alapfokú latin nyelvtankönyv német és lengyel kiegészítéseihez magyar változatokat csatolt (*Rudimenta Grammatices Donati*, 1527). Ez a legrégebbi ismert nyomtatvány, amelyik összefüggő magyar szöveget tartalmaz, ugyanis Sylvester közölte a Miatyánk és az Udvözlégy szövegét anyanyelvén. Az iskolás gyerekek fogalomkincséhez alkalmazkodó beszélgetésgyűjteményben (*Puerilium colloquiorum formulae*, 1527) ugyancsak latin–német–lengyel–magyar párhuzamos szövegek szerepelnek. Sylvester szabad tolmácsolása nemcsak nyelvészeti, hanem művelődéstörténeti szempontból is becses emlék.

A magyar nyelvtan első ismert rendszerezésében (*Grammatica Hungarolatina*, Újsziget, 1539) Sylvester a latinnal párhuzamba állítva dolgozta fel anyanyelve szabályait. A korábbi részleges fordítások után elsőként Sylvester készítette el a teljes magyar nyelvű Újszövetséget (*Ujtestamentum magyar nyelven*, Újsziget, 1541). Ez az első, Magyarországon előállított magyar nyelvű könyv. Sylvester magyar disztichonokban írt bevezetést az egész munkához és egyes részekhez. Ezek az első hosszabb, metrikai szempontból kifogástalan magyar időmértékes versek. A fordításhoz csatolt magyarázatok között Sylvester a metaforikus kifejezőmódról szólva a virágénekekre is utal: költői értéküket a képes beszédben látja.

Megjelentek latin versei: Szűz Máriáról és Római Szent Kelemenről (1527), elégiája a törökök ellen (1544), Bécslet megszemélyesítő költeménye (1546), Anna királynő sírverse (1548), a feltámadott Jézus panasza (1550 k.), a hit panasza (1551).

Bartók István,

MTA Irodalomtudományi Intézet

Ajánlott művei kísérőtanulmánnyal: *Uj Testamentum Mag'ar n'elvenn, mell'et az Görög és Diák n'elvből ujjonnan fordijtánk, a Mag'ar n'ipnek Kereft'en büttben valo ippülsire*. Újsziget, 1541. A faksimile szöveget gondozta és a kísérőtanulmányt írta: Varjas Béla. Bp., 1960. (Bibliotheca Hungarica Antiqua, I.); *Grammatica Hungarolatina in usum puerorum recens scripta Ioanne Sylvestro Pannonio autore*. Újsziget, 1539. A faksimile szöveget közzétette: Kőszeghy Péter, a kísérőtanulmányt írta: Szörényi László. Bp., 1989. (Bibliotheca Hungarica Antiqua, XXII.). Balázs János: *Sylvester János és kora*. Bp., 1958.

Szabó Dezső

(Kolozsvár, 1879. június 10.–Budapest, 1945. január 5.)

Szabó Dezső a budapesti bölcsészkaron végzett magyar–francia szakon. Eötvös-kollégista. Az egyetemen kötött barátságot Szekfű Gyulával, Horváth Jánossal, Laczkó Gézával és Kodály Zoltánnal. A *Nyugat* és a *Huszedik Század* köreihez közeledett, első novellái is a *Nyugatban* jelentek meg. Ady lelkes propagátora, az I. világháború előtt az irodalmi lázadás, az avantgárd támogatója, de *Az individualizmus csődje* című tanulmánya körül támadt vita miatt szakított ezekkel a szellemi műhelyekkel. Pályája többször is éles fordulatot vett: üdvözölte az 1918-as öszirózsás forradalmat, majd a Tanácsköztársaságot is, de a proletárdiktatúrából hamar kiábrándult, mint később az eleinte támogató Horthy-korszak ideológiájából is. Pamfletjeiben élesen bírálta a rendszert, és fejtette ki – nemegyszer populista és német-, később nyilasellenes – eszméit. Az elmagányosodott író Budapest ostromakor hunyt el.

A 20. század egyik legellentmondásosabb írója. Az 1918-ban befejezett *Az elsodort falu* című regénye óriási hatással volt az olvasóközönségre, írásain nevelődött a húszas évek egyetemi hallgatósága. Bár műveit a Horthy-korszak sokáig a maga igazolásának tekintette, ám regénye a háborús évek problémáit (a zsidó- és a német asszimiláció, a torz liberalizmus bírálata, a politikai antiszemitizmus, az arisztokrácia, a klérus, a középosztály szerepe) és bomlását plasztikusan bemutató történelmi tabló. Legfontosabb kérdése a polgárosodás lehetséges útjának felvázolása. Gondolkodásában összekapcsolódott a nemzeti és a szociális kérdés, és sajátos – alapvetően szellemtörténeti, és nem biológiai, faji alapozottságú – fajelmélete szerint úgy vélte, hogy a magyarságot meg kell védeni az idegen hatásoktól. A csödbe jutott országot a parasztságból kinevelt új vezető középosztály mentheti meg. Ezzel a gondolattal a népi írók mozgalma előfutárának tekinthető. Esztétikailag legsikeresebb műve a jóval kisebb közönségsikert elért *Feltámadás Makucsán* (1932). Utolsó éveiben önéletrajzán dolgozott (*Életeim*), melyet pamfletjeivel együtt egyszemélyes folyóiratában, a *Ludas Mátyás Füzetekben* (1934–42) publikált.

Előadásainak hatása részint rendkívüli világirodalmi és politikai tájékozottságról tanúskodó, közéleti témáiban, részint szuggesztív szónoki tehetségében, nyelvi erejében és szarkasztikus humorában gyökerezett. A 20. századi magyar irodalmi nyelv megújítója. Expresszív stílusa, képalakító ereje, igésített névszói nyelvkalkotása egészen sajátos.

Szabó Dezső – Fotó, 1940 körül.
MNM Fotótár

Császtrvay Tünde,
MTA Irodalomtudományi Intézete

Ajánlott irodalom: *Magyar Élet* Szabó Dezső-száma. Bp., 1939.; Németh László: *Készülődés*. I. Bp., 1941.; *Kortárs* Szabó Dezső-vitája. Bp., 1958.; Kosztolányi Dezső: *Írók, festők, tudósok*. II. Bp., 1958.; Nagy Péter: *Szabó Dezső*. Bp., 1964.; Gombos Gyula: *Szabó Dezső*. München, 1966.; Gróh Gáspár: *A látóhatár egésze. Hítel* 1992.; *Szabó Dezső emlékkönyve*. Bp., 1993.

Széchenyi Ferenc gróf

(Fertőszéplak, 1754. április 28.–Bécs, 1820. december 13.)

Széchenyi Ferenc gróf – Ehrenreich Ádám
(1784–1852) pontozó modorú rézmetszete. 1838.
MNMTKCS

Széchenyi Ferenc gróf a Magyar Nemzeti Múzeum és könyvtár alapítója, korának nagy formátumú személyisége, Széchenyi István apja. Tanulmányait Sopronban, Szombathelyen és a bécsi Theresianumban végezte. 1776-tól kezdti közjogi pályáját Kőszegen mint kerületi táblai ülnök. 1783-tól a horvát bán helyettese, 1785-től titkos tanácsos és a pécsi kerület királyi biztosa. Titkára Hajnóczy József volt. II. József erőszakos germanizáló és alkotmányellenes intézkedései miatt betegségére hivatkozva 1786-ban lemondott hivataláról, és hosszabb külföldi útra indult Angliába. József halála után az 1790–91-es országgyűlésen tért vissza a közéletbe, majd II. Lipót követeként Nápolyba utazott, hogy a nápolyi királynak a koronázási emlékérmét átadja. 1798-tól Somogy vármegye főispánja, 1799 októberétől a hétszemélyes tábla elnöke, decembertől főkamarászmester, majd helyettes országbíró lett. Széchenyi ekkor már tudatosan gyűjtötte a hugarikumokat, könyvtáráról katalógusok is készültek Kovachich Márton György közreműködésével, akinek a feladata volt a kéziratok és nyomtatványok összegyűjtése.

Széchenyi 1802. november 25-én nyújtotta be Bécsben a magyar udvari kancelláriához alaptőlelét, amelyben tulajdonjogáról lemondva a nemzetnek ajándékozta nagycenki gyűjteményét. Pestre szállíttatott 11 884 nyomtatványt, 1152 kéziratot, 142 kötetnyi térképet és rézmetszetet, valamint 2019 címerképet. Széchenyi a külföldi tudományos társaságok elismerését is kíválta: a jénai tudós társaság, a varsói királyi irodalmi társaság, a bécsi szépművészeti akadémia és a göttingeni tudós társaság is tagjai közé választotta. I. Ferenc pedig 1808-ban az aranygyapjas lovagrendet adományozta neki. Az 1811–12. évi országgyűlésen nyilvánvalóvá vált, hogy Ferenc király a magyar alkotmány ellenében országgyűlés nélkül kíván uralkodni. Széchenyi újból lemondott összes hivataláról és visszavonult a közélettől. A nemzetnek és a múzeumnak a sorsát azonban figyelemmel kísérte továbbra is, 1818-ban soproni könyvtárával egészítette ki adományát.

A Bibliotheca Hungarica Széchéniano-Regnicolaris 1949-ben Országos Széchényi Könyvtár néven önálló intézménnyé vált. Jelentős irodalom pártoló tevékenysége is: támogatta Csokonai, Batsányi, Görög Demeter, Kónyi János és mások műveinek megjelenését.

Ajkay Alinka,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Ajánlott irodalom: Fraknói Vilmos: Gróf Széchenyi Ferenc 1754–1820., In *Millenniumi magyar történelem, Életrajzok*. Bp., 2002.; Berlász Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1869*. Bp., 1981.; Kelecsényi Gábor: *Múltunk neves könyvgyűjtői*. Bp., 1988.

Teleki Pál gróf

(Budapest, 1879. november 1.–Budapest, 1941. április 3.)

Teleki Pál gróf a budapesti egyetemen jogot végzett és államtudományi doktorátust szerzett. Földrajzi ismereteit Lóczy Lajos és Cholnoky Jenő mellett gyarapította. 1905-ben, 1906-ban, majd 1916-ban országgyűlési képviselővé választották. A Magyar Földrajzi Társaság főtitkára (1911) és a Turáni Társaság elnöke lett. Az I. világháborúban parancsőrtsízt a szerb, az olasz és román fronton. 1917-ben kinevezték a Hadigondozó Hivatal vezetőjévé.

A béketárgyalásokra való felkészülés során megismerkedett a Kárpát-medencei magyarság tömbjeit és szórványait ábrázoló, modern szemléltető térképet (carte rouge). A Károlyi-kormányzat idején diplomáciai küldetésben Svájcba utazott, azután részt vett a proletárdiktatúrával szembeni bécsi magyar ellenforradalmi szervezkedésben, majd a szegedi ellenkormány külügyminisztere lett. A kommün bukása után fődelegátusként tagja volt a béke delegációnak. 1920-tól külügyminiszter, majd miniszterelnök lett. Igyekezett az országot konszolidálni és kitörni külpolitikai elszigeteltségéből. Ratifikálta a békeszerződést, és korlátozott földreformot hirdetett. Működésének árnyoldalaihoz tartozik a numerus clausus törvénybe iktatása és a botbüntetés újbóli bevezetése. 1921-ben az első királypuccs kapcsán lemondásra kényszerítették. A politikától visszavonult, de a közéletben részt vett.

1921-től a budapesti egyetem (1934-től a Műegyetem) közgazdasági karán volt professzor és több ízben dékán. Tiszteletbeli főcserkésze a Magyar Cserkészszövetségnek, 1929-től tagja a nemzetközi cserkészszervezet legmagasabb grémiumának. Neki is köszönhető, hogy 1933-ban Magyarországon rendezték meg a IV. Cserkész Világtábort (dzsemborit). Irányítása alatt hozták létre az Államtudományi Intézetet (1926).

1939-től ismét miniszterelnök. Egészen 1941-ig távol tartotta Magyarországot a világháborútól. Folytatta a szociális törvénykezést (ONCSA, földreform), visszaszorította a nyilas mozgalmat, ám miniszterelnökségéhez fűződik a 2. zsidótörvény meghozatala és a 3. zsidótörvény előkészítése. 1941 áprilisában, a Jugoszlávia elleni német fenyegetés időszakában a revíziós igények, a katonai elit, a brit elvárások ellentétes irányú szorításában nem talált egyéb kiutat, mint a figyelmeztetésnek is szánt öngyilkosságot.

Teleki Pál – Löhndorf Károly (1893–1958)
rézkarc. 1939. MNMTCG

Ablonczy Balázs,
Teleki László Intézet

Ajánlott irodalom: Tilkovszky Loránt: *Teleki Pál. Legenda és valóság.* Bp., 1969.; Ablonczy Balázs: *Teleki Pál – Egy politikai életrajz vázlata.* Bp., 2000.; Fodor Ferenc: *Teleki Pál.* Bp., 2001.

Teleki Zsigmond

(Pécs, 1854. [?]-Villány, 1910. augusztus 20.)

Teleki Zsigmond – Fotó, Magyar
Mezőgazdasági Múzeum

Teleki [Tauszig] Zsigmond zsidó kereskedő-családból származott. Az elemi iskola elvégzése után, három testvéréhez hasonlóan, rögtön dolgozni kezdett apja villányi fűszerüzletében. Életében akkor állt be alapvető fordulat, amikor egy würzburgi borkereskedő céghez került, és beutazta Európát. Körútja során a filoxéra óriási kártételét, a bortermelő társadalom rohamos elszegényedését tapasztalta. Nem véletlen tehát, hogy Villányban szőlőkísérleti telep kialakításába kezdett 1881-ben. Az itt végzett munka hozta meg a világsikert Teleki számára.

Teleki 1896-ban a meszes és a kötött talajok alanyinak tanulmányozása céljából rövid utat tett Franciaországban, s úgy találta, hogy a *Vitis Berlandieri* fajta felelne meg Magyarországon leginkább, jóllehet az oltások nehezen eredtek meg a Berlandieri alanyokon. Még ebben az évben Franciaországból, a Kelet-Pireneusokban fekvő Alényából 10 kg szőlőmagot hozatott, melyekből – mint azt a *Borászati Lapok*ban is megírta – 40 000 magoncot nevelt fel. A kísérletezés azután több évet vett igénybe, mígnem sikerült elkülönítenie 10 világhírű hibrid típust. Ezek közül

a Riparia X Berlandieri 4–5–6-ot Riparia-jellegűnek ítélte, míg a Berlandieri X Riparia Teleki 7–8–9-et Berlandieri-jellegűnek. 1900-ban telepítette ki az első anyatelepeket, és 1906-ban már megállapította, hogy az 5-ös és a 8-as típusok a legjobbak.

A szőlőalanyok nemesítésével a 19. század végén Magyarországon és Európában is csak kevesen foglalkoztak. Az egyes hibridek használhatóságának szelektív értékelésében igazán jelentős sikereket Teleki ért el. Ebben az időben ugyanis a fajta-összehasonlító kísérletek metodikájáról, a parcellák elrendezéséről, az ismétlések számáról nem sokat tudtak. Teleki Zsigmond szelektív módszerének tapasztalatai mindenképpen úttörő jellegűnek tekinthetők.

Csoma Zsigmond,
Magyar Mezőgazdasági Múzeum

Ajánlott irodalom: Teleki Andor: *Az amerikai vesszők helyes megválasztása. Cikkgyűjtemény.* Pécs, 1902.; Baross Endre–Teleki Andor–Teleki Sándor: *A szőlők felújítása.* Bp., 1927.

Temesvári Pelbárt

(Temesvár [?], 1435 k.–Buda, 1504. január 22.)

Temesváriának sem születési évéről, sem annak helyéről, sőt eredeti keresztnévéről sem tudunk bizonyosat. A ferences rendbe való belépésekor kapta a Pelbárt nevet. Ifjúkorának eseményeit szintén homály borítja, de egy 1458-as adat arra utal, hogy Krakóban járt egyetemre, ahol 1473-ban borostyánkoszórúsi fokozatot kapott. Túlélte az 1479–1481. évi pestisjárványt, amelyet később szerzetesi élete fordulópontjának tekintett. 1494-ben a budai zárdából Esztergomba helyezték házfőnöknek, három évvel később azonban visszatért Budára. A halál munka közben érte 1504-ben.

Főművei közül a *Stellarium coronae mariae Virginis* (Hagenau, 1498) latin nyelvű beszédmintákat tartalmazott, amelyek a papság számára nyújtottak segítséget a magyar nyelvű prédikációk elkészítéséhez. A *Stellarium* sikere egy újabb, az egyházi év ünnepeire készített beszédminta-gyűjtemény, a *Pomerium sermonum* (Hagenau, 1499) összeállítására sarkallta. Ez a beszédtrilógia zárta le szónoki-írói munkásságát. E két mű után az immár nemzetközi elismertségre szert tevő szerző egy mindent magába foglaló tudományos szintézis, egy betűrendes enciklopédia (*Aureum Rosarium Theologiae*, Hagenau, 1503) összeállításába kezdett, amelyet azonban már nem tudott befejezni.

Művei az egyszerű nép számára íródtak, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a prédikációk nemcsak a szentek életével, hanem közérdekű témákkal is foglalkoztak. Pelbárt mindig megtalálta a módját annak, hogy régi szent királyaink tetteit összehasonlítsa kora uralkodóinak cselekedeteivel, felhasználva az alkalmat időszerű társadalmi és politikai történetek, problémák vallási szellemű értelmezésére. Pelbárt nem eredeti alkotó, számára a prédikáció célja – a skolasztikus módszernek megfelelően – a hallgatóságnak észokokkal történő elvezetése Istenhez.

A késő középkor legnagyobb magyar, de nemzetközi szempontból is kiemelkedő jelentőségű prédikátor írója. Hatása beszédiródmunkra, amelynek háromnegyed része Pelbárt műveinek fordítása, és az anyanyelvű prózai stílus kezdeti időszakára felmérhetetlen. Hatása egész Európában érzékelhető, műveit száz éven át rendszeresen kiadták. Igen széles körű olvasottság és lenyűgöző munkabírási jellemezte.

Kruppa Tamás,
Szegedi Tudományegyetem

Temesvári Pelbárt – Ismeretlen művész
fametszete. Másolat: MNMTKCS

Ajánlott irodalom: *A magyar középkor irodalma.* (Magyar remekírók) Vál., jegyz. V. Kovács Sándor. Bp., 1984.; *Temesvári Pelbárt válogatott írásai.* Vál., jegyz. V. Kovács Sándor. Ford. Bellus Ibolya, Jelenits István, Váradi Béla, Vásárhelyi Judit, Vida Tivadar, Waigand József. Bp., 1982.; Szilády Áron: *Temesvári Pelbárt élete és munkái.* Bp., 1880.

Verancsics Antal

(Sebenico, 1504. május 28.–Eperjes, 1573. június 15.)

Verancsics Antal – Martino Rota (1520 k.–1583)
rézmetszete. 1570. MNMTKCS

Verancsics Antal boszniai származású történetíró, humanista, államférfi, aki ifjúkorát Dalmáciában, Trauban és Sebenicóban töltötte. Egyetemi tanulmányait Padovában folytatta, ahol elnyerte a magister artium fokozatot. Ezután Szapolyai János udvarába került titkárként. Diplomáciai megbízatásai során megfordult Velencében, Rómában, Franciaországban és Angliában is. Részt vett a váradi béke tető alá hozatalában. Szapolyai halála után ellentétbe került Fráter Györggyel, ezért 1549-ben pártot váltott. Ferdinánd megbízásából 1553-ban Isztambulban, 1559–1559-ben Németországban, majd 1567-ben újra portai követségben járt, amelynek eredményeként megkötötték a drinápolyi békét. Világi és egyházi karrierje a Habsburgokhoz kötődik; először pécsi, majd egri püspök, végül 1569-től esztergomi érsek. Ugyanebben az évben főkancellárrá, 1572-ben pedig helytartóvá nevezték ki.

Szerteágazó irodalmi és tudományos tevékenységet folytatott. Pártfogója, Nádasdy Tamás sárvári birtokán tartózkodva az ókori Sabaria emlékeinek, illetve tours-i Szent Márton szülőhelyének felkutatásával

töltötte az időt. Törökországi követségei alatt időt szakított kéziratok felkutatására, sőt a hagyomány szerint az ő nevéhez fűződik az Augustus császár politikai végrendeletét megőrzítő *Monumentum Ancyranum* felfedezése is. Történetírói ténykedése szintén említésre méltó. A Mohácsot követő évtizedek zűrzavaros eseményeinek megőrzítésével folytatni akarta Bonfini művét. Ennek érdekében hatalmas történeti anyagot gyűjtött a legkülönbözőbb szerzőktől, többek közt Szerémi Györgytől. A magyar történet megírására azonban már nem került sor. Több kisebb terjedelmű munkája, tekintélyes levelezése és kéziratgyűjteménye előkelő helyet biztosít számára a magyar történetírói hagyományban.

Verancsics nem pusztán az adatközlésben látta a történetíró feladatát, műveit tanító céllal írta. Választ próbált találni arra a kortársakat foglalkoztató kérdésre, hogy mi vezetett a magyar királyság bukásához, ugyanakkor műveivel fel akarta hívni a keresztény világ figyelmét Magyarorszáig ügyére.

Kruppa Tamás,
Szegedi Tudományegyetem

Ajánlott művei: *Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. I–XIII.* (Magyar Történelmi Emlékek) Közli: Szalay László és Wenczel Gusztáv. Bp., 1857–1873.; 1504–1566. *Memoria rerum.* Sajtó alá rend. Bessenyei József. Bp., 1981.; *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták.* (Magyar remekírók. Válogatás epigrammáiból) Vál. és a szöveg. gond. Klaniczay Tibor. Bp., 1982.; Sörös Pongrác: *Verancsics Antal élete.* Esztergom, 1898.

Virág Benedek

(Dióskál, 1754. [?]-Buda, 1830. január 30. [?])

Virág Benedek Nagykanizsán és Pesten tanult. 1775-ben belépett a pálos rendbe. 1780-tól 1794-ig Székesfehérváron tanított. 1794-ben Pestre jött, rövid ideig nevelő, majd világi papként szerény nyugdíjából élt legendás szegénységben. Lefordította Horatius műveit (*Ars poetica*, 1801; levelek, 1815; szatírák, 1820; ódák, 1824). A 19. század elejétől dolgozott történeti művén, a *Magyar Századok* históriáját a mohácsi csatavesztésig mutatja be, objektív szemlélettel, olvasmányos stílusban.

Az 1799-ben megjelent *Versek* a kor nagy hatású könyve volt. Példát mutatott arra, hogy az antik eszményeket, stílust, versformákat miként lehet természetes és csiszolt magyar nyelven átültetni irodalmunkba. Versei középpontjában az erény áll, amely önmagában való érték, a haza szolgálata önzetlen és szüntelen munkálkodással. Nála az életemény és az életmód tökéletes összhangban volt; függetlensége, nyitottsága, derűje elnyerte valamennyi írótársa tiszteletét és szeretetét. Mély megrendüléssel írt a magyar jakobinus mozgalom bukása után bebörtönzött írótársairól (*A kényes szenvedőbe, Biztatás*), s megalakította róluk és a büntető hatalomról híres allegóriáját (*A kalitkába zárt madárról*). A napóleoni háborúk idején *Békességóhajítás* című ódájában az emberiség örök békevágyáról szól (a vers Kodály Zoltánt kórusmű szerzésére ihlette). Idegenkedett az általa fellengzőnek tartott romantikus stílustól; Berzsenyit nem szerette, faragatlan viselkedését versben csúfolta (*Történet*). Tisztában volt tehetsége határaival, kedves öngúnnal ír „hangzatkában” (szonettben) eposzt tervezgető álmairól (*Músám intése*).

Munkássága érdeme a kezdők, a példamutatók érdeme. Nagy tehetségű követői, Berzsenyi, Vörösmarty eltakarták, de tovább is vitték jelentős eredményeit.

Virág Benedek – Dunat János (1744–1830)
olajfestmény, MSMTKCS

Mezei Márta,
irodalomtörténész

Ajánlott irodalom: *Virág Benedek Válogatott művei*. Kiad., bev. Lökös István. Bp., 1980.; Virág Benedek *Magyar Századok* (válogatott kiad.). Szerk. és utószó: Mezei Márta. Bp., 1983.; Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Bp., 1994.

Zách János Ferenc báró

(Pest-Buda, 1754. június 13.–Párizs, Franciaország, 1832. szeptember 2.)

Zách János Ferenc – Rajz,
MTA Csillagászati Intézet

Zách János Ferenc nemzetközi hírnő magyar csillagász, 1804-től az angol Royal Society, 1832-től a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Emellett a prágai, lipcsei, brüsszeli, göttingeni, szentpétervári, párizsi és lyoni tudományos akadémiának is tagja volt. 1801-ben magyar báróságot kapott.

Nevéhez fűződik a világ első csillagászati évkönyvének, az *Astronomische und Geographische Ephemeriden*nek 1798-ban történt megindítása. Ő szervezte Gothában az első nemzetközi csillagászati tudományos konferenciát 1798-ban. E találkozó sikerén felbuzdulva 1800-ban létrehozta a világ első csillagászati egyesületét, amely célul tűzte ki az égbolt teljes átvizsgálását, az üstököskutatást, az állócsillagok parallaxisának meghatározását, a változócsillagok kutatását, valamint a hozzájuk is kapcsolódó, Zách által 1800-ban megindított *Monatliche Correspondenz* segítségével a folyamatos munkakapcsolat kialakítását (ezt 1806-ig ő szerkesztette).

A csillagászok akkoriban a Jupiter és a Mars bolygó között egy feltételezett kisbolygót kutattak, amelyre 1801-ben rá is találtak, s a kutatásban Piazzi, Zách

és Gauss is részt vett. Ez a kisbolygó a Ceres. Ettől kezdődően Gauss és Zách több közös kutatást is végzett. Az akkori idők igazi nemzetközi kutatószervezője Zách lett, aki a Gotha melletti Seebergen lévő csillagvizsgálóban (amelyet 1787 és 1806 között vezetett) számos nemzetközileg is elfogadott eredményre jutott. 1815-től a genovai obszervatóriumot igazgatta, ahol 1818-ban megindította a *Correspondance Astronomique* nevű folyóiratot, amelyből 1826-ig 14 kötetnyi jelent meg.

Zách a világhírű csillagász, Lalande barátja volt, s egykoron megadatott neki, hogy Angliában magával William Herschellel együtt kísérje figyelemmel egy akkor felfedezett bolygó, az Uránusz kalandos égi útját. Zách számos helyen dolgozott, kutatott, életútjának legfontosabb állomásai: Lemberg, Párizs, London, Gotha, Marseille, Genova, Nápoly. Életútját az elmúlt évtizedekben a bonni csillagász, Peter Brosche tárta föl, s a tervek szerint 2004-ben, Zách születésének 250. évfordulóján a Budapesten megrendezésre kerülő nemzetközi konferencián részleteiben is megismerkedhetünk Brosche és tudós követői kutatásaival.

Vargha Domokosné,
MTA Csillagászati Intézet

Ajánlott irodalom: Vargha Domokosné: *Zách János Ferenc csillagász (1754–1832)*. Sajtó alá rend. Gazda István. Piliscsaba, 2003.

További évfordulók

A Bocskai István vezette Habsburg-ellenes magyar felkelés 400 éve, 1604 októberében tört ki. Az 1605. február 21-én erdélyi fejedelmé választott Bocskai főképp hajdúkból álló csapataival kiterjesztette hatalmát a királyi Magyarország területének nagy részére is. A fölkeltek országgyűlése Szerencsen, április 20-án Magyarország fejedelmévé választotta. Bocskainak a bécsi békében (1606. febr., jún.) sikerült a protestánsok szabad vallásgyakorlatát és a magyar rendek pozícióit biztosítani.

A Fővárosi Könyvtár 100 éve, 1904. október 15-én nyílt meg a Városháza 1. emeletén. Könyvtárosai Szabó Ervin és Gárdonyi Albert lettek. 1911-ben minősítették általános nyilvános könyvtárrá. Első fiókkönyvtára az Almásy téren nyílt meg 1913-ban. Szabó Ervin nevét a Tanácsköztársaság idejére vette föl, majd 1946-tól használja. Gyűjtőköre: a fővárosra vonatkozó közigazgatási, statisztikai, történeti munkák és társadalomtudományi szakmunkák. Mai helyére, a Wenckheim-család palotájába 1931-ben költözött.

A káposztásmegyeri vízmű, amely Budapest vízellátását tette kiegyensúlyozottabbá, 1904. április 20-án készült el 20 millió korona költséggel. A vízmű kiépítését Kajlinger Mihály, a Fővárosi Vízművek későbbi vezérigazgatójának tervei alapján 1893-ban kezdték el. A vízmű napi 240 ezer köbméter kapacitással rendelkezett, és kútjai 13 km hosszúságban terültek el az északi Duna-szakasz mentén és a szigeteken.

A kultúrmérnöki hivatalok létrehozását Kvassay Jenő kezdeményezte és szervezte meg 1879-től. Magyarországot (Horvát-Szlavónia nélkül) 1881-ben nyolc kultúrmérnöki kerületre osztották, a kultúrmérnöki hivatalok készítették el a lecsapolással, az alagsóvezéssel és az öntözéssel kapcsolatos terveket, illetve ellenőrizték az ármentesítő társulatok tevékenységét. Később a Budapesten működő Orsz. Kultúrmérnöki Hivatal felügyeletébe vonták a szolgálat területi szervezetét.

A Magyar logikátska, Apáczai Csere János munkája 1654-ben jelent meg Gyulafehérvárott. Ez a Hollandiában írt, és a gyermek I. Rákóczi Ferencnek ajánlott mű tekinthető Apáczai enciklopédiája előzményének. Ebben kísérlete meg először megteremteni egy filozófiai irányzat magyar szaknyelvét. Függeléke, a *Tanács* kiváló retorikus prózában buzdít és készít föl a tanulásra, valamint eligazít a tanulás különböző módszereiben.

A magyar nyelv tanításáról szóló 1879. XVIII. törvénycikkelyt 1879. május 22-én szentesítette az uralkodó. Ez a törvény tette kötelezővé valamennyi nem magyar tannyelvű népiskolában és tanítóképző intézetben a magyar nyelvnek mint tantárgynak az oktatását. A törvény értelmében csak az kaphatott tanítói oklevelet, aki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira elsajátította, hogy azt a népiskolákban tanítani képes.

A Magyarok Világkongresszusa Allandó Szervezeti Irodája 1929-ben alakult meg az azal a céllal, hogy előkészítse a Magyarok Világszövetsége tervezetét. Elnöki tisztét Perényi Zsigmond br. töltötte be, aki az 1938 őszén megalakult Magyarok Világszövetsége elnöke lett. A Világszövetség feladata az elnök szerint az, hogy „teremtessen összeköttetést a világ minden részében szétszórt magyarsággal, erősítse az óhazához való kapcsolataikat, hogy messze-távolban is hűek maradjanak nemzetükhöz”.

A néprajz első hazai tanszékét, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékét 1929 augusztusában alapította Klebelsberg Kunó kultuszminiszter. Első professzora Solymossy Sándor akadémikus volt. A néprajz és a folklórisztika oktatását Cs. Sebestyén Károly és Bálint Sándor vitte tovább. 1940–44 között Szegeden habilitált és néprajzi órákat tartott Ortutay Gyula, Tálasi István, Pável Ágoston, Tóth János, Gunda Béla, később Szeghy Endre, K. Kovács László és Scheiber Sándor.

A Pester Lloyd, a pesti kereskedők és iparosok társulatának 1854. január 1-jén megindított

napilapja a kiegyezéstől kezdve a legfontosabb magyarországi hírlapok közé emelkedett. A polgárság és a szabadelvű kormányok kedvelt lapja volt, kitűnő hírszolgálatral, színvonalas kulturaközvetítő szerepkörrel és külföldön is kivívott elismeréssel. Kiváló publicisták voltak a szerkesztői, mint Falk Miksa, Veigelsberg Leó, majd Vészi József. 1944 nyaráig jelent meg, napi két kiadásban.

A Petőfi Irodalmi Múzeumot 50 éve, 1954-ben alapították meg. Elődje, a Petőfi Társaság által közadakozásból létrehozott Petőfi Ház, amely 1909-ben nyitotta meg kapuját. Az 1957-ben a Károlyi-palotába költözött múzeum gyűjti, őrzi, feldolgozza a magyar irodalom (főleg 19–21. századi) tárgyi, írt, nyomtatott, hangzó emlékeit, illetve az irodalommal kapcsolatos képzőművészeti és fotóalkotásokat. Számba veszi a határon túli magyar irodalom emlékeit, és jelentős a magyar emigrációs irodalmi gyűjteménye is.

A székelyföldi Habsburg-ellenes szabadságmozgalom szervezőit – Török Jánost, Gálffy Mihályt és Horváth Károlyt és társaikat – 150 évvel ezelőtt, 1854. március 10-én végezték ki Marosvásárhelyt. Az 1851. évi, a Kosuth-emigrációval kapcsolatban álló, több száz főt átfogó, egy felszabadító háborúra irányuló szervezkedés volt a Habsburg Birodalom legnagyobb titkos ellenállási mozgalma.

„A személyi adatok igazolásának megkönnyítése érdekében” ötven évvel ezelőtt, 1954. január 9-én minisztertanácsi rendelet (MT 1954/1) bevezeti a modern, arcképes, „az összes lényeges adatokat tartalmazó” személyi igazolványt. A Belügyminisztérium szerveinek 1955. június 30-ig kellett ezzel minden, 16 éven felüli állampolgárt ellátni.

A Tisza-öki Vízierőművet 1954. máj. 9-én helyezték üzembe. Az átlag 5 méter esést hasznosító létesítmény az Alföld északi részén mintegy 1200 km²-nyi terület öntözővízigényét elégítette ki, valamint a Körös-völgy vízhiányos időszakában a kellő vízmennyiség

átvezetéséhez szükséges duzzasztást biztosította. Erőművének első gépegységét 1956-ban helyezték üzembe, majd 1958-ban történt meg a vízierőmű teljes üzembe állítása.

A Vasárnapi Ujság, az 1854. márc. 5-én megindított képes hetilap több lapműfajt egyesített magában. Joggal nevezték enciklopédiai hetilapnak, ám az első magyar képes hírmagazin szerepét is betöltötte. Nagyszerű szerkesztői mellett főmunkatársa volt Jókai Mór, majd Mikszáth Kálmán, s főként a 19. század második felében szellemi és irodalmi életünk szinte összes jeles alakja megjelent lapjain. Gazdag képanyaga ma is forrásértékű. 1921 karácsonyáig jelent meg.

A Vén cigány című költeményét 150 évvel ezelőtt, 1854 nyarán írta Vörösmarty Mihály (1800–55). Az apokaliptikus víziókat látszólag minden logika nélkül halmazó, valójában szigorú retorikai szerkezetbe foglaló versszakokban egyszerre szólal meg a veszített szabadságharc fájdalma, a fölöslegessé válás és az öregség érzése, a krími háború eseményei által motivált békevágy, a reménytelenséget alig feloldó remény.

A villamosított fogaskerekű vasút 1929. júl. 2-án indult el a budapesti Svábhegyre. Korábban többször felvetődött az 1874. júl. 24-én átadott gőzüzemű fogaskerekű villamosításának terve, amelyet ebben az évben a már BSzKRt tulajdonú vasútnál valósítottak meg. A pálya átépítésével egyidejűleg új, ún. Rowan-rendszerű szerelvényeket helyeztek üzembe. Hétvégeken, amikor nagy volt a kirándulóforgalom, a vonathoz csatlakoztattak egy gőzüzeműből megmaradt pótkocsit is.

A volfrámszálas izzólámpák eljárásának kidolgozására 1904-ben kapott szabadalmat Juszt Sándor és Hanaman Ferenc. Eljárásuk lényege, hogy egy szénszála volfrám-hexaklorid-gázban való izzítással fém-volfrámot választottak le, és azután a szén nedves hidrogén-atmoszférában való izzítással eltávolították. Szabadalmuk alapján az Egyesült Izzólámpa és Villa-

mossági Rt. (Tungsram) újpesti telepén 1905-ben megkezdtek a volfrámszálas izzólámpák gyártását.

AMADE László költő (Bős, 1704. júl. 26.–Felbár, 1764. dec. 22.) A 18. századi magyar dalköltészet egyik legjelentősebb képviselője a felvilágosodás előtt. Verseit a kor divatos német és olasz dalok strófaszerkezeteinek mintájára írta. A könnyed, játékos, enyelgő dalok népszerűségére jellemző, hogy már életében számos utánpótlója volt. Egyik legismertebb verse *A szép fényes katonának* kezdetű, amelyhez Arany János szerzett zenét.

Az 50 és a 100 yardos gyorsúszásban olimpiai bajnokságot nyert Halmay Zoltán 1904-ben a St. Louis-i olimpián. Az úszóversenyeket először az olimpiák történetében yardos távokon bonyolították le. 50 yardon Halmay „jobb karcsapással” előzte meg az amerikai Learyt, mégis újráúszást rendeltek el, ahol Halmay fölényesen győzött (1904. szept. 05.), akárcsak egy nappal később a 100 yardos gyorsúszásban.

Az első magyar–latin, latin–magyar szótár 1604. aug. 24-én készült el Elias Hutter nürnbergi nyomdász műhelyében. Szerzője, a hosszabb ideig Németországban élt Szenczi Molnár Albert (1574–1634), református teológus, akinek ez az első nyomtatásban is megjelent munkája. A szótárt Rudolf császárnak, cseh és magyar királynak ajánlotta. Szenczi Molnár életében még két bővített kiadása jelent meg (1611, 1621), de Pápai Páriz Ferenc és Bod Péter által átgondozott kiadásai a 19. század elejéig használatban voltak.

Az 1879. évi erdőtvény útját kívánta állni a pazarló fakitermelésnek, és gondoskodni akart az erdők mesterséges felújításáról, az új erdők telepítéséről. A Bedő Albert irányításával kidolgozott törvény (1879:XXXI. tc.) értelmében megszervezték az erdészeti közigazgatást: erdőkerületeket és kerületenként állami erdőfelügyelőségeket állítottak föl, egységesítették az erdőhasználati jogokat.

Megkülönböztettek csak erdőgazdasági és más gazdasági célokra alkalmas erdőket, illetve véderdőket.

Az Ikarus 55 típusú, nagyméretű, önhordó szerkezetű, farmotoros, városközi forgalomra készült autóbusz sorozatgyártását 1954-ben indította meg az IKARUS gyár. Az 55-ös formatervezője az országúti, szabad természeti környezetbe illő kötetlenebb formát adhatott a kocsiszekrénynek, így a jármű dinamikus, energiával teli hatást keltett. Az igen népszerűvé vált, és a nemzetközi kiállításokon több díjat nyert autóbustípus sorozatgyártása két évtizeden át tartott.

BADICS Ferenc, irodalomtörténész (Székesfehérvár, 1854. aug. 27.–Bp., 1939. júl. 18.). Az MTA tagja. Irodalmi olvasókönyveit évtizedeken keresztül használták az iskolai oktatásban. Régi magyar szerzők, klasszikus magyar írók, költők műveit rendezte sajtó alá, és jelentette meg kritikai kiadásban. Az ő nevéhez fűződik többek között Zrínyi, Gyöngyösi, Petőfi műveinek tudományos igényű kiadása.

BALINT Sándor néprajzkutató (Szeged, 1904. aug. 01.–Bp., 1980. máj. 10.). A hazai vallási néprajz legjobb művelője, a dél-alföldi paraszti kultúra, Szeged művelődéstörténetének kutatója. Az ország első néprajzi tanszékén (1929) gyakornok, majd tanársegéd, a szellemi néprajz magántanára (1932). Később a budapesti, 1947-től a szegedi egyetem tanára. 1945–48 között a Demokrata Párt országgyűlési képviselője. 1950–56 között eltiltották a tanítástól. Koholt vádak alapján 1965-ben felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték és kényszernyugdíjazták.

BALÓ József patológus (Bp., 1895. nov. 10.–Bp., 1979. okt. 10.). Kossuth-díjas, akadémikus. A szegedi, majd a budapesti orvosegyetem professzora, a törvényszéki orvostan és kórbonctan kutatója. Budapesten a Kísérleti Rákkutató Intézetet vezette. Róla nevezték el az agy koncentrikus szklerózisát. Feleségével, Banga Ilonával együtt egy új enzimet fedezett

fel. Részt vett a daganatellenes gyógyszerek kifejlesztésében. Megírta a kórbonctan tan-
könyvét.

BARTAL Antal klasszika-filológus (Besztercebánya, 1829. ápr. 24.–Haraszi, 1909. szept. 06.). Az iskolai oktatásnak nagy szolgálatot tett Malmosi Károllyal együtt szerkesztett latin nyelvtanaival és olvasókönyveivel, szótáraival és iskolai latin auktorok kiadásával. Jelentős az akadémiai székfoglalója: *A klasszika filológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak művelése hazánkban*, 1874. Legnagyobb munkája a középkori latinság nagyszótárának megírása.

BARTONIEK Géza fizikus, a Báró Eötvös József Collegium első igazgatója (Szárasközlő, 1854. szept. 03.–Bp., 1930. febr. 11.). Eötvös Loránd tanársegédjeként kezdte pályafutását, s elsősorban elektromosságtani kutatásokkal foglalkozott. Egyik irányítója a középiskolai tanárok tudományos képzésének, amelynek fontos műhelye volt az Eötvös Loránd által alapított, Eötvös József báróról elnevezett Collegium, amelyet alapításától kezdve 1927-ig ő vezetett.

BÁTHORY Zsófia (Somlyó, 1629. [?]-Munkács, 1680. júl. 14.). Báthory András és a lengyel Zakreska Anna lánya, 1643-tól II. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége. Anyósa, Lorántffy Zsuzsanna halála után, 1661-ben fiával, I. Rákóczi Ferencsel együtt katolizált. Attól kezdve a magyarországi római katolikus egyház nagy pártfogója volt.

BATTHYÁNY Tódor gróf (Rohonc [?], 1729. nov. 16.–Bécs, 1812. jún. 03.). Nevét hűbéri tettei tették ismertté, különösen az 1793-ban szabadalmaztatott, ár ellen haladó, állati erővel hajtott lapátkerekes hajója. Birtokain különféle manufaktúrákat alapított. Borostyánkőn létrehozta hazánk első vegyészeti gyárát, amelynek a kénsav volt a fő terméke. 30 000 kötetes műszaki-természettudományi könyvtárát unokái, Batthyány Gusztáv és Kázmér 1838-ban az MTA Könyvtárának ajándékozták.

BAUER Rudolf atléta, diszkoszvető (Bp., 1879. jan. 02.–Sósér, 1932. nov. 09.). A Racing Club párizsi, Bois de Boulogne-i pályáján 1900-ban a diszkoszvetésben az első magyar atlétikai olimpiai bajnokságot nyerte. Nevéhez fűződik a modern, fordulós diszkoszvető mozgás kialakítása.

BESSENYEI György író (Tiszabercel, 1747. [?]-Pusztakovácsi, 1811. febr. 24.). A vidéki nemesi életformából Bécsbe, a korabeli európai kultúra egyik fővárosába érkezett, ahol nyolc éven át a nemesi testőrség tagja volt, és itt megismerkedett a felvilágosodás eszméivel. Ezeket különböző műfajú műveiben és az 1779-ben megjelent esszégyűjteményében, *Aholmiban* ismertette meg a magyarországi olvasóközönséggel. A magyar nyelv tudományos és irodalmi kiművelése és használata érdekében folytatott lendületes érvelése a korszak összes magyar literátorára hatott.

BETHLEN Gábor erdélyi fejedelem (Marosillye, 1580. [?]-Gyulafehérvár, 1629. nov. 15.). A 16–17. század fordulóján részt vett a törökellenes, majd a Habsburg-ellenes hadakozásokban. 1613-ban választották fejedelemmé. Erdély legnagyobb, gazdasági és kulturális, vallási téren egyaránt kiváló uralkodója volt. 1619-től a 30 éves háború szövetségi rendszerében több hadjáratot vezetett a Habsburg-dinasztia ellen.

BEZERÉDJ Imre (Vámoscsalád, 1679. dec. 09.–Sárospatak, 1708. dec. 18.). 1704 nyarán csatlakozott a Rákóczi-szabadságharcához, s ezredes, majd 1706 nyarán brigádéros lett. Főként a nyugat-dunántúli harcokban, valamint az örökös tartományokba vezetett portyázásokban tűnt ki. II. Rákóczi Ferenc már tábornoki előléptetését tervezte, amikor árulás alapos gyanújával letartóztatták. A hadbíróság halálra ítélte, és 1708. december 18-án, Sárospatakon kivégezték.

BIBÓ István jogász, társadalomkutató (Bp., 1911. aug. 07.–Bp., 1979. máj. 10.). 1945–49 között a Belügyminisztériumban a demokrati-

kus közigazgatási reformtervek kidolgozója, 1946-tól az MTA tagja. 1949–50-ben megfosztják tisztségétől, az Egyetemi Könyvtárban kap munkát. 1956-os szerepvállalásai miatt 1958-ban bebörtönzik, 1963-as szabadulása után a Statisztikai Hivatal munkatársa. A magyar és a kelet-európai fejlődés alapkérdéseit vizsgáló művei a harmadik utas eszmevilág, régióink a demokratikus intézményrendszere kiépítésének nagy kisugárzású ideológusává emelik, különösen nagy hatása volt a Kádár-korszak demokratikus ellenzékére.

BOLYAI Farkas matematikus, fizikus, polihistor tudóst (Bolya, 1775. febr. 09.–Marosvásárhely, 1856. nov. 20.) 1804-ben nevezték ki a marosvásárhelyi ref. kollégium professzorává, ahol 1851-ig tanított. Nevéhez több értékes magyar nyelvű matematika- és fizikatanckönyv megírása fűződik. Latin nyelvű *Tentamen* című két-kötetes munkája (1832–33) kora legmagasabb szintű magyarországi matematikai szakkönyve volt. E mű első kötetének függelékeként jelent meg fia, Bolyai Jánosnak az abszolút geometriáról írt 26 oldalas munkája, amely világszerte elismertté tette a Bolyai nevet. A magyar akadémikus, Bolyai Farkas barátja és levelezőtársa volt a matematika fejedelmének, C. F. Gaussnak.

BRADA Ede balettművész (Bécs, 1879. márc. 14.–Bp., 1955. máj. 08.). Az Operaház szólótáncosa, a 20. század első felének egyik legnagyobb magyar táncmestere és koreográfusa, a Színművészeti Akadémia tanára (1925–1936). Nevéhez fűződik *A fából faragott királyfi* (Bartók B., 1917), a *Petruska* (I. Sztravinszkij, 1926) és a *Diótörő* (P. Csajkovszkij, 1927) című balett koreográfiája.

BRANDENBURGI Katalin fejedelemasszony (Brandenburg [?], 1604. máj. 28.–Pomeránia [?], 1649. aug. 27.). Brandenburgi György Vilmos választófejedelem leánya. A nyugati szövetség zálogaként lett 1626-ban Bethlen Gábor felesége. Bethlen még életében utódjának választatta. Így a kor egyetlen választott női uralkodója lett, de uralma (1629–30) alig egy évig tartott. 1631-ben elhagyta Erdélyt, majd Magyarországot is.

BRAUN Róbert szociológus, szerkesztő (Arad, 1879. jan. 07.–Bp., 1937. febr. 12.). Hazai és párizsi egyetemi tanulmányok, vidéki tanárkodás után a Fővárosi Könyvtár igazgatója, majd igazgatója. Szabó Ervinnel mintaszerű intézménnyé fejlesztették a könyvtárat. Jászi Oszkárral együtt a *Huszedik Század* szerkesztője, a modern társadalomvizsgálat szorgalmazója. Részt vett a falukutató mozgalomban, szociológiai műveket írt; fordított, szerkesztett.

CHOLNOKY László író (Veszprém, 1879. júl. 11.–Bp., 1929. ápr. 21.). Írásai különös ötvözetei a szeszélyes emlékezésnek, az alkohol-kábulatban gomolygó látomásoknak, a filozófiai töprengéseknek. Művei az azonosság tudat megzavarodásának lélektani esszéi. Hősei szoros és bensőséges kapcsolatban vannak az álommal, a múlttal és a halállal. A századelő ködlovagja, Krúdy szerint: „a lélek, a mámor, az emberfölöttiségek detektívregényeivel bajlódott”.

CZOBOR Béla művészettörténész (Székesfehérvár, 1852. máj. 09.–Bp., 1904. jan. 13.). Az MTA tagja. Egyházi pályára lépett. Elsősorban a középkori művészettel, egyházi műemlékekkel, egyházi iparművészettel és keresztény régészettel foglalkozott. 1876-tól az MNM régiségtárának segédőre. 1886-ban került Nagyváradra, ahol két évig a püspöki papnevelő intézet igazgatója és az egyházi archeológia tanára. 1889-ben a Műemlékek Orsz. Bizottságának előadója. 1880–87 között szerkeszti az *Egyházművészeti Lapok* című folyóiratot.

CSATÓ Pál író, újságíró, fordító (Sarkad, 1804. jan. 07.–Pozsony, 1841. febr. 15.). Az irodalmi életbe az 1830-as években kapcsolódott be, írt a *Magyar Kurírba* és a *Tudományos Gyűjteménybe*. A *Jelenkor* első, névtelenül megjelent vezércikkét is ő írta. Hírét novelláival alapozta meg, drámafordításait és eredeti színműveit nagy sikerrel játszották. A pozsonyi *Hírnökben* kezdte meg tollharcát az *Athenaeum* és szerkesztői (Bajza J., Vörösmarty M., Toldy F.) ellen.

CSIKI Ernő a rovartan nemzetközi hírkutatója (Zsilyvajdejvulkan, 1875. okt. 22.–Bp., 1954. júl. 07.), akadémikus. Az MNM Állattárának igazgatója, a tihanyi Magyar Biológiai Állomás egyik megszervezője. Magyarország bogárfaunájának egyik legnevesebb kutatója. Részt vett Déchy Mór kaukázusi expedíciójában, de kutatott Boszniában, Dalmáciában és Albániában is. Hetven új állatfajt és nemzetséget neveztek el róla.

CSÜRÖS Zoltán a hazai polimerkémia megteremtője (Bp., 1901. febr. 06.–Bp., 1979. okt. 28.). Egyetemi tanár, akadémikus. A cellulóz szerkezetének felderítésével kezdte kutatásait, majd titánkloridos módszert dolgozott ki a glükozidok előállítására. A szerves reakciók heterogén katalízisével, továbbá a szálmas anyagok és a foszfének kémiaiával folytatta kutatásait. Meghonosította a makromolekulás kémiát, tevékenységével, szabadalmaival elősegítette a magyar textilipar fejlődését.

DANKÓ József Károly püspök, egyházi író (Pozsony, 1829. jan. 26.–Pozsony, 1895. jan. 14.). Az MTA első tagja. Bécsben bibliai tudományokat és egyháztörténetet tanított, 1885-től a bécsi egyetem hittudományi karának dékánja, 1870-től az esztergomi papnevelő igazgatója. Művészettörténettel is foglalkozott, székkfoglalóját a francia reneszánsz könyvdíszekről tartotta. A hazai latin egyházi költemények kiadója (*Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae*, 1895).

DIENES Valéria író, filozófus, táncpedagógus (Szekszárd, 1879. máj. 25.–Bp., 1978. jún. 08.). A budapesti Erzsébet Nőiskolában tanítónői diplomát szerzett, elvégezte a Zeneakadémia zongoraművész tanszakát. A Pázmány Péter Tudományegyetemen filozófiai doktori oklevelet nyert *Valóságelméletek* című értekezésével. Az első magyar professzornő volt. Pszichológiai és filozófiai esszéket írt a *Huszadik Század*, a *Nyugat*, a *Gyermekvédelem* és más folyóiratokba. Az orkesztika (mozdulatrendszer és -művészet) tudományának megalapítója.

Az Első cs. kir. Szabadalmazott Duna-Gőzhajózási Társaságot Bécsben, 1829. március 13-án alapította meg John Andrews és Joseph Pritchard angol hajóépítő vállalkozó. A Társaság első, *Franz I.* nevű gőzhajója 1830-ban tette meg Bécs és Pest között próbaútját, és 1831. február 1-jétől megkezdte a két város közötti menetrendszerű forgalmat. 1835-ben a Társaságnak már négy dunai és egy tengeri gőzhajója volt, és még ebben az évben megalapította az óbudai hajógyárat.

Erdély kuruc rendjei 300 évvel ezelőtt, 1704. július 8-án választották fejedelmükké II. Rákóczi Ferencet az utolsó gyulafehérvári országgyűlésen. Az országgyűlés futár, majd Mikes Mihály által vezetett ünnepélyes követség útján tudatta a fejedelmválasztás tényét az akkor Magyarországon hadakozó Rákóczi-val.

ERDŐS Renée [Ehrental Regina] költő, író (Érsekkléd, 1879. máj. 07.–Bp., 1956. júl. 09.). *A Hét* költőjeként indult. Már ekkor feltűnt a szerelmet a korabeli konvenciót merészen túlhaladón ábrázoló verseivel, de igazi sikereit igen népszerűvé váló regényeivel érte el. 1904-től *Az Újság* bécsi, majd római, firenzei tudósítója volt. Katolizált; ezután írásaira a misztikus hangulattal keveredő erotika jellemző.

ESPERSIT János ügyvéd, újságíró (Nagyszentmiklós, 1879. jan. 18.–Mezőhegyes, 1931. nov. 29.). A *Makói Független Újság* felelős szerkesztője. Az Országos Köztársasági Párt alelnöke. A frontról visszatérve 1918-ban köszöntötte a polgári forradalmat, a helyi Nemzeti Tanács elnöke. 1919-ben a proletárdiktatúra internálta. Juhász Gyula barátja. József Attila méltatója és segítője első kötete megjelentetésének. Makó társadalmi, szellemi életének élenjáró inspirátora. Művészbáratai Rudnay Gyula, Tornyai János, Endre Béla festők voltak. Eperjesi néven verseket is írt.

FAZOLA Henrik vasműves, vasgyáros (Würzburg, 1730 k.–Diósgyőr, 1779. ápr. 18.). Német származású iparosmester volt, aki Barkóczy Ferenc gróf, Heves megye főispánja

meghívására telepedett le Egerben, ahol a Vármegyeháza kovácsoltvas kapuival a magyar barokk vasművesség legszebb alkotásait hozta létre. 1765-től vashányászatot finanszírozott és vashámorokat létesített, Diósgyőrben vasgyárat üzemeltetett.

FEJÉR György történetíró (Keszthely, 1776. ápr. 23.–Pest, 1851. júl. 02.). Katolikus papként a történészi hivatást választotta, és a magyarországi reformkor egyik legjelentősebb történetírójává kepezte magát. Forrásgyűjtő munkáját az 1820-as években kezdte, s ennek eredményeként jelentette meg 1829-től *Codex Diplomaticus Hungariae* című 43 kötetes forráskiadását, amelyben a korszak összes ismert történelmi szövegét kiadta, és megalapozta ezzel az 1830–40-es évek történelemszemléletét.

FLEISCHMANN Rudolf növénynemesítő (Éger [Cheb, Csehország], 1879. nov. 29.–Kompolt, 1950. nov. 14.). A szárazságtűrési növénynemesítés elkötelezett szakembere volt. 1918-tól Kompolton vezette a nemesítési munkát. Világszínvonalú őszi búza nemesítése az F-481-es, amely szikes talajon is jó termést ad. Nagy jelentőségű kísérleteket folytatott a növényfiziológia és a virágzásbiológia területén. Mikroklimatológiai vizsgálatai a gabonarozsda kártevésével szembeni küzdelem fontos részét alkotják.

FOX, William [Friedmann Vilmos] **filmproducer** (Bp., 1879. jan. 01.–New York, 1952. máj. 08.). Az 1920–30-as évek két legnagyobb filmvállalata, a New York Film Rental Company és a Fox Film Company megalapítója, ez utóbbitól alakult meg a legendás híré 20th Century Fox. Az első kultfilmnek, a Tom Mix-történetek gyártója, majd ő készítette el az első hangos westernfilmet (*A régi Arizonában*, 1929).

GARAI Gábor költő, író, műfordító, kritikus (Bp., 1929. jan. 27.–Bp., 1987. szept. 09.). Költészetének első szakaszát a *Zsúfolt napok* (1956) és az *Ének gyógyulásért* (1958) című kötetek reprezentálják. A *Tűz-tánc* antológia című adója, politikai elkötelezettségéről közéleti ver-

seiben is vall. Költészete új periódusának kezdetét a *Mediterrán ős* (1962), az *Artisták* (1964) és a *Nyárvég* (1965) című válogatás mutatja.

Gázmotort, amelyben már szelepek működtek, Magyarországon először 1879-ben Csonka János készítette. 1877-ben vette át a budapesti Műegyetem tan-, illetve gépműhelyének vezetését, ahol kezdetleges állapotokat talált, így annak fejlesztésébe kezdett. Mivel a műhely számára külföldről beszerzett atmoszférikus gázgép és petróleummotor nem működött kifogástalanul, maga fogott hozzá egy tökéletesebb gázmotor megépítéséhez. Ezt az első nagy sikerű alkotást találmányok hosszú sora követte.

GELLERI Mór közgazda, szerkesztő, gazdasági szakíró (Apátfalva, 1854. jan. 14.–Bp., 1915. szept. 01.). Az Országos Iparegyesület igazgatója, az ezredévi kiállítás (1896) titkára. Kiemelkedő munkásságot fejtett ki a magyar iparfejlesztés propagálása, az iparkiadások szervezése, az ipartörténet kutatása területén.

GERBEAUD Emil cukrász, csokoládégyáros (Genf, 1854. febr. 12.–Bp., 1919. nov. 09.). A Franciaországból Kugler Henrik hívására 1884-ben Bp.-re költözött Gerbeaud Emil párizsi mintára alakította ki cukrászdáját a mai Vörösmarty téren. A vajkrémes sütemények, a párizsi krémes bonbonok, a konyakos meggy, a macskanyelv, a cukrászda berendezése és a bonbonos díszdobozok is Párizst idézték. Fölkérték a brüsszeli (1898), majd a párizsi (1900) világkiállítás zsűrijébe. Legismertebb kreációja a Gerbeaud-szelet, vagy egyszerűen: zserbó.

GERMANUS Gyula orientalista (Bp., 1884. nov. 06.–Bp., 1979. nov. 07.). A Magyar PEN Club alapító tagja, az arab irodalom és művelődéstörténet tanára, 1956-tól a kairói Arab Tudományos Akadémia tagja. 1928-ban meghívták Kalkuttába, az egyetem újonnan felállított iszlámtörténeti tanszékére. Először adott részletes képet Magyarországon az arab irodalomról. Felvette a muszlim hitet, és elzarándokolt Mekkába. Utjáról *Allah Akbar* (1936) című könyvében számol be.

GESTETNER Dávid feltaláló (Csorna, 1854. márc. 20.–London, 1939. márc. 18.). A stencil sokszorosítógép feltalálója. 1880-ban Londonban szabadalmaztatta az ún. cyclostiletollat, majd később a stencil felhasználásával működő neo-cyclostile sokszorosító készülékét. Ebből fejlesztette ki az „Automatic cyclostile”-t. A további tökéletesítések során eljutott a pár évtizede még általánosan használt, teljesen önműködő készülékekhez. 1881-ben megalapította a később világcéggé növekedett Gestetner Holdings PLC-t.

GREGUSS Gyula fizikus (Eperjes, 1829. dec. 03.–Pest, 1869. szept. 05.). A pesti evangélikus gimnázium igazgatója, akadémikus. A hőtan kutatója, egyben neves tankönyvíró volt, aki elsőként hirdette Magyarországon a fizika oktatásában fontos szerepet játszó fizikátörténeti részletek tananyagba történő beillesztését is. A Magyar Természettudományi Társulat munkájában is részt vett, írásait halála után a Társulat önálló kötetben jelentette meg, amelyet testvére, Greguss Ágost, az esztétika professzora állított össze.

HALLER F. G. [Haller Frigyes Gábor] **fotográfus, fotópédagógus, szakíró** (Vönöck, 1898. júl. 22.–Bp., 1954. nov. 07.). Civilben főmérnök, művészfotográfus. 1939-től a fotóamatőrök legnagyobb szervezete, az EMAOSZ titkára, a tanfolyamok és a szakoktatás szervezője. Fotóit a magyaros stílus jegyei, a klaszszikus fény-árnyék kompozíciók, az egyszerű, optimista szemléletű témák iránti vonzódás, a briliáns, tökéletes kidolgozás jellemezte. Fotós hagyatékát a Magyar Fotográfiai Múzeum őrzi.

HANKÓ Vilmos vegyész, akadémikus (Parajd, 1854. márc. 02.–Bp., 1923. nov. 21.). Budapesten tanított a II. kerületi főreáliskolában, amelynek később igazgatója lett. Oktatómunkája mellett ásványvíz-analízissel is foglalkozott. A középiskolák számára több értékes tankönyvet írt, s kiemelkedő szerepet vállalt a tudományos ismeretterjesztésben. Elsők között írt – népszerű formában – a híres magyar tudósok és feltalálók munkásságáról.

HANKÓCZY Jenő agrárkutató, feltaláló (Pusztaszelyke, 1879. febr. 24.–Bp., 1939. márc. 02.). A magyaróvári Növénytermesztési Kísérleti Állomás, majd az Orsz. Gabona- és Lisztkísérleti Állomás vezetője. Az általa szerkesztett farinométerrel a liszt, illetve a tészta minőségét állapították meg. Továbbfejlesztése a farinográf (1927), amely a búzaliszt sütőipari értékét határozza meg, kimutatva és regisztrálva a liszt vízfelvevő képességét. A műszer megalkotásában C. W. Brabender működött közre.

HARANGI Imre ökölvívó (Nyíradony, 1913. okt. 16.–Bp., 1979. febr. 04.). A berlini olimpia bajnoka (1936: könnyűsúly); a budapesti Európa-bajnokságon 2. helyen végzett (1934: könnyűsúly); hatszoros magyar bajnok (1933–38: könnyűsúly), 1936 őszén az Egyesült Államokban szereplő Európa-válogatott tagja.

HAYNAL Imre belgyógyász (Beszterce, 1892. nov. 12.–Bp., 1979. febr. 02.). Kossuth-díjas akadémikus, a budapesti orvosegyetem professzora. Magyarországon ő honosította meg az elektrokardiográfiát. A vérkeringési elégtelenség általános funkcionális patológiájának, s ehhez kapcsolódóan a szív- és vérerek betegségeinek kutatója. Róla nevezték el a budapesti Orvostovábbképző Egyetemet.

HAZY Erzsébet operaénekes, színésznő (Pozsony, 1929. okt. 01.–Bp., 1982. nov. 24.). Az Állami Operaház tagja, főbb szerepei: Manon Lescaut, Salome, Poppea. Több kortárs magyar opera ősbemutatójának női főszereplője (Petrovics Emil: *Bűn és bűnhődés*, Szokolay Sándor: *Hamlet, Sámson, Vénász*). Emlékezetes filmjei: *Gerolsteini kaland*, *És akkor a pasas*, *Felfelé a lejtőn*. 1968-ban érdemes, 1973-ban kiváló művész, 1970-ben Kossuth-díjjal tüntették ki.

HEIM Pál gyermekorvos (Bp., 1875. nov. 30.–Bp., 1929. okt. 23.). A pécsi, majd a budapesti orvosegyetem professzora, a gyermekgyógyászati klinika igazgatója. Elsősorban a csecsemők táplálkozási kérdéseivel, a koraszülöttek ápolásával és a gyermekvédelemmel fog-

lalkozott. Az orvosi munkában fontosnak tartotta a megelőző, a felvilágosító munkát. Kórházat neveztek el róla.

HINCZ Gyula festő, grafikus (Bp., 1904. máj. 17.–Bp., 1986. jan. 26.). Rudnay Gyula és Vaszary János növendéke volt. Érzékenysége, különböző stílusáramlatokat ötvöző alkata, kiváló technikai felkészültsége a modern magyar festészet, grafika meghatározó mesterévé tette. Különböző műfajú, expresszív monumentális kompozícióival (*Népek barátsága*, gobelin, Fészek Művészklub 1956–59; *Üvegmozaik*, BME V/2 ép. 1970) szinte egyedül áll a korszakban. Könyvillusztrátorként is jelentős (*Toll és ecset*, 1965). Vácon állandó kiállítása látható.

HOMOKI-NAGY István filmrendező, operatőr (Mezőtúr, 1914. szept. 02.–Bp., 1979. dec. 14.). Kossuth-díjas (1952), érdemes művész (1955). Két egész estés természetfilmje (*Vadvízország*, 1951; *Gyöngyvirágtól lombullásig*, 1953), illetve kutyákról szóló *Cimborák* című alkotása a világszerte elismert magyar filmrendezők közé sorolta.

HONT Ferenc rendező, színházesztéta (Szeged, 1907. ápr. 04.–1979. márc. 11.). Homályos Ferenc néven költőként indult. Párizsban tanult rendezést, 1927-ben ő kezdeményezte a szegedi szabadtéri játékokat. A *Független Színpad* szerkesztője, 1945–47-ben a Színház- és Filmművészeti Főiskola főigazgatója, 1951–52-ben a Madách Színház rendezője, 1952–57-ben az Országos Színháztörténeti Múzeum főigazgatója, 1957–69-ben a Színháztudományi Intézet igazgatója. Kossuth-díjas (1949).

ISSEKUTZ Béla gyógyszerkutató (Kőhalom, 1886. jan. 31.–Bp., 1979. júl. 31.). Kossuth-díjas, akadémikus. A szegedi, majd a budapesti orvosegyetem professzora. A modern értelemben vett hazai experimentális farmakológia tudományos művelésének megalapozója, a gyógyszer- és gyógyszerrendelés tankönyveinek megírója. A gyógyszerészet történetével is foglalkozott.

IZSÁK G. Imre csillagász, űrkutató (Zalaegerszeg, 1929. febr. 21.–Párizs, 1965. ápr. 21.). Magyarországon az MTA kutatója volt, később az USA-ban a NASA égi mechanikai osztályát vezette, ahol a Föld gravitációs potenciálfelületeinek mesterséges holdakkal történő meghatározásával foglalkozott. Elsőként ő határozta meg a Föld pontos alakját. A Holdon krátert neveztek el róla. Nemrégiben televíziós filmet készítettek életművéről.

JANCsó Benedek történész, pedagógus (Gelence, 1854. nov. 19.–Bp., 1930. jún. 27.). 1878-tól középiskolai tanár, gimnáziumi igazgató, 1895–97-ben a miniszterelnökségen a kisebbségi ügyek referense, 1907-től az oktatásiügyi minisztérium tisztviselője, 1916-tól az MTA tagja. Jelentős oktatásszervezési és politikai közéleti tevékenységet fejtett ki. 1918 előtt ő volt a legalaposabb ismerője (és kritikus) az erdélyi román nemzeti törekvéseknek.

JULESZ Miklós belgyógyász (Kiskunfélegyháza, 1904. máj. 12.–Szeged, 1972. okt. 18.). Akadémikus, a szegedi orvosegyetem professzora. Az endokrin betegségek gyógyításának nemzetközi kutatója, a halle-wittenbergi egyetem díszdoktora. Az orvostudományi szakirodalomban róla nevezték el a serdülőkori bazofilizmus körképét. Új eljárást dolgozott ki a női klimax kezelésére.

A János vitéz című daljáték ősbemutatója 1904-ben volt a Király Színházban. Kacsóh Pongrác matematikatanár Petőfi Sándor művéből készült három felvonásos daljátéka a 20. század elejének egyik legnagyobb színházi sikere, a születőben lévő új műfaj, az operett előfutára volt. Az ősbemutatón Fedák Sári játszotta a címszerepet. Bakonyi Károly librettója még a népszínművek kliséit követi, a szöveget azonban már a pesti szonköltsézet megteremtője, Heltai Jenő írta.

KAJONI János katolikus egyházi író, versszerző, zenészerző (Jegenye, 1629. [?]-Gyergyószárhegy, 1687. ápr. 25.). Ferences szerzetes, kéziratai a magyar zenetörténet jeles

dokumentumai. A csíki kolostorban nyomdát alapított. Itt nyomtatta ki a 17. század legterjedelmesebb kotta nélküli katolikus énekeskönyvét, a *Cantionale Catholicumot* (1676). Több száz éneket gyűjtött, s maga is szerzett verseket.

KARÁCSONYI János történész, lelkész (Gyula, 1858. dec. 15.–Nagyvárad, 1929. jan. 01.). A budapesti egyetemen teológiát végzett. Papi teendők mellett Békésben, majd Biharban a megyei történelmi társulatok vezetője, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság másodelnöke. Az MTA tagja (1896), nagyváradi nagyprépost (1922). A középkorra vonatkozó időtálló genealógiai kutatásai különösen értékesek.

KAUTZ Gyula közgazdász (Győr, 1829. nov. 05.–Bp., 1909. márc. 27.). A hazai nemzetgazdaságtan legtekintélyesebb 19. századi egyénisége, ő kapcsolja be a magyar gazdaságtant az európai tudományosságba. 1851-től jogakadémiai tanár, 1857-től a fővárosban a gazdaság- és államtudományok egyetemi tanára, 1860-tól az MTA tagja. 1883-tól az Osztrák–Magyar Bank alkormányzója, majd kormányzója.

KERESZTURY Dezső író, költő, műfordító, irodalomtörténész (Zalaegerszeg, 1904. okt. 6.–Bp., 1996. ápr. 30.). A kortárs magyar irodalom művelőjeként versei tudatosan kapcsolódtak a magyar irodalom klasszikusaihoz. Irodalomtörténészként főleg Arany János életművével foglalkozott. Sajtó alá rendezte pl. Arany J., Batsányi J., Madách I. műveit (kritikai és népszerűsítő kiadások formájában egyaránt).

KERNY István vasútmérnök, fotóamatőr, művészfényképező (Szeged, 1879. aug. 25.–Bp., 1963. jún. 13.). 1897–1937 között postai hivatalnok. Szakkönyvekből tanult meg fényképezni. Rendszeresen készített sportképeket, számos trükk-kepe is maradt. Az 1920-as években zömmel népi életképeket, népviseleteket, falvakat fotózott, a „magyaros stílus” egyik jelentős alkotója lett. Szakírói és a fotós közéleti szerepvállalása is jelentős.

KESZTYÜS Loránd a kórélettan és az immunológia kutatója (Sarkad, 1915. ápr. 11.–Debrecen, 1979. aug. 17.). Állami díjas, akadémikus. A debreceni orvosegyetem professzora, s több éven át rektora. Nevéhez fűződik a kórélettan tankönyvének megírása. Foglalkozott orvosi mikrobiológiával és immunitással, kutatta a nyáleválasztás mechanizmusát és az antihormonokat.

KILIÁN György könyvkereskedő, könyvkiadó (1754–1819). Korának egyik legjelentősebb pesti könyvkereskedője, könyvkiadója. A bátyjával együtt fenntartott pesti könyvesboltjukban a legjobb és leghíresebb külföldi könyvekkel szolgálták ki az olvasókat, és megjelentettek fontos, magyar tudományos műveket is. Halála után fia vezette a könyvkiadót, amely többek között kiadta az *Aurorát* (1833-tól) és a *Kritikai Lapokat* is.

KLAUZÁL Gábor politikus, ügyvéd (Pest, 1804. nov. 18.–Kalocsa, 1866. aug. 03.). 1848-ban az első felelős kormány kereskedelem-, ipar- és földművelésügyi minisztere. 1843–44-ben az országgyűlésen a liberálisok egyik vezére, 1848. március 15. aktív szereplője, miniszterként a céhrendszer megreformálója. 1865-ben Deák oldalán részt vesz az osztrák–magyar kiegyezés előkészítésében.

KOCSIS Sándor labdarúgó (Bp., 1929. szept. 21.–Barcelona, Spanyolország, 1979. júl. 22.). A helsinki olimpia bajnoka (1952); az „évszázad mérkőzésén” az angol válogatottat legyőző magyar csapat tagja (1953: London, Wembley, 6:3); a svájci vb-n 2. és gólkirály (1954); hatszoros magyar bajnok (1948–49, 1950, 1952, 1954, 1955, 1956); a magyar bajnokság gólkirálya (1951, 1952, 1954); 68-szoros magyar válogatott (1948–56: 75 gól). Spanyol bajnok (1958–59, 1959–60).

KOLOSVÁRY Bálint jogász, egyetemi tanár (Kolozsvár, 1875. jan. 22.–Bp., 1954. aug. 28.). Kolozsvári, berlini, párizsi egyetemi tanulmányok után jogakadémiai tanár, 1900-tól kolozsvári, 1921-től szegedi, 1928-tól budapesti

egyetemi tanár. 1922-től az MTA tagja, 1938-tól a parlament felsőházának tagja. A magyar magánjog kiemelkedő elemzője és oktatója.

KONTULY Béla festőművész (Miskolc, 1904. febr. 03.–Bp., 1983. ápr. 14.). A római Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként tanulmányozta az itáliai reneszánszt, főleg Piero della Francesca és Pollaiuolo festészetét, valamint a novecento neoklasszicizmusa, elsődlegesen Casorati inspirálta erőteljes plaszticitású, finom színharmóniára törekvő művészetét. Főként egyházi témájú táblaképeket és freskókat alkotott.

KÖLESERI Sámuel, id., református egyházi író (Nagyvárad, 1629. [?]-Debrecen, 1683. júl. 16.). Nagyváradon, Szendrőn, Tokajban, Debrecenben volt református prédikátor. Disputációkat, gyászbeszédeket, prédikációkat, imádságokat, alkalmi verseket írt és jelentetett meg (*Idvesség sarka*, 1666, *Arany alma*, 1673, *Keserű édes*, 1677). Kiadta mostohaapjának, Czeglédi Istvánnak *Sion vára* című munkáját is (1675).

KÖNYÖKI József főreáliskolai tanár (Csém pusztá, 1829. febr. 19.–Pozsony, 1900. márc. 01.). Bécsben, utóbb Velencében, Pádovában folytatott művészeti tanulmányokat. 1868-tól elsőik között készített felméréseket az MTA Archeológiai Bizottmánya, utóbb a MOB számára Magyarország műemlékeiről. 1868-ban megalapította és vezette a pozsonyi Városi Múzeumot. Később a középkori várakról terjedelmes munkát írt.

Könyvhetet rendeznek Magyarországon (1929. máj. 13–20.). Supka Géza, a *Literatura* című folyóirat szerkesztője először 1927-ben vetette fel, hogy évről évre rendezzék meg Magyarországon a könyvnapokat. A kezdeményezést a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete karolta föl: 1927-ben és 1928-ban könyvnapot rendeztek, majd 1929-től könyvhetet tartanak.

A középfokú oktatás átszervezése és egységesítése Leo Thun gr. osztrák oktatási minisz-

ter nevéhez fűződik az egész Habsburg-monarchiában. A középiskola tantervéről szóló rendelkezés (1854) 8 osztályos gimnáziumot vezetett be, amely nyelvi-történeti és matematikai-természettudományos képzést nyújtott. A gimnáziumi záróvizsga, az érettségi lett az egyetemi továbbtanulás feltétele.

Krónika címmel Tinódi Sebestyén 1554-ben verseinek legnagyobb részét kottákkal együtt nyomtatásban is megjelentette Kolozsvárott. Tinódi Sebestyén (Tinód, 1510–15 [?]-Sárvár, 1656. 01. 30.) históriás énekeiben korának hadi eseményeiről, a török elleni harcokról tudósított. Műveihez a dallamot is maga szerezte, és lantkísérettel elő is adta. Tevékenységét Ferdinánd császár nemesi címmel jutalmazta.

LABAN, Rudolf táncos, táncpedagógus, koreográfus (Pozsony, 1879. dec. 15.–Weybridge, Anglia, 1958. júl. 01.). A nevről elnevezett táncírási rendszer feltalálója. 1896-ban Pozsonyban alapította első táncsoportját. 1900–1907 között Párizsban táncot, építészetet és színpadi díszlettervezést tanult. 1930–31 között a berlini Staatsoper koreográfusa volt, és a bayreuthi színpadon is működött. 1938-ban Angliában telepedett le. A tér, térforma jelentőségét a modern koreográfia számára újáalkotta, táncírása ma már világszerte elterjedt.

LACZKOVICS János a magyar nemesi testőrség tagja, huszárszázados (Pest, 1754. jan. 13.–Buda, 1795. máj. 20.). 1776-tól a 4. (Graeven)-huszárezred alhadnagya, 1786-tól századosa. A Martinovics-mozgalomban mindkét társaság tagja, illetve aligazgatója. 1795-ben a budai Vérmezőn több társával együtt kivégzik.

LANDERER Lajos nyomdász ([?], 1800. [?]-Pest, 1854. febr. 01.). A Landerer nyomdászcsalád utolsó tagja. 1824-ben vette át a pesti és pozsonyi nyomda vezetését. Elsőként alkalmazta Magyarországon a színes nyomtatást. 1840-ben Heckenast Gusztávval társult,

létrehozták az első hazai nagy teljesítményű nyomda- és kiadóvállalatot. Kiadták a *Pesti Hírlapot*, 1848. márc. 15-én kinyomtatták a szabad sajtó első termékeit és a Kossuth-ban-ko-kat.

LENGYEL Lajos nyomdász, fotográfus (Makó, 1904. dec. 05.–Bp., 1978. jan. 10.). 1929-től szociófotósként a Munka-kör tagjaként vett részt annak kiállításain. Reklámgrafikákat, címlapokat, gyógyszer-csomagolásokat tervezett, miközben szociófotókat és szocialista szellemű fotómontázsokat készített. 1945 után nyomdaigazgató, szerkesztő. Idősebb korában ember nélküli képeket, makrofotókat, csendéleteket fotográfált.

Magyarország–Anglia 7:1 barátságos labdarúgó mérkőzésen (1954. máj. 23.) (Magyarország: Grosics [Gellér] – Buzánszky, Lóránt, Lantos – Bozsik, Zakariás – Tóth II, Kocsis, Hidegkuti, Puskás, Czibor. A magyar gólszerzők: Kocsis [2], Puskás [2], Lantos, Tóth II, Hidegkuti). A Népstadionban, 92 ezer néző előtt lebonyolított mérkőzés volt a magyar csapat utolsó találkozója a svájci vb előtt.

MAI Manó fényképezőmester, szakíró (1854–1917). A gyermekfényképezés egyik legjobb hazai képviselője, 1885-től udvari fényképező. 1885-ben alapító tagja volt a Fényképező Ifjak Önképző és Segély Egyletének, egyik kezdeményezője a Magyar Fényképezés Országos Szövetségének. (Ez a szövetség jelentette meg a *Fény* című folyóiratot, melynek szerkesztősége műtermében működött.) 1894-ben többemeletes műtermet épített a Nagymező utca 20. sz. alatt, ahol jelenleg a Magyar Fotográfusok Háza működik.

MAJOR Máté építész, elméleti író (Baja, 1904. aug. 03.–Bp., 1986. ápr. 12.). A modern építészet képviselőjeként elsősorban elméleti tevékenységével fejtett ki meghatározó hatást a hazai építészetre. Tagja volt a CIAM magyar szekciójának, a *Tér és Forma* szerkesztőbizottságának. 1945 után az Új Építészet Köre alapító tagja, egyetemi oktató, a BME Építész-

mérnöki Karának dékánja, az MTA Építésztörténeti és Elméleti Bizottságának elnöke.

MANNINGER G. Adolf agrárszakember, talajbiológus (Sopron, 1880. jan. 11.–Debrecen, 1954. szept. 15.). A magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett oklevelet, a Debreceni Talajkísérleti Intézetet vezette. Széles körű gyakorlati és laboratóriumi talajbiológiai kutatásokat végzett. Új, szántás nélküli, tárcsával végzett talajművelési eljárást dolgozott ki. A talaj sekély művelését jó vízgazdálkodású talajokra ajánlotta.

MARASTONI Jakab festőművész (Velece, 1804. márc. 24.–Pest, 1860. júl. 11.). Olasz származású mester, aki Bécsből érkezett, majd Pesten telepedett le. Hamar kedvelt portrékészítő lett. Életképeiben, több női portréjában a magyar festészetben első ízben egyfajta visszafogott erotikum is jelen van. 1846-ban magániskolaként megalapította az Első Magyar Festészeti Akadémiát, mely megindította a hazai művészképzést. Az első között vezette be a fényképezést Magyarországon.

MÁTYÁS Flórián történész, nyelvész (Felsődetrethem, 1818. máj. 03.–Pécs, 1904. ápr. 02.). 1842-ben jogi oklevelet szerzett, egy ideig ügyvéd, majd házitanító, gimnáziumi tanár. Az 1850-es évektől munkáiban támadta a finnugor nyelvrokonságot. A magyar középkor forrásainak kutatásával, kiadásával foglalkozott. 1858-tól az MTA tagja.

MÖCSY András régész, ókortörténész (Bp., 1929. máj. 15.–Bp., 1987. jan. 20.). Előbb a Nemzeti Múzeum régész-múzeológusa, 1959-től a budapesti egyetem oktatója, majd egyetemi tanára, 1973-tól az MTA tagja, 1985-től osztályelnöke. Pannónia, illetve az egész Római Birodalom történetének, epigráfiai és régészeti emlékeinek nemzetközileg megbecsült kutatója.

Mozgó alkatrészek nélküli, új típusú hűtőgépet szabadalmaztatott Berlinből Magyarországon 1929. dec. 5-én „Albert Einstein

tanár és Szilárd Leó fizikus”, amelyben nincs könnyen meghibásodó forgóalkatrész vagy dugattyú. A szabadalom szerint „A találmány olyan hűtőgépre vonatkozik, melynél folyékony fémek az elektromos áramtól átjárt cseppfolyós fémre ható mágneses mező mozgat.” Ma ezen az elven hűtik az atomerőművek tényészőreaktorait.

NÁDASDY Kálmán rendező, színházigazgató, színészpédagógus, műfordító (Bp., 1904. nov. 25.–Bp., 1980. ápr. 17.). Kodály-tanítvány, az Operaház rendezője, számos külföldi színház meghívott rendezője (pl. a milánói Scala, a velencei La Fenice, a bécsi Staatsoper), de dolgozott a Nemzeti, a Vidám, a Madách és az Erkel Színházban és a Fővárosi Operettszínházban is. Zenés és prózai művek mellett filmeket is rendezett.

NAGY Ferenc politikus, miniszterelnök (Bisse, 1908. okt. 08.–Fairfax, Virginia Állam, USA, 1979. jún. 12.). 1930-ban egyik alapítója a Kisgazda Pártnak, 1930-tól képviselő, 1945-től az FKgP elnöke, 1946-tól a koalíciós kormány miniszterelnöke. 1947-ben Rákosiék kényszerítik lemondását. 1970-ig az amerikai magyar emigráció egyik vezéralakja.

NAGY Ignác író, drámaíró (Keszthely, 1810. okt. 07.–Pest, 1854. márc. 19.). Az MTA és a Kisfaludy Társaság, valamint a Nemzeti Színház drámaíró választmányának tagja. Kezdetben németül írt. Széchenyi lapjánál, a *Jelenkor*-nál segédszerkesztő, ő a fővárosi élet első krónikása. 1849-ben indította meg szépirodalmi lapját *Hölgyfutár* címmel. Fontos vállalkozása a *Színműtár*, szerkesztette a Kisfaludy Társaság *Külföldi Regénytár* című sorozatát.

NAGY Lajos író, publicista (Apostag, 1883. febr. 05.–Bp., 1954. okt. 28.). Nagyszüleinél nőtt föl egy tanyán. Szatirikus, kesernyés humor jellemzi stílusát. Politikai és jellemkarikatúráit a *Képtelen természetrajz*-ban (1921) adta közre. *Kiskunhalom* (1934) és *Három magyar város* (1935) című munkáival az irodalmi szociográfia előfutára irodalmunkban. Szatirikus

hangvételő nagyvárosi szociográfiája a *Budapest nagykávéház* (1936).

NAGYSÁNDOR József honvéd tábornok, az aradi vértanúk egyike (Nagyvárad, 1804. okt. 17.–Arad, 1849. okt. 06.). Előbb Pest város egyik nemzetőr őrnagya volt, majd a bánsági harcokban vett részt. 1849 tavaszán különösen a szolnoki, a tápióbicskei, az isaszegi és a váci ütközetben tűnt ki. Buda ostromakor serege az elsők között nyomult be a várba. 1849. augusztus 2-án Debrecennél súlyos vereséget szenvedett az orosz főseregtől. Aradon kötél általi halálra ítélték, és október 6-án a honvéd tábornokokkal együtt kivégezték.

OKOLICSÁNYI Ferenc fizikus, feltaláló (Bp., 1894. jan. 01.–London, 1954. aug. 12.). Berlinben, a Telehor A. G. keretében, Mihály Dénessel együtt kezdte kutatómunkáját az akkor induló távolbalátással kapcsolatban. A Nipkow-tárcsás rendszer egyik kikerülhetetlen hibáját, a kép gyenge fényerősségét az általa szerkesztett tűkőrcsavarral javította. Megoldotta a sorváltós képbontás és képösszerakás problémáját. Színes sorváltós katódcsövet az USA-ban sorozatban gyártották.

OSVÁT Ernő szerkesztő, kritikus, író (Nagyvárad, 1876. ápr. 07.–Bp., 1929. okt. 28.). Jogot, majd bölcsészetet hallgatott. A *Nyugat* egyik alapítója, 1929-ig szerkesztője. Különleges tehetségfelismerő és írónevelő egyéniség volt. Ítéletei normát jelentettek a magyar irodalomban. Az irodalom ügye, a műminősége etikai kérdés volt számára. 1923-ban, írói működésének 25. évfordulóján a *Nyugat* különszámot adott ki tiszteletére.

ÖKRÖSS Bálint jogtudós, drámaíró (Debrecen, 1829. febr. 13.–Bp., 1889. jan. 04.). Részt vett az 1848–49-es szabadságharcban. Az 1868. évi ideiglenes perrendtartás egyik megfogalmazója, az MTA levelező tagja, budapesti közjegyző. A *Jogtudományi Közöny* alapítója és szerkesztője, a *Jogtudományi Szemle* társszerkesztője. Több népszerű törvénytárgyarázatot, sőt *Czinka Panna* címmel színművet is írt.

ÖRKENY István író, gyógyszerész (Bp., 1912. ápr. 05.–Bp., 1979. jún. 24.). Első jelentős novelláját József Attila közölte a *Szép Szó*-ban (*Tengertánc*, 1941). Egyik fő sajátossága groteszk ábrázolásmódja. Az *Egyperces novellákkal* (1968) új műfajt teremtett, amelyet a drámai sűrítés, kihagyásos szerkezet jellemez. A *Macskajáték* (1963) és a *Tóték* (1967) az abszurd színház első magyar drámái. Radikális újítása a realista tér- és időkezelés, a szereplők önazonosságának megszüntetése.

ÖVEGES József Kossuth-díjas fizikatanár (Páka, 1895. nov. 10.–Bp., 1979. szept. 04.). A piarista rend tagja, több középiskola, köztük a Piarista Gimnázium tanára. A Közgazdasági Egyetemen adott elő fizikát, majd a Pedagógiai Főiskola professzora lett. A tanulók érdeklődését fölkeltő, korszerű fizika tankönyveket írt. Mintegy három tucat fizikai ismeretterjesztő mű szerzője. Televíziós sorozatai országos sikert hoztak számára. Három alkalommal nyerte el a Rádió és Televízió Nívódíját.

PASQUICH János csillagász (Zengg, 1754. jan. 03.–Bécs, 1829. dec. 15.). 1784-től a pesti egyetemen és a budavári csillagdában, 1798-tól Zách János Ferenc mellett a gothai obszervatóriumban működött. 1803-tól a budai csillagvizsgáló adjunktusa, 1807-től igazgatója. A Gellérthegyen korszerű csillagvizsgálót alapított, melyet 1815-ben nyitottak meg. Kapcsolatban állt korának jeles tudósaival (pl. F. W. Bessel, C. F. Gauss). Több fontos kézikönyvet írt. Ertekes könyvtárát a csillagvizsgálóra hagyta.

PASSUTH László író, műfordító, szakfordító (Bp., 1900. júl. 15.–Balatonfüred, 1979. jún. 19.). Jogot tanult, banktisztviselőként, később művészettörténeti szakfordítóként dolgozott. Alkotásai közt legjelentősebbek történelmi regényei, melyek közül a H. Cortez hódításait feldolgozó *Esőisten siratja Mexikót* (1939) című regény hozta a legnagyobb sikert. *Fekete bársonyban* (1947) című regénye a spanyol birodalom fénykorát eleveníti meg. Művei páratlan művelődéstörténeti jártasságról tanúskodnak.

PÁTZAY Pál szobrász (Kapuvár, 1896. szept. 17.–Bp., 1979. szept. 14.). Expresszionisztikus indulás után igazi stílusát a klasszicizmus sajátos lírai változatában találta meg, szellemileg érintkezett a római iskolával, formailag inkább A. Maillol rokonának tekinthető. Műfaji szempontból Pátzay igen változatos életművet hagyott maga után: nagyméretű szakrális és profán szobrokat, síremlékeket, kispasztikákat, érmekeket.

PECZ Samu építész (Pest, 1854. márc. 01.–Bp., 1922. szept. 01.). Műegyetemi tanárként igen sokat tett az épületszerkezeti újítások (főleg vasszerkezetek) hazai elterjesztéséért. Saját épületei megformálásában azonban még az olyan technikai bravúrokat, mint a Múzeum körúti Gólyavárat vagy a Műegyetem könyvtárának olvasótermét is historizáló külső mögé rejtette. Egyszerre volt tehát újító és konzervatív művész.

PECZ Vilmos klasszika-filológus (Horgospataka, 1854. márc. 20.–Bp., 1923. nov. 09.). Görögországi hatásra lett a híve annak a felfogásnak, hogy az ókori görög és latin filológiát kapcsolatba kell hozni a közép- és újkori filológiával. Ezért munkássága során foglalkozott a modern görögség jogainak érvényesítésével, valamint a görög drámával, a grammatikával és a trópusokkal. Fontos vállalkozása az *Ókori Lexikon* két kötetének szerkesztése és kiadása.

PETRÁS István alkalmazott fotós (Pécs, 1904. jan. 31.–Bp., 1990. jan. 30.). A fényképezést autodidakta módon sajátította el. 1926-tól 23 évig az MTI elődjénél, a Magyar Filmrodánál tájakat, műemlékeket fotografál. 1969-től a Magyar Nemzeti Galéria Fotó Osztályának vezetője, katalógusok, könyvek képzőművészeti fényképeit készíti. Százazres nagyságrendben ismertek levelezőlapjai a Szépművészeti Múzeum műtárgyairól.

PREYSZ Móric borkémikus (Sopron, 1829. júl. 23.–Bp., 1877. márc. 24.). A borászati vegytan hazai úttörője. A tokaji borok utóerjedését vizsgálva dolgozta ki borpasztőrözési eljárását.

A palackozott bornak a levegő kizárásával történő hevítésével érte el a mikroorganizmusok elpusztítását. A mikrobák és a borerjedés közötti összefüggésről, illetve a mikroba-mentesítésről tartott előadást a Természettudományi Társulatban, 1861-ben. A Preysz-féle eljárás nem vált ismertté.

RÁDAY Gedeon gr. (Pest, 1829. jún. 16.–Bp., 1901. nov. 30.). A szabadságharcban a hadügyminiszter segédtszjtje, s harcol Bem oldalán is. 1867 után belügyminisztériumi tisztségviselő. 1868–71 között királyi biztostként Szegedről irányította az alföldi betyárvilág felszámolását, Rózsa Sándor kézre kerítését, több száz bűnügy felderítését.

RÁKOSI Jenő író, drámaíró, szerkesztő, színházigazgató (Acsád, 1842. nov. 12.–Bp., 1929. febr. 08.). Az ismertséget *Aesopus* című történelmi tárgyú tragédiája hozta meg 1866-ban: Kemény Zsigmond meghívta a *Pesti Napló*hoz. Első önálló lapja a Deák-párti *Reform* (1869–75). 1875-ben alapította meg a népszínműveket játszó Népszínházat. Nagy befolyásra tett szert a hazai színházi és irodalmi életben. Újságok sorát adta ki hírlapvállalatában (*Budapesti Hírlap, Az Újság*). *A tragikum* című esszéje (1886) a 19. századi magyar drámaelmélet egyik alapműve lett.

RÁTH Károly történétíró (Győr, 1829. febr. 28.–Győr, 1868 ápr. 12.). Részt vett a szabadságharcban. Jelentős forrásfeltáró tevékenységet folytatott. Az MTA tagja 1858-tól. Egyik alapítója Győr első történeti folyóiratának (1861), a Dunántúli Történetkedvelők Társaságának (1863) és a Magyar Történelmi Társulatnak (1867).

RÁTH Mór könyvkereskedő és kiadó (Szeged, 1829. jún. 29.–Bp., 1903. febr. 05.). Részt vett a szabadságharcban, Világos után bujdosott, hat évvel később tért haza. 1857-ben Pesten könyvesboltot nyitott, amely az 1860-as években a '48-as eszmékhez hű írók és politikusok szellemi központjává vált. Kiadói tevékenysége korában páratlan, a tudományos

munkákon kívül kiadta pl. Vörösmarty M., Arany J., Jókai M., Toldy F. munkáit, valamint W. Shakespeare színműveit.

RÉTHLY Antal meteorológus (Bp., 1879. márc. 03.–Bp., 1975. szept. 21.). 1900-ban az Országos Meteorológiai és Földmágnassági Intézetben kezdte tudományos pályáját. 1925–27 között a török kormány meghívására megszervezte az ottani meteorológiai szolgálatot. 1928–34 között elkészítette a 134 lapból álló első magyar éghajlati atlaszt. 1935-ben intézetének igazgatójává nevezték ki. Összegyűjtötte a Kárpát-medencében megfigyelt időjárási jelenségek, földrengések és sarki rénytűnemények régi feljegyzéseit.

REVAI Miklós nyelvész (Nagyszentmiklós, 1749. febr. 24.–Pest, 1807. ápr. 01.). A magyarországi felvilágosodás irodalmának leglelkesebb és legbuzgóbb szervezője, a magyar nyelv tudományos vizsgálatának legelső szorgalmazója. 1779-ben jelent meg első magyar nyelv-tanító könyve, és 1805-ben összefoglaló nagy nyelvtana, amelyben először írta le történeti szempontból nyelvünk rendszerét. Ezzel máig hatóan megalapozta helyesírásunkat.

SCHAFARZIK Ferenc ásványtudós, geológus (Debrecen, 1854. márc. 20.–Bp., 1927. szept. 05.). A Műegyetem professzora, akadémikus. A hazai műszaki földtan megalapítója. Budapest környéke gyógyforrásainak kutatója. A brüsszeli nemzetközi múzeumban bemutatott, a budapesti melegforrások földtani és hidrológiai viszonyait ábrázoló térképek összeállítója. A Déli-Kárpátok területének egyik legelismertebb műszaki földtani kutatója volt. A hazai földrengés-megfigyelő hálózat egyik megalapítója. Róla nevezték el a schafarzikit nevű ásványt.

SELÉNYI Pál fizikus (Adony, 1884. nov. 17.–Bp., 1954. márc. 21.). Kossuth-díjas, akadémikus, az optika nemzetközi hírv kutatója. A Nobel-díjas Gábor Dénes rokona, munkásságát Eötvös Loránd tanársegédjeként kezdte. 1921-től az Egyesült Izzó kutatója volt. Kutat-

ta a kvantumelméletet, az izzólámpák tulajdonságait, a fotocellákat, a katódsugárcsöveket, és foglalkozott a színmérés kérdéskörével. Kidolgozta a fénymásolás alapjául szolgáló szelenografálási eljárást.

SKLENÁR János konstruktőr (Bp., 1884. jún. 13.–Bp., 1954. máj. 09.). Az I. világháború idején Fischamenden, a katonai légügyi motor-kísérleti állomáson kezdte meg repülőgépekhez szelep nélküli, gömbtolattyús csillagmotorokkal kapcsolatos kísérleteit. Németországban, Franciaországban, majd Svédországban tökéletesítette gömbtolattyús vezérlését. A Skenár-motorok konstrukciójukban és 35–1000 LE-ig (25,6-tól 736 kW-ig) terjedő teljesítményükkel a legjobb csillagmotorokkal vetekedtek.

SVACHULAY Sándor géplakatos, repülőgép-konstruktőr (Kassa, 1875. jún. 03.–Bp., 1954. aug. 25.). 1909-ben hegesztett acélsöves repülőgépet készített, amely a korszerű rács-törzsű repülőgépek elődje volt. „Albatros” gépet felhúzható futószerkezettel látta el, amit külföldön csak jóval később alkalmaztak. 1934-ben két könnyű (kb. 60 kg tömegű) vitorlázó repülőgépet épített. Nevéhez fűződik az állítható fémlégszavar és a leszállás sebességét csökkentő berendezés megoldása is.

Szegedet előnti a megáradt Tisza. 1879. március 11-én szakadt át a várost védő utolsó töltés. Az árvíznek itt 151 áldozata volt, 5585 ház dőlt romba. A várost a király is meglátogatta, és széles körű összefogással, segélyekből, hitelekkel Tisza Lajos kir. biztos irányításával újjáépítették, modernizálták. Egyben újragondolták az egész Tisza-szabályozást.

SZÁSZ Károly költő, műfordító, egyházi író, református püspök (Nagyenyed, 1829. jún. 15.–Bp., 1905. okt. 15.). Részt vett az 1848–49-es forradalomban. Tompa Mihály barátja, Arany János tanártársa a nagykőrösi gimnáziumban. Deák-párti országgyűlési képviselő, a budapesti egyetem magántanára. A Gyulai Pál vezette népnemzeti iskola rutinos technikájú, de ötlettelen verselője. Műfor-

dításai maradandóbbak: nyolc Shakespeare-, hét Moliere-művet fordított le, és magyarra ültette át Dante *Isteni színjátékát*.

SZENDREY Zsigmond néprajzkutató (Szatmárnémeti, 1879. jan. 18.–Balatonfenyves, 1943. máj. 28.). Finn példát követve, ő szervezte a helyi folklór összegyűjtésére irányuló Folklore Fellows mozgalmat. Nagyszalontán végzett munka eredményeként jelentette meg Kodály közreműködésével a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. kötetét (1924). Elsősorban a néphit és a népszokások gyűjtése foglalkoztatta, fiával, a szintén folklorista Szendrey Ákossal összeállították a Magyar néphit és népszokások lexikont, amely sajnos kéziratban maradt.

SZERDAHELYI Kálmán színész, műfordító (Miskolc, 1829. febr. 16.–Nagybánya, 1872. nov. 15.). Sz. József operaénekes, színész fia. Részt vett az 1848–49-es szabadságharcban. 1854-től a Nemzeti Színház tagja. Vígjátékokban és francia társadalmi drámákban remekelt. Legjobb alakításait Jago, Tartuffe, Orgon szerepében nyújtotta. Írt egyfelvonásos vígjátékot, németből és franciából fordított darabokat a színház számára. A *Színházi Látszó* című lap szerkesztője.

Szikratávíróval folytatott 1904-ben a Posta adás-vételi kísérleteket a főváros közvetlen környékén, Újpest és Csepel között. Az adás egy Slaby-féle szikraadóval, a vétel egy kohéres Branly-féle vevővel történt. Egyidejűleg katonai körökkel rádió-távíró kísérleteket végeztek Budapest és Bécs között is. A légvezeték-távíróvonalak zsúfoltságának megszüntetésére és üzleti okok miatt ugyanekkor Budapest és Hatvan között a távíróvezetéseket kábelbe helyezték.

TABÁK Lajos szociofotós (Kecskemét, 1904. febr. 28.). 1917 óta fényképez, tudatosan fordul a szociofotós témák felé, Kassák Lajos Munka-körének, majd a 1930-as évek végén a Modern Magyar Fényképezők Körének tagja. A háború alatt antifasiszta tevékenységéért bebörtönzik, majd munkaszolgálatos az orosz

fronton; átszökik a Vörös Hadsereghez. A háború után több gyár igazgatója, 1956-tól újra fényképez.

Televíziós közvetítést adott elsőként a világon 1929. márc. 8-án **Mihály Dénes**, a berlini Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG) kutatójának „Telehor” nevű készülékével a Berlin-Witzleben-i rádióállomás – a 175,4 m-es hullámhosszon –, majd rövid idő múlva sikerült szobában ülő személyeket mesterséges fényforrás nélkül is „átvinni”. Mihály Dénes e sikeres kísérlet után a televíziós készülékek gyártására vállalatot alapított Telehor A. G. elnevezéssel.

TERSZTYÁNSZKY Ödön vívó, honvédtiszt (Csákvár, 1890. márc. 06.–Bp., 1929. jún. 21.). Az amszterdami olimpia bajnoka (1928: kard egyéni és csapat), a párizsi olimpia 2. (1924: kardcsapat) és 3. (1924: tőr csapat) helyezettje; Eb 2. (1927: kard egyéni). Hivatásos honvédtisztként ezredesi rangban szolgált, motorkerékpár-szerencsétlenség áldozata lett.

TORMA Károly régész, politikus (Kudun, 1829. okt. 13.–Porto d’Anzio, Olaszország, 1897. febr. 28.). Részt vett a szabadságharcban, majd 1863 után a parlamenti életben. 1861-től az MTA tagja. Volt képviselőházi alelnök, főispán, egyetemi tanár Kolozsvárott, 1878-tól a régészet professzora Budapesten. Ő alapozta meg a római kori Dácia régészeti-epigráfiai kutatását, megindította Aquincum rendszeres feltárását.

TÓTH Menyhért festőművész (Szeged-Mórahalom, 1904. jan. 02.–Bp., 1980. jan. 11.). Művészete a részletező, naturalis valóságábrázolástól az absztrahálásig vezetett. Alapélménye az Alföld, elbeszélő festészetének témái a falu élete, a mindennapi tevékenységek, a jó és a rossz küzdelme, az élet körforgása. Alakjai sokszor groteszkek, állatokat is festett emberfejjel. Főként pasztellszínnel és fehérrel dolgozott.

TÖRÖK Sándor író (Homoróddaróc, 1904. febr. 25.–Bp., 1985. ápr. 30.). Fiatalkora élményeit az *Életed kész regény* című regényében ír

ta meg. Hírlapírói pályája 1923-ban, Erdélyben kezdődött. Határozott társadalomkritikával mutatta be a budapesti nagypolgárság, a falusi értelmiség és a parasztság életét. Később a külvilág és a lélek kapcsolata foglalkoztatta. 1945-től a Magyar Rádió munkatársa, a Tankönyvkiadó szerkesztője. Népszerűek a realitás és a mesevilág határán játszódó gyermekkönyvei és az ezekből készült filmek (*Kököjszi és Bobojsza*, *Csilicsala csodái* – *Habó, Ócsi!, Habó, a tenger!*).

VÁRADI Hédi színésznő (Újpest, 1929. szept. 22.–Bp., 1987. ápr. 11.). A Madách, majd 1963-tól a Nemzeti Színház tagja. Legemlékezetesebb alakításai: Júlia, Shaw Cleopatrája, Madách Évája. Számtalan filmben szerepelt (pl.: *Feltámadott a tenger*, *Imádok férjhez menni*, *Az utolsó kézirat*). Drámában és vígjátékban egyaránt remekelt. Több díjjal is kitüntették (1960: Jászai Mari-díj, 1975: Kossuth-díj, 1968: érdemes művész, 1973: kiváló művész).

VÁRKONYI Zoltán színész, rendező (Bp., 1912. máj. 23.–Bp., 1979. ápr. 10.). A Nemzeti, majd a Madách Színház tagja, 1945-től a Művész Színház igazgatója, 1962-től a Víg-színház főrendezője. A Színház és Filmművészeti Főiskola tanára, 1974-től rektora. Lefordította L. Jouvét *Egy komédiás följegyzései* című könyvét. Forgatókönyvei: *Hat hét boldogság*, *Forró mezők*, *Három csillag*. Kossuth-díjas (1953, 1956).

VERZAR Frigyes orvostudós, gerontológus, akadémikus (Bp., 1886. szept. 16.–Arlsheim, Svájc, 1979. márc. 13.). A hormonok és vitaminok közötti kapcsolat, valamint az öregedési folyamat összetevőinek kutatója. 1918-tól a debreceni orvosegyetem professzora. Részt vett a tihanyi Magyar Biológiai Állomás, később Kutatóintézet megtervezésében, 1926-tól az Intézet vezetője volt. 1930-tól a bázeli orvosegyetem professzora, de továbbra is részt vett a tihanyi intézet munkájában.

VIDÉKY Emil gépészmérnök (Bp., 1879. febr. 18.–Bp., 1960. nov. 12.). A fogaskerék-

számítás és -gyártás egyik nemzetközileg elismert hazai úttörője, az első magyar fogaskerék-monográfiák szerzője. 1908-ban tette közzé a hengeres fogaskerékpár-kapcsolódás felületi igénybevételre alapozó méretezését, majd 1933-ban ismertette Hungária-fogazásnak nevezett rendszerét. 1928-tól a Ganz-gyár és a svájci Maag Zahnraeder A. G. tanácsadója volt.

WALDAPFEL József irodalomtörténész, egyetemi tanár (Bp., 1904. okt. 28.–Bp., 1968. febr. 14.). Horváth János tanítványa. Pályája elején főleg a reneszánsz és a felvilágosodás irodalmával, a lírával és drámával mint műfajjal foglalkozott. Az 1930-as években kutatásainak fő területe az összehasonlító módszer alkalmazása, 1950–60-as évekbeli nagy tanulmánykötetei marxista irodalomszemléletét mutatják.

WEISZ Richárd birkózó (Bp., 1879. ápr. 30.–Bp., 1945. dec. 04.). Kötöttfogású birkózásban, nehézsúlyban a londoni olimpia bajnoka (1908); az első hivatalos magyar bajnokság győztese (1903), elsőségét még hatszor védte meg (1904–1909). Súlyemelésben négyszeres magyar bajnok (1905–1908). Az olimpiai győzelme után hivatásos versenyeken indult, majd cirkuszokban lépett fel.

YLLA [Koffler Kamilla] fotóművész (Bécs, 1911.–Bharatpur, 1954.). 1931-től Párizsban él, Landau Erzsi műtermében retusőr-gyakornok. Elsősorban állatfotóiról ismert, 1933-ban megnyitotta az első állatfotó-stúdiót Párizsban. 1940-ben az Amerikai Egyesült Államokba költözött, több híres fotós magazin közölte képeit.

ZÁDOR Anna művészettörténész, egyetemi tanár (Bp., 1904. szept. 24.–Bp., 1995. márc. 03.). 1922–26: a Pázmány Péter Tudo-

mányegyetemen tanul. 1992-ben Kossuth-díjat, 1993-ban Pro Urbe díjat kap. 1936-tól a Franklin Társulatnál könyvszerkesztő, majd 1951-ben Fülep Lajos meghívására az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészettörténeti Tanszékére megy. Fő kutatási területe a magyar és egyetemes klasszicista építészet, a romantika művészete, illetve a kertépítészet. Összefoglaló művészettörténeti munkák és építészeti szakszótár szerzője.

ZEMPLÉN Győző fizikus (Nagykanizsa, 1879. okt. 17.–Monte Doloro, Olaszország, 1916. jún. 29.). Eötvös Loránd mellett kezdte kutatásait, majd a Műegyetemen a modern fizika legkiválóbb kutatója lett. A lökéshullámokkal foglalkozó elméletét azóta is nemzetközi jelentőségűnek tartják. A relativitáselmélet és a radioaktivitás témakörének egyik első magyar kutatója volt. Értékes fizikai szakkikkek és szakkönyvek szerzője. Nevét díj, tanulmányi verseny és fizikai tétel is őrzi.

ZICHY István gr. történész, festő és grafikus (Bábolna, 1879. márc. 31.–Aha, 1951. jan. 11.). Münchenben Hollósy Simonnál, majd Nagybányán és Párizsban tanult. Festményeivel több kiállításon szerepelt, a gödöllői művésztelepen is dolgozott. Később a magyar őstörténet kérdései foglalkoztatták. 1913-tól 1919-ig a Történelmi Képcsarnok vezetője; 1934–44 között a Történeti Múzeum főigazgatója volt.

ZSIGMONDY, Richard Nobel-díjas vegyész (Bécs, 1865. ápr. 01.–Göttingen, 1929. szept. 23.). Felmenői Magyarországról kerültek Ausztriába, ő már Bécsben született, s ott, valamint Münchenben tanult. Az ultramikroszkóp megalkotója. Felmenői okán félig-meddig magyar származásúnak tekintette önmagát.

Nemzeti Évfordulók Titkársága

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában 2003 februárja óta Nemzeti Évfordulók Titkársága néven új, szervező, koordináló stáb gondozza nemzeti évfordulóink ügyét. Korábban alkalmi jelleggel jöttek létre – az államalapítás 1000., majd Kossuth Lajos születése 200. évfordulója megünneplésének szervezésére – központi szervezetek. Az új titkárság létrehozásával biztosítva van az évfordulók szervezett és színvonalas közvetítésének, az évfordulós civil kezdeményezések felkarolásának és összehangolásának a folytonossága.

2003-ban Deák Ferenc születésének 200. és a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulója emelkedett ki nemzeti évfordulóink sorából. A megemlékezések tartalmasságáról és sokszínűségéről a tömegtájékoztatási eszközök útján is értesülhetett az ország.

A kormány 2003. október 18-án elfogadta a Magyar Köztársaság Nemzeti Emlékezet Programját. Ennek keretében évente kiemelten emlékezünk meg hazánk egy nagy, történelmi jelentőségű évfordulójáról, amelyhez kutatási, ismeretterjesztő, közművelődési és helytörténeti programok társulnak. A továbbiakban nincs szükség arra, hogy az egyes évfordulókról külön kormányhatározat születessen, hanem a programban szereplő emlékek listája alapján nyílik lehetőség azok tudatosítására, a programok támogatására, az egyes emlékek központi ünneplésére.

A Magyar Köztársaság Nemzeti Emlékezet Programjáról szóló kormányhatározat alapján 2004 és 2010 között emlékvé keretében ünnepeljük Balassi Bálint, József Attila, Batthyány Lajos, Kazinczy Ferenc és Erkel Ferenc születésének, illetve az 1956-os forradalom és szabadságharc, valamint Mátyás király trónra lépésének jubileumi évfordulóit.

Az emlékekhez kapcsolódó szervezési-koordinációs feladatokat a Nemzeti Évfordulók Titkársága látja el. A titkárság tevékenységei közé tartozik az évfordulók kapcsolatos pályázatok kiírása és lebonyolítása, az érintett tárcák, önkormányzatok és társadalmi szervezetek adott emlékvével kapcsolatos tevékenységének koordinációja, illetve az évfordulók népszerűsítése.

2004-ben Balassi Bálint születésének 450. évfordulóját ünnepeljük. A Balassi-emlékvét dr. Hiller István, a nemzeti kulturális örökség minisztere nyitotta meg 2004. február 13-án, a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott sajtótájékoztató keretében. Az emlékvén változatos, szinte minden korosztályt megcélzó programok valósulnak meg.

Ez a kiadvány, amelyet a Tisztelt Olvasó kezében tart, a Nemzeti Évfordulók Titkársága által indított sorozat első része, amely évente bemutatja a kultúra, a tudomány és a sport különböző területeinek aktuális hazai évfordulóit. Az ismertetőket a téma avatott szakértői írják. Rövid kitekintésben ismertetjük az európai uniós és a környező országok legfontosabb évfordulóit is az UNESCO listája alapján. Elsősorban a kultúra területén működő intézményeknek és civil szervezeteknek kívánunk ily módon tájékoztatást nyújtani.

A kötetben szereplő évfordulók az MTA Irodalomtudományi Intézet, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, az MTA Történettudományi Intézet, a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége szakembereiből álló szerkesztőbizottság javaslatai és döntése alapján kerültek be. A válogatás alapjául szolgáló lista és a felhasznált képanyag összeállításához nagy segítséget nyújtott az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Múzeum, valamint a NKÖM szakmai fősztályai is. A szerkesztőbizottság határozata értelmében a kiadványba zárólag a jubileumi, azaz 25-tel osztható évfordulókat vettük fel, amelyek közül a hosszú szócikkekben a személyekhez, a rövidebbekben pedig személyekhez, illetve eseményekhez kapcsolódó évfordulókat mutatjuk be.

A titkárság az évfordulók kapcsolatos időszerű hírekről, programokról honlapja és hírlevele segítségével nyújt tájékoztatást.

A Nemzeti Évfordulók Titkársága elérhető:

Telefonszám: +36 1 413 25 70

Faxszám: +36 1 413 28 17

E-mail cím: net.hirlevel@nkom.gov.hu

Kitekintés

Válogatás az UNESCO 2004. évi ajánlásaiból

Bulgária

100 éve született Ljubomir PIPKOV

A bolgár Ljubomir Pipkov (1904–1974) zeneszerző, irodalmár és pedagógus a zeneszerző, a zongorajátékot a párizsi Ecole Normale de Musique hallgatójaként Paul Dukas, Nadia Boulanger és Yvonne Lefebure társaságában tanulta. Miután hazatért Bulgáriába a szófiai Operaház igazgatója és az Állami Zeneakadémia professzora lett. Zenéje ismert és népszerű a Balkán országában.

100 éve született Atanasz DALCSEV

Atanasz Dalcsev (1904–1978) költő és műfordító. Egyetemi tanulmányait Szófiában, Franciaországban és Olaszországban végezte. Verseiben a mindennapi élet dolgait emelte költőivé. Munkásságának köszönhetően a világirodalom számos remekműve vált ismertté Bulgáriában. Életműve a mai napig elősegíti a kultúrák közötti párbeszédet.

Csehország

150 éve született Leos JANÁČEK

Zeneszerző, karmester, zenekritikus és zenepedagógus. Leos Janáček (1854–1928) a 20. századi nagy művészek között foglal helyet. Nemcsak a hagyományos opera megújítója, hanem az a művész is, aki főhajtással tisztelg a cseh népi zene előtt.

100 éve halt meg Antonín DVORÁK

A klasszikus zene egyik legnagyobb alakja Antonín Dvořák (1841–1904). Életműve a 19. századi közép-európai zenében, illetve a cseh, a morva és a szlovák nemzeti zene kibontakoztatásában egyaránt figyelemre méltó. Nagy sikerű művei közé tartozik a *IX. (Új világ) szimfónia*. A világszerte elismert zeneszerző, karmester és zenepedagógus jelentős hatást gyakorolt a modern zenére.

Franciaország

300 éve fordította le az *Ezeregyéjszaka* meséit Antoine GALLAND

A francia Antoine Galland 1704 és 1717 között fordította le az *Ezeregyéjszaka* történeteit arab

nyelvről. Munkáját számos alkalommal újra kiadták. Galland nagy hatású fordítása volt az alapja a népi elbeszélés- és mesegyűjtemény számos más európai nyelvre (német, olasz, dán, orosz stb.) történő átültetésének. Magyarországon például Vörösmarty Mihály támaszkodott (*Arab regék*, 1866) Galland fordítására. Az *Ezeregyéjszaka* világa élő kapcsolatot teremt a keleti és a nyugati kultúra között.

200 éve született George SAND

George Sand (1804–1876) francia író nő egyike a 19. század legjelentősebb íróegéniségeinek. Műveiben megtaláljuk korának nagy politikai, társadalmi és esztétikai kérdéseit. Írásaiban a forma, a stílus és a nyelv megújítására törekedett. Egyik legelkötelezettebb szószólója volt a női egyenjogúságnak és a társadalmi igazságszágnak. Foglalkozott a demokrácia elméletével és a tömegoktatás szükségességével is.

200 éve született Victor SCHOELCHER

Schoelcher (1804–1893) művészetkritikus, zenetörténész a halálbüntetés eltörlésének élharcosa volt. Neve összeforrt a francia gyarmatokon élő rabszolgák felszabadításával. Az erről szóló deklarációt 1848-ban írta alá, mint helyettes gyarmatügyi államtitkár. Hamvait 1949-ben helyezték el a párizsi Pantheonban. Ennek megünneplése 2004-ben egybeesik az ENSZ rabszolgaság elleni proklamációjával, a rabszolgaság eltörléséért folytatott harccal.

Lengyelország

100 éve született Witold GOMBROWICZ

A lengyel avantgárd író, Witold Gombrowicz (1904–1969) életművének valamennyi darabját az emberek közötti kapcsolatrendszer tanulmányozásának szentelte. Színdarabjaiban és regényeiben kiáll az egyén szabadságáért, az alkotás szabadságáért. Kivándorolt Argentínába, de élt Németországban és Franciaországban is. Ettől nyerne művei egyetemes dimenziót. 28 nyelvre fordították le műveit. Életműve ma is hatással van a színházművészetre és az irodalomra.

Litvánia

100 éve használják újra a latin ábécét

2004-ben lesz 100 éve, hogy eltörölték a latin ábécé használatának tilalmát a kiadványokban. Fontos évszám ez a litván történelemben: egyaránt jelentős a kulturális identitástudat fejlődése és a vidékre gyakorolt kisugárzása szempontjából. Litvániában 2004-ben egy, a latin ábécé használatát bemutató tudományos konferencia szervezését tervezik.

Németország

200 éve halt meg Immanuel KANT

A német filozófus, Immanuel Kant (1724–1804) óriási hatást gyakorolt a modern gondolkodásra. Filozófiai munkáin kívül Kant számos értekezést írt különböző tudományterületeken, például a metafizika, az ismeretkritika, az etika és az analitika tárgykörében. Az *Örökös béke* (1795) című munkájában egy a világot behálózó államszövetség gondolatát formálta meg, amely emlékeztet az ENSZ-re.

Olaszország

50 éve halt meg Enrico FERMI

Az olasz Enrico Fermi (1901–1954) az atomfizika kimagasló személyisége volt. Kutatási eredményeiért elnyerte a fizikai Nobel-díjat 1938-ban. Az atomenergia gyakorlati hasznosításának módját vizsgálta. Tette ezt egy olyan korban, amikor Európa országai élesen szembe fordultak egymással. Emigrációban, az USA-ban alkotta meg az erkölcsi követelmények és a tudományos szigorúság szintézisét.

700 éve született Francesco PETRARCA

Francesco Petrarcat (1304–1374) még életében költőfejedlemmé koronázták Franciaországban és Itáliában egyaránt. Nyelvhasználatával megalapozta az olasz költői nyelvet egészen a 19. század végéig. Önnön kísérletein keresztül vezet útja az eszme kibontakoztatásához: az ember képes megvalósítani saját szellemi-lelki minőségét az aszkézis által. Humanistaként vallotta, hogy a világ csodái közül az ember a legcsodálatosabb.

600 éve született Leon Battista ALBERTI

Leon Battista Alberti (1404–1472) egyike a reneszánsz ébredésekor fellépő építész-újítónak. Figyelemre méltóak tanulmányai a perspektíváról, melyekkel nemcsak korára, hanem későbbi korok alkotóira is nagy hatást gyakorolt. Polihisztorként jelentőset alkotott a matematika, a geometria, a fizika, jogtudomány és az irodalomelmélet területén is.

Románia

500 éve halt meg III. ISTVÁN (Stefan cel Mare)

III. (Nagy) István (1435–1504) 1457-ben megszerezte Moldva trónját. Uralkodásának csaknem ötven éve alatt országában megerősítette a központi hatalmat és fölvirágoztatta a kultúrát, amelynek eredményeképpen gazdag és vallásos ihletésű építmények, műalkotások sora keletkezett. E templomok egy része a Világörökség részévé vált 1993-ban.

Szlovákia

100 éve született Ladislav NOVOMESKÝ

A költő, újságíró és irodalomtudós Ladislav Novomeský (1904–1976) figyelemre méltó alakja a modern szlovák költészetnek. Családjával Budapestről települt át 1919-ben Csehszlovákiába. Jelen idejű és egyetemes hangú életművében az igazságot, a szépséget és a békét kutatja. Több európai nyelvre is lefordították műveit.

Szlovénia

250 éve született Jurij VEGA

Jurij Vega (1754–1802) kimagasló eredményeket ért el matematikai, fizikai és csillagászati kutatásaival. Főműve (*Thesaurus Logarithmorum Completus*, 1794) először Lipcsében jelent meg. Logaritmustáblázatait számos nyelvre lefordították, és kézikönyve több mint száz kiadást ért meg.

Ukrajna

100 éve született Serge LIFAR

A táncos, koreográfus, oktató és táncteoretikus Serge Lifar (1904–1986) Kijevben született. Az Orosz Balett táncosaként jutott el Párizsba. A párizsi Opera (Paris Grand Opera) vezető táncosa és balettmestere lett (1930–44). Megújította a francia balettet. A kortárs táncművészet nemzetközileg elismert művésze.

150 éve született Ivan HORBACSEVSZKIJ

Ivan Horbacsevszkij (1854–1942) a szerves kémia tudományának kimagasló képviselője. Szakterületének kutatásait Ausztriában, Magyarországon, Csehországban és Ukrajnában végezte. Fontos szerepe volt abban, hogy a kutatási eredmények az oktatás részévé váljanak. Segítette, hogy a kevésbé tehetséges diákok számára is megnyíljanak a felsőoktatási intézmények.

Magyar UNESCO Bizottság
1054 Budapest, Báthori u. 10.
Honlap: www.unesco.hu

Hasznos lexikonok, adattárak

- A magyar sport az eredmények tükrében.* Bp., 1955.
A magyar sport évkönyve. Bp., 1954., 1979.
A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1873. Bp., 1973.
A magyarok krónikája. Összeáll., szerk. és az összefoglaló tanulmányokat írta: Glatz Ferenc. Bp., 2000.
A sport krónikája. Szerk. Walter Umminger. (A magyar vonatkozású sporttörténeti részt írta: Takács Ferenc) Bp., 1992.
A technika krónikája. Szerk. Felix R. Paturi. (A magyar vonatkozású szövegekkel kiegészítette: Greguss Ferenc.) Bp., 1991.
Budapest lexikon. I–II. Főszerk. Berza László. Bp., 1993.
Évfordulóink a műszaki és természettudományokban. Főszerk. Pénzes István, majd Sipka László, 1994-től Nagy Ferenc. Bp., 1982-től.
Havas László: *A magyar sport aranykönyve.* Bp., 1978.
Horváth Jenő: *Évszámok könyve: egyetemes és magyar történelmi, művelődéstörténeti kronológia.* Bp., 2001.
Magyar agrártörténeti életrajzok. 1–3. köt. Szerk. Für Lajos és Pintér János. Bp., 1987.
Magyar életrajzi lexikon. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967-től.
Magyar múzeumi arcképcsarnok. Főszerk. Bodó Sándor, Viga Gyula. Bp., 2002.
Magyar műszaki alkotók. Szerk. Révész Arnold István és Vargha Vilmos. Bp., 1964.
Magyar sportenciklopédia. Főszerk. Lévai György. Bp., 2002.
Magyar történeti kronológia, 1971–1990. (A függelékben 1992-ig.) Összeáll. Seifert Tibor. Bp., 1994.
Magyar tudó lexikon A-tól Zs-ig. Főszerk. Nagy Ferenc. Bp., 1997.
Magyarok a természettudomány és technika történetében. Életrajzi lexikon A-tól Z-ig. (Második kiadás) Főszerk. Nagy Ferenc. Bp., 1992.
Magyarország a XX. században. IV. köt. Tudomány. Főszerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd, 1999.
Magyarország olimpiai mozgalmának krónikája (1895–1995). Szerk. Kutassi László. Bp., 1995.
Magyarország történeti kronológiája. A kezdetektől 1970-ig négy kötetben. Főszerk. Benda Kálmán. Bp., 1981/1982.
Móra László–Próder István: *A magyar kémia és vegyipar kronológiája, 1800–1950.* Sajtó alá rend. Gazda István. Bp., 1997.
Műszaki és természettudományi ki kicsoda A–Z. Pályaképek magyar és magyar származású műszaki és természettudományi szakemberekről, kortársainkról. Főszerk. dr. Hetényi Pálné. Bp., 1995.
Műszaki nagyjaink. I–VI. Főszerk. Szőke Béla, Pénzes István. Bp., 1967–1986.
Művészeti lexikon. 1–4. köt. Főszerk. Zádor Anna és Genthon István. Bp., 1965–1968.
Nagy Csaba: *A magyar emigráns irodalom lexikona.* Bp., 2000.
Révai Új Lexikona. Szekszárd, 1996-tól
Seregélyi György: *Magyar festők és grafikusok adattára.* Szeged, 1988.
Technikatörténeti kronológia. Szerk. Csetri Elek, Jenei Dezső. (Második kiadás) Kolozsvár, 1998.
Új magyar életrajzi lexikon. Főszerk. Markó László. Bp., 2001-től
Új magyar irodalmi lexikon. 1–3. köt. Főszerk. Péter László. Bp., 1994.
Vajda Pál: *Nagy magyar feltalálók.* Bp., 1958.

Az írások szerzői

<i>Ablonczy Balázs</i>	Teleki László Intézet
<i>Abonyi Iván</i>	EötvösLoránd Tudományegyetem
<i>Acs Pál</i>	MTA Irodalomtudományi Intézet
<i>Ajkay Alinka</i>	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
<i>Aknai Katalin</i>	MTA Művészettörténeti Kutatóintézet
<i>Bánóczy Zsuzsa</i>	MTA Művészettörténeti Kutatóintézet
<i>Barna Gábor</i>	Szegedi Tudományegyetem
<i>Bartók István</i>	MTA Irodalomtudományi Intézet
<i>Benedek Katalin</i>	MTA Néprajzi Intézet
<i>Bircsák Anikó</i>	MTA Irodalomtudományi Intézet
<i>Buzinkay Géza</i>	Budapesti Történeti Múzeum
<i>Cholnoky Győző</i>	Kisebbségkutatás
<i>Császtrvay István</i>	újságíró
<i>Császtrvay Tünde</i>	MTA Irodalomtudományi Intézet
<i>Csoma Zsigmond</i>	Magyar Mezőgazdasági Múzeum
<i>Csorba Csilla</i>	Petőfi Irodalmi Múzeum
<i>Estók János</i>	Eötvös Loránd Tudományegyetem
<i>Fábri Anna</i>	Eötvös Loránd Tudományegyetem
<i>Gazda István</i>	Magyar Tudománytörténeti Intézet
<i>Haraszti György</i>	MTA Történettudományi Intézet
<i>Hollósi Éva</i>	művészettörténész
<i>Hoppál Mihály</i>	MTA Néprajzi Intézete
<i>Jankovics József</i>	MTA Irodalomtudományi Intézet
<i>Kiss Csongor</i>	MTESZ
<i>Kolta Magdolna</i>	Magyar Fotográfiai Múzeum
<i>Kozák Péter</i>	Tarsoly Kiadó
<i>Kőszeghy Péter</i>	Balassi Kiadó
<i>Kruppa Tamás</i>	Szegedi Tudományegyetem
<i>Mészáros Kálmán</i>	Hadtörténeti Intézet és Múzeum
<i>Mezei Márta</i>	irodalomtörténész
<i>Nagy Ferenc</i>	MTESZ
<i>Paczolay Gyula</i>	Magyar Tudománytörténeti Intézet
<i>Papp Gábor György</i>	MTA Művészettörténeti Kutatóintézet
<i>Péter Katalin</i>	MTA Történettudományi Intézet
<i>Rákai Orsolya</i>	MTA Irodalomtudományi Intézet
<i>Sárközi Péter</i>	MTA Irodalomtudományi Intézet
<i>Sliz Mariann</i>	Eötvös Loránd Tudományegyetem
<i>Somogyi Éva</i>	MTA Történettudományi Intézet
<i>Soós István</i>	MTA Történettudományi Intézet
<i>Szabó András</i>	MTA Irodalomtudományi Intézet
<i>Szajbély Mihály</i>	Szegedi Tudományegyetem
<i>Szála Erzsébet</i>	Nyugat-Magyarországi Egyetem
<i>Szállási Árpád</i>	Debreceni Egyetem
<i>Szász Zoltán</i>	MTA Történettudományi Intézet
<i>Thimár Attila</i>	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
<i>V. Molnár László</i>	Pécsi Tudományegyetem
<i>Vadai István</i>	MTA Irodalomtudományi Intézet
<i>Vargha Domokosné</i>	MTA Csillagászati Kutató Intézet
<i>Zettner Tamás</i>	MTESZ

Tartalom

Előszó	3
Kiemelt évfordulók	5
<i>Balassi Bálint</i>	7
<i>Bajza József</i>	10
<i>Berze Nagy János</i>	11
<i>Capa, Robert</i>	12
<i>Damjanich János</i>	13
<i>Dávid Ferenc</i>	14
<i>Déri Miksa</i>	15
<i>Faludi Ferenc</i>	16
<i>Fedák Sári</i>	17
<i>Gyöngyösi István</i>	18
<i>Herczeg Ferenc</i>	19
<i>Jendrassik György</i>	20
<i>Jókai Mór</i>	21
<i>Károlyi Gáspár</i>	22
<i>Kempelen Farkas</i>	23
<i>Lossonczy Tamás</i>	24
<i>Lotz Károly</i>	25
<i>Löw Immánuel</i>	26
<i>Móra Ferenc</i>	27
<i>Móricz Zsigmond</i>	28
<i>Orbán Balázs</i>	29
<i>Paál László</i>	30
<i>Petschauer Attila</i>	31
<i>Schoepf-Merei Agoston</i>	32
<i>Segner János András</i>	33
<i>Sylvester János</i>	34
<i>Szabó Dezső</i>	35
<i>Széchenyi Ferenc</i>	36
<i>Teleki Pál</i>	37
<i>Teleki Zsigmond</i>	38
<i>Temesvári Pelbárt</i>	39
<i>Verancsics Antal</i>	40
<i>Virág Benedek</i>	41
<i>Zách János Ferenc</i>	42
További évfordulók	43
Nemzeti Évfordulók Titkársága	62
Kitekintés	63
Hasznos lexikonok, adattárak	67
Az írások szerzői	68

NEMZETI ÉVFORDULÓK TITKÁRSÁGA

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERUMA